

Menšiny kolem nás

Petr Bednařík, David Kovařík, Zdenko Maršálek, Helena Nosková

Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i.

Praha

2020

Recenzovali RNDr. Josef Herink a Mgr. Alice Hesová

Menšiny kolem nás

Petr Bednařík, David Kovařík, Zdenko Maršálek, Helena Nosková

Jazyková redakce: Michaela Tučková

Vydal Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i.

Vydání první

Praha 2020

Publikace je výstupem projektu „Právní, historické a společenskovední aspekty nových a tradičních menšin v České republice“ podpořeného Ministerstvem kultury ČR v rámci programu NAKI (DG18P02OVV064 – MK ČR).

© Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i., 2019

ISBN 978-80-7285-249-9

Obsah

Úvod / 4

Historický vývoj národnostních menšin a menšinové politiky v českých zemích / 7

Národnostní menšiny v českých zemích do roku 1945 / 7

Národnostní menšiny v českých zemích v letech 1945–1989 / 11

Národnostní menšiny v českých zemích od roku 1989 do současnosti / 17

Národnostní menšiny / 20

Bělorusové / 22

Bulhaři / 26

Chorvaté / 31

Maďaři / 35

Němci / 44

Poláci / 58

Romové / 63

Rusíni / 75

Rusové / 79

Řekové / 91

Slováci / 95

Srbové / 106

Ukrajinci / 111

Vietnamci / 118

Židé / 124

Národnostní menšiny a média / 131

Slovník důležitých pojmů / 137

V případě bližšího zájmu o tematiku lze kontaktovat autory:

Petr Bednařík bednarik@usd.cas.cz

David Kovařík kovarik@usd.cas.cz

Helena Nosková noskova@usd.cas.cz

Zdenko Maršálek marsalek@usd.cas.cz

Úvod

Lidská populace představuje různorodé společenství tvořené pestrou směsicí odlišných národností, kultur, náboženství a jazyků. Tato společenství nežijí od sebe izolovaně, ale často se prolínají nebo sdílejí stejný teritoriální prostor tvořený státy, obcemi nebo jinými společnými komunitami. Vedle většinových společenství (**majorit**), která mají v daném státě, obci nebo komunitě početní převahu, tak existují také početně menší části tohoto společenského celku, nazývané menšiny (**minority**). Z antropologického, historického nebo sociologického hlediska jsou rozeznávány různé typy menšin: **etnické a národnostní, náboženské, kulturní, politické, sociálně vyčleněné** apod. Přítomnost a působení různých menšinových skupin pak někdy vytváří ve většinových společenstvích nejrůznější představy, názory a předsudky, které mohou vést až ke xenofobním projevům, tj. k nepodloženému strachu ze všeho cizího, z odlišnosti nebo jinakosti.

Významnou složkou lidské populace jsou **národnostní menšiny**, které jsou usazené a působí a žijí v mnohých státech po celém světě. Dodnes neexistuje ucelená a všeobecně přijímaná definice národnostní menšiny. Do této kategorie bývá zpravidla zahrnována vymezená skupina osob, která se odlišuje od okolní většinové společnosti (a obvykle se i sama jako odlišná skupina také chápe), a to specifickými etnickými znaky, jako je jiný jazyk, vlastní kulturní tradice nebo zvláštní mentalita. Takto definovaná národnostní menšina pak nepřijímá národní identitu většinové společnosti, s níž sdílí společné územní teritorium (většinou v rámci státu), ale disponuje samostatným **etnickým nebo národním uvědoměním**, přičemž také dává najevo svou kolektivní vůli projevovat se a deklarovat ve své osobitosti vůči ostatním národům.

Zatímco ve většině demokratických zemí mají národnostní menšiny zaručené rovnoprávné životní podmínky, v mnohých autoritativních nebo diktátorských režimech jsou různé menšiny otevřeně nebo skrytě diskriminovány, v krajních případech jsou pak oběťmi **etnických čistek** nebo dalších násilných konfliktů. Národnostní menšiny tak mají v různých státech odlišné postavení, což souvisí také s rozdílnou definicí této kategorie obyvatelstva ve státních legislativách jednotlivých zemí. V mezinárodním kontextu rovněž neexistují jednotná pravidla závazně vymezující **práva národnostních menšin**. Přesto existuje několik právních ujednání, která definují národnostní menšiny, poskytují jim mezinárodní ochranu před diskriminací a zaručují respektování individuální vůle jednotlivců být příslušníkem nějaké

menšiny. Práva národnostních menšin deklaruje například Organizace spojených národů, Rada Evropy a další mezinárodní organizace.

Hlouběji byla problematika závazných pravidel přístupu k národnostním menšinám na mezinárodní úrovni řešena až od konce 20. století, kdy vznikly zásadní a pro mnoho států také závazné dokumenty Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě, formulující nejen samotnou ochranu, ale zaručující také rozvoj práv a podporu národnostních menšin. Významným evropským dokumentem je především **Rámcová dohoda o ochraně práv národnostních menšin** formulovaná a přijatá Radou Evropy 1. února 1995, kterou Česká republika ratifikovala 18. prosince 1997 a jež vstoupila v platnost 1. dubna 1998. Tato dohoda je založena na principech odstranění diskriminace a poskytování rovnocenné ochrany před zákonem, na dodržování všech lidských práv a svobod přiznaných většinovému obyvatelstvu. Menšiny mají také právo rozvoje vlastního jazyka, posilování vzájemné znalosti kultury, historie, jazyka a víry.

Význam národnostních menšin v současné Evropě je dán nejen jejich mezinárodně deklarovanou ochranou, ale v mnohých zemích představují také významnou společenskou složku, která se podílela na historickém, kulturním i hospodářském rozvoji. Národnostní menšiny se v jednotlivých státech konstituovaly různě. Některá menšinová společenství vznikla **uchováním a udržením vlastní etnické identity a kulturní osobitosti**, kdy její příslušníci nepřijali národnost většinové společnosti (Frísové v Nizozemí, Baskové ve Španělsku, Lužičtí Srbové v Německu aj.). Jiné menšiny se vytvořily v důsledku **nových nebo změněných státních hranic**, kdy se část příslušníků dotčeného etnika nebo národa ocitla na území státu, v němž měl většinové zastoupení jiný národ (Maďaři na Slovensku, jihotyrolští Němci v Itálii aj.). Další početnou skupinu menšinového obyvatelstva tvoří příslušníci mnoha národů a národností, kteří přišli do hostitelské země jako **kolonisté a imigranti** a trvale se zde usadili. Některé přistěhovalecké komunity se přitom rozptýlily mezi většinovou společností nebo vytvořily vlastní územní diaspory a jazykové ostrovy.

Také Česká republika je místem, kde v minulosti žily a také dnes žijí různé národnostní menšiny. Jejich postavení se měnilo a vyvíjelo, přičemž často jej ovlivňovala tehdejší státní zřízení a vládnoucí politické režimy. V této souvislosti je třeba připomenout, že státní menšinová politika a obecně otázka národnostních menšin se hrávaly v novodobých a moderních dějinách českých zemí vždy významnou, v některých historických obdobích (například v roce 1938) přímo klíčovou roli. S tím ovšem souvisí také různá opatření, která

v minulosti dramaticky zasáhla do osudů národnostních menšin a jejich příslušníků, počínaje státem prováděnou asimilací do většinové společnosti až k hromadným nuceným migracím vybraných skupin menšinového obyvatelstva, ať již probíhaly v rámci státu, nebo směřovaly za jeho hranice.

Vinou bouřlivého historického vývoje, válečných událostí i různých státem prováděných opatření tak jenom během 20. století došlo ke značnému překreslení národnostní mapy a významné proměně etnického složení obyvatelstva českých zemí. Proces etnické a národnostní proměny ovšem probíhá i v současnosti, kdy na jedné straně sledujeme výrazný úbytek příslušníků některých **tradičních (autochtonních) menšin**, jako jsou Němci nebo Poláci, na druhé straně zde vznikají nebo se rozrůstají **jiné menšiny**, které v českém prostředí zapustily své kořeny teprve v nedávné době, jako například Bělorusové nebo Vietnamci. Významnou roli v procesu vytváření menšin přitom na českém území sehrávaly politické události mezinárodního rozsahu, rozpady a vznikání nových států v tomto prostoru, které pak měnily úřední postavení některých zde usazených skupin obyvatelstva. Tak například s rozpadem československé federace a vznikem České republiky se konstituovala jako národnostní menšina také početná komunita zde žijících Slováků. Někteří příslušníci národů a etnik se státem uznaným statusem menšiny se naproti tomu z různých důvodů hlásí k jiné (nejčastěji většinové české) národnosti, což je zase možné sledovat například u romského obyvatelstva.

V této souvislosti je také ovšem třeba zdůraznit, že ne všechny skupiny obyvatel, které žijí v České republice a přitom se nehlásí k české národnosti nebo nekomunikují v českém jazyce, je možné považovat za příslušníky národnostních menšin. Některé národy a národnosti, jejichž příslušníci také žijí na českém státním území, nejsou z různých důvodů úředně uznáni jako národnostní menšina, a nepožívají tak menšinových práv. Některé skupiny obyvatel pak zase nemají potřebu pěstovat vlastní národní sounáležitost a svou etnicitou se nezabývají. K příslušníkům národnostních menšin se pak rovněž neřadí ani stále početnější skupina cizinců (cizích státních příslušníků) trvale žijících nebo dlouhodobě pobývajících na území České republiky.

Historický vývoj národnostních menšin a menšinové politiky v českých zemích

Národnostní menšiny v českých zemích do roku 1945

České země byly od počátku své státní existence etnicky různorodé, avšak národnostní dělení jejích obyvatel představuje záležitost až novodobé historie. Teprve od přelomu 18. a 19. století v souvislosti s konstituováním moderních národů ve střední Evropě se začínají vytvářet a následně převládnu etnická a národnostní kritéria pro vymezování různých vrstev obyvatelstva, která postupně nahradí dosavadní a po staletí zažitá „feudální“ dělení podle stavovské, konfesní nebo cechovní příslušnosti. V Čechách, na Moravě a v české části Slezska, které byly v době tohoto národního obrození součástí **multietnické habsburské monarchie**, se tak postupně konstituovaly dva početně silné národy Čechů a Němců. Kromě nich žili nebo působili na tomto území ještě příslušníci dalších etnik a národností, jako Poláci, Chorvaté, Slováci nebo Lužičtí Srbové aj.

V rakouském císařství ovšem dělení obyvatelstva podle národnostních kritérií úředně neexistovalo, tudíž zde fakticky neexistovaly ani národnostní menšiny. Národnostní otázku řešil v předlitavské části monarchie článek 19 zákona č. 142/1867 ř. z., o všeobecných občanských právech, který upravoval práva „národních kmenů“ (v originále Volksstämme). Při sčítání lidu v roce 1880 pak bylo poprvé sledováno složení obyvatelstva monarchie podle **obcovací řeči**, tedy jazyka, který obyvatelé používali ve svém každodenním styku. Občas bývá toto sčítání uváděno jako první průzkum národnostního složení obyvatel českých zemí, avšak kritérium obcovací řeči nemuselo ještě vyjadřovat skutečnou etnickou nebo národní příslušnost, neboť zvýhodňovalo němčinu, která byla v rakouském státě hlavním úředním jazykem. Navíc národnostní uvědomění širokých vrstev obyvatel se vyvíjelo postupně, až do posledních let existence rakouské monarchie se část tehdejší společnosti národnostní otázkou nezabývala, případně žila v jazykově bilingvním prostředí, kde příslušnost ke konkrétnímu národu nebyla jednoznačná.

Významnou změnu v postavení a dalším vývoji národností v českých zemích přinesl rozpad rakousko-uherské monarchie a **vznik Československa** v roce **1918**. Československý stát tvořený českými zeměmi v jejich historických hranicích, Slovenskem a Podkarpatskou Rusí (připojenou až v roce 1920) představoval podobně jako habsburské soustátí **území s národnostně a etnicky pestrým společenstvím**. V českých zemích žila vedle nejpočetněji zastoupených Čechů také třímilionová populace Němců, dále Poláci, Chorvaté nebo Lužičtí

Srbové, od dob monarchie zde pak pobývali také příslušníci dalších národů jako Bulhaři nebo Slováci. Na Slovensku vedle etnických Slováků bylo zastoupeno rovněž několik set tisíc Maďarů, dále Rusíni a Ukrajinci, na etnicky nebývale pestré Podkarpatské Rusi, jejíž území bylo skutečnou směsicí většiny výše popsaných národností, se nacházeli také Rumuni. Na československém území bylo zastoupeno rovněž židovské a romské obyvatelstvo. Celkem představovalo jiné než české a slovenské obyvatelstvo více než 35 % všeho obyvatelstva meziválečného československého státu.

Existence různých národností představovala pro ustavující se Československo zásadní činitel, který v dalších letech zásadně ovlivňoval vnitřní vývoj státu a odrážel se i v jeho mezinárodním postavení. Již v prvních dnech po vyhlášení samostatného Československa došlo k pokusu o odtržení a separace od nového státu v pohraničních oblastech českých zemí obývaných většinou **německým obyvatelstvem**. O oblast osídlenou **polským obyvatelstvem na Těšínsku** se zase rozpoutal mezi Československem a Polskem válečný konflikt (sedmidenní válka) a napjatá situace vládla také na jižním Slovensku obývaném převážně **etnickými Maďary**, kde se nová státní hranice teprve formovala na troskách Uherského království. Také z těchto důvodů nebyli zástupci menšin zastoupeni v Československém národním výboru a následně v prvním československém parlamentu, tudíž nebyli ani přítomni při vytváření prvních státních zákonů včetně ústavy, což ovšem přispívalo k dalšímu prohloubení nedůvěry a odcizení mezi českou společností a ostatními národy v budovaném společném státě. Posuny státních hranic a působení menšinového obyvatelstva v jeho pohraničí zase přispěly k nepřátelskému ovzduší a špatným vztahům s okolními státy, jako bylo Německo, Polsko a Maďarsko.

Zásadním kritériem národnostní politiky meziválečného Československa se stala koncepce národního státu, v němž vedoucí postavení zaujal „státní“ **národ československý**, který tvořili společně Češi a Slováci. Obdobně byl ustaven také jeden **státní jazyk československý** se dvěma jazykovými větvemi: českou a slovenskou. K ostatním národům v československém státě se přistupovalo jako k **národním menšinám**. Zvláštní postavení ovšem obdržel **národ rusínský** (v dobových úředních dokumentech nazývaný také jako maloruský), který získal na území Podkarpatské Rusi status státního národa se všemi jeho právy, ale v ostatních částech československého státu (včetně východoslovenského území, kde žily početné skupiny rusínského obyvatelstva) se také tato národnostní skupina

nacházela v postavení menšiny. Jistou zvláštností československé národnostní politiky, v ostatních zemích neobvyklou, bylo uznání **židovské a romské (cikánské) národnosti**.

Mnohonárodnostní charakter Československé republiky se odrazil v menšinové politice státu, který sice upřednostňoval vedoucí postavení státního národa, avšak národním menšinám poskytoval poměrně široká menšinová a občanská práva. Legislativní ochrana těchto menšin vyplývala především z **mezinárodní smlouvy o ochraně národnostních menšin**, která byla uzavřena v rámci mírové konference v roce **1919**, v níž se Československo zavázalo zaručit všem obyvatelům státu úplnou a naprostou ochranu života a osobních svobod bez ohledu na jejich původ, státní občanství, jazyk, rasu nebo náboženství. Ochrana národních menšin byla zahrnuta také v **první československé ústavě** z roku **1920**, která zabezpečovala všem státním občanům rovné používání občanských a politických práv, rovný přístup do veřejné služby, k úřadům a hodnostem i vykonávání jakékoliv živnosti a podnikání. Kromě ochrany a práv jednotlivců umožňoval československý stát také rozvíjení kolektivních menšinových aktivit, školství ve vlastním jazyce, činnost národních spolků nebo politické stranictví. V této souvislosti je třeba připomenout, že meziválečné Československo bylo na rozdíl od většiny okolních zemí demokratickým státem a poskytovalo svým menšinám také jeden z nejlepších systémů ochrany občanských i kolektivních (menšinových) práv v tehdejší Evropě.

Avšak ani ve své době poměrně liberální a široká menšinová práva nezabránila různým formám diskriminace a nerovným podmínkám, kterým v meziválečném Československu bylo vystaveno menšinové obyvatelstvo. Platilo to například v případě jazykového zákona přijatého společně s československou ústavou. Jazykový zákon totiž deklaroval, že veškeré vnitřní úřadování (komunikace a písemný styk ve všech státních úřadech, orgánech, soudech a podnicích) se odehrává v „československém“ jazyce, který se tak stal jediným oficiálním a služebním jazykem na území celého státu. Menšiny pak mohly komunikovat s úřady a soudy ve svém jazyce pouze v soudních okresech, kde žilo alespoň 20 % menšinového obyvatelstva. Na ostatních místech republiky se museli příslušníci menšiny obracet na státní orgány v češtině nebo ve slovenštině. Znalost státního československého jazyka se také ukázala jako nezbytná nutnost pro zaměstnání ve státní nebo veřejné správě a v důležitých úředních institucích a bezpečnostním aparátu, což ovšem mnohé příslušníky menšin zbavovalo možnosti se o tato místa ucházet.

Koncepce národního státu s vůdčím postavením československého národa a jazyka, v němž se menšinám dostávalo pouze „přiměřených“ práv, předznamenala mnohé potíže a těžkosti, jež se v pozdějších letech ukázaly jako osudové a tragické. Docházelo k **národnostnímu napětí**, které vzrostlo zvláště ve 30. letech v souvislosti s **velkou hospodářskou krizí** (jež postihla nejvíce průmyslové oblasti v českém pohraničí obývané převážně německou menšinou) a také s nástupem **autoritativních a fašistických režimů v okolních zemích**. Tři nejpočetnější menšiny (nepočítáme-li Rusíny s jejich zvláštním statutem) žijící na československém území – německá, polská a maďarská – se nacházely v pohraničních oblastech státu v sousedství se státy „původu“ příslušníků těchto menšin. Režimy těchto států pak uplatňovaly územní nároky vůči Československu, přičemž **zahraniční propaganda** využívala nespokojenosti národních menšin k jejich otevřeným protičeskoslovenským vystoupením.

Národnostní problémy se nakonec staly také hlavní příčinou konce československé státnosti v letech 1938–1939. Přispěla k tomu agrese okolních států, především hitlerovského Německa, ale také Polska a Maďarska, které podpisem **Mnichovské dohody** a následné **První vídeňské arbitráže** zabraly území se „svými“ menšinami. Na konci Československa se ale podepsaly také vnitřní problémy první republiky, včetně problematické koncepce „čechoslovakismu“ jako státní doktríny, která zejména na Slovensku budila kritiku a částí tamní veřejnosti byla odmítána. Spojení českého a slovenského etnika do jednoho společného československého národa sice přineslo Slovákům příznivé podmínky pro jejich další rozvoj, avšak zároveň se stalo překážkou pro dovršení jejich úplné národní emancipace, což vedlo také k posilování pozic tamních autonomistů a nacionalistů. Pád první Československé republiky nakonec zásadně ovlivnil další česko-slovenské vztahy. Pod tlakem vnitropolitického vývoje i vnějších událostí byla nejprve v listopadu 1938 vyhlášena **autonomie Slovenska** (již podobně okleštěného o své pohraniční oblasti jako české země) a v březnu 1939 byl na tomto území vyhlášen samostatný slovenský stát.

V období let 1938/1939–1945 byly české země okupovány hitlerovským Německem. Okupační moc uplatňovala nacistický model národnostní politiky, jehož hlavním cílem měla být **germanizace** obsazených území. Vedoucí postavení zde zaujímal německý národ, Češi představovali méněcennou rasu, jejíž příslušníci měli být v budoucnu zčásti poněmčeni, zčásti vyhubeni, nebo přesídleni. Z těchto důvodů také část českých obyvatel přijala v době okupace německou příslušnost. Postavení příslušníků ostatních národů a etnik žijících na

okupovaném českém území se lišilo podle rasových a sociálních měřítek nacistické moci, přičemž na nejnižším stupni se nacházeli **židé**,* jejichž populace měla být vyhlazena, a podobné opatření se uplatňovalo také vůči **Romům**. Jako paradox se může přitom jevit skutečnost, že v období nacistické okupace se v českých zemích nacházelo mnohem více příslušníků různých národů a etnik než v předválečné době, což zapříčinil především pobyt zahraničních pracovníků, nuceně nasazených, vězňů koncentračních táborů nebo válečných zajatců. Také postavení a sociální status těchto lidí se v nacistické politice lišily podle národnosti, země původu a důvodu internace na okupovaném území.

Národnostní menšiny v českých zemích v letech 1945–1989

Období druhé světové války významně zasáhlo do života obyvatel různých národů a národností. Válečné události také přivedly spojenecké mocnosti protihitlerovské koalice k názoru o nutnosti revidovat dosavadní mezinárodně uplatňované skupinové pojetí práv národnostních a etnických menšin, které bylo zformulováno ještě Versailleskou mírovou konferencí, neboť vytvářelo napětí mezi státy a poskytovalo záminky k agresi. Otázka menšin se stala rovněž významným tématem **československé exilové reprezentace**. V této souvislosti je třeba také zmínit, že složení menšinového obyvatelstva se v českých zemích během válečných let značně proměnilo. Stalo se tak zásahem nacistických perzekučních opatření spojených především s genocidou židovského a romského obyvatelstva, ale také rozsáhlými migracemi, k nimž docházelo v době okupace a v souvislosti s osvobozovacími boji.

Konec druhé světové války a poválečná obnova československé státnosti pak přinesly velké změny v menšinové politice státu. Její rámec byl vymezen již v **Košickém vládním programu**, který definoval Československo jako **stát dvou rovnocenných národů Čechů a Slováků**. Záměrem československé vlády tak bylo vytvoření národního státu s tolerancí

* Ve 20. století převažovalo v českých zemích vnímání židů jako náboženské skupiny. V období první republiky se židé vedle své náboženské víry mohli hlásit i k židovské národnosti, čímž dávali najevo, že se cítí příslušníky židovského národa. Této možnosti ale využila jen část židovského obyvatelstva. Větší část vnímala své židovství nábožensky, nikoliv národnostně. S ohledem na tuto skutečnost preferujeme psaní slova židé s malým počátečním písmenem (tj. vyjádření náboženské příslušnosti) před označením příslušníka národa.

pouze některých slovanských menšin. Vládní program obnášel také plány na vypořádání se s předválečným problémem neslovanských menšin Němců a Maďarů. Většina **německého obyvatelstva** (přes tři miliony osob) byla v letech **1945–1947 vysídlena** za hranice státu. Podobný transfer plánovaly československé orgány také s **maďarskou menšinou** na jižním Slovensku, ale tento záměr se nesešel s mezinárodní podporou. Místo něj byla realizována pouze částečná **výměna obyvatelstva mezi Československem a Maďarskem**. Část maďarského obyvatelstva však byla přesídlena do českých zemí, další vnitrostátní přesuny postihly i desítky tisíc neodsunutých Němců. Hlavním cílem vnitrostátních přesunů měla být očista pohraničí a rychlejší asimilace nepohodlných skupin obyvatel do většinové společnosti.

Naproti tomu téměř nedotčená zůstala **polská menšina** soustředěná především v oblasti **Těšínska**, která jako zástupce slovanského národa měla fakticky zaručena rovná práva s Čechy a Slováky. S dalším jinonárodním obyvatelstvem slovanského původu se na českém území takřka nepočítalo jednak pro jejich malou početnost (Bulhaři, Lužičtí Srbové), jednak z důvodů politických (Rusové, Ukrajinci, Chorvati). Příslušníky předválečné ruské a ukrajinské menšiny, především tzv. **bílá emigrace**, vydala československá vláda do Sovětského svazu ještě v prvních poválečných letech. Jiný osud potkal **Chorvaty**, kteří byli na podkladě nařčení z kolektivní kolaborace vysídleni ze svých domovských obcí na jižní Moravě a rozptýlováni na různá místa zejména ve východních Čechách a na severní Moravě.

Další zástupci jinonárodního obyvatelstva nebyli zase uznáni menšinou s odůvodněním jejich **nedokonalé národní identifikace**. Takové opatření postihlo často příslušníky etnik, kteří neměli vlastní národní stát, jako byli **Romové** nebo **Rusíni**. Zvláště výstižný pro poválečnou dobu je osud rusínských obyvatel. Jejich domovské území Podkarpatské Rusy bylo v roce 1945 připojeno k Sovětskému svazu pod názvem Zakarpatská Ukrajina. Rusíni, kteří se stali příslušníky Svobodovy armády, ovšem dostali možnost opce a mohli se svými rodinnými příslušníky přesídlit na československé území. Rusíni z východního Slovenska se zase významným způsobem podíleli na osídlování českého pohraničí. Sovětský svaz ovšem Rusíny jako svébytný národ neuznával, a tak v roce 1952 byla také v Československu oficiálně zrušena i rusínská národnost a z rusínských obyvatel se stali Ukrajinci.

Specifickou a značně smutnou kapitolu pak představuje osud nepočetné komunity přeživších obyvatel **židovského původu** v poválečném Československu. Jestliže

v meziválečném období disponovali její příslušníci státem uznanou vlastní národností, nic podobného v poválečné republice možné nebylo. Mnozí židé se navíc před válkou hlásili k německé národnosti a bez ohledu na to, co prožili v průběhu nacistické okupace, bylo na ně československými úřady pohlíženo jako na Němce. Také proto značná část československých židů využila možnosti **vystěhování do Palestiny** a pozdějšího státu Izrael.

Po druhé světové válce se ovšem v českých zemích i přes snahu o dosažení národní homogenity státu a jeho slovanského charakteru objevili příslušníci zcela nových „neslovanských“ národů a etnických společenství. Vedle specifické role obyvatel **romského původu**, kteří migrovali do českých zemí ze Slovenska, to byly sice méně početné, ale poměrně výrazné komunity, které se úspěšně adaptovaly do nového prostředí a zapustily zde trvalé kořeny. K těmto novým poválečným menšinám se řadí **Řekové**, kteří se na české území dostali po roce 1948 jako váleční uprchlíci (část této migrace tvořily děti) z oblastí kontrolovaných komunistickými povstalci v době řecké občanské války. V důsledku poválečných nucených migrací a hromadných přesunů obyvatelstva se v českých zemích (a zejména v pohraničí) také usadila početnější komunita původně slovenských Maďarů. V pozdějších letech přibyli také příslušníci „pracovních migrací“ z různých spřátelených zemí celého světa, z nichž největší skupinu tvořili **Vietnamci**.

Československá státní politika vůči menšinovému obyvatelstvu se po druhé světové válce formovala nejen předchozí zkušeností, ale byla výrazně ovlivněna také **sovětským přístupem k menšinám**, který se uplatňoval i v dalších zemích komunistického bloku. Navíc se zde v této době uplatňovala idea **internacionalismu** založená na předpokladu postupného sbližování až splývání národů v budoucí beztrždní společnosti, v níž nebudou samostatné národy, ale pouze kulturní a etnografické rozmanitosti. Také **nová československá ústava** přijatá po komunistickém převratu v roce **1948 národnostní menšiny nedefinovala** a nepřiznávala jim žádná kolektivní práva, ale přinesla formální politickou a občanskou rovnoprávnost všem občanům bez ohledu na jejich národnost a etnický původ. Z hlediska mezinárodního práva byla ve stejném roce přijata Všeobecná deklarace lidských práv, která se o menšinách rovněž výslovně nezmiňuje, avšak deklaruje poskytovat ochranu a zajišťovat lidskou důstojnost všem, a to bez ohledu na jejich národní a etnickou příslušnost. Ve skutečnosti ovšem komunistický režim v Československu i nadále mezi jednotlivými menšinami diferencoval.

Poválečnou změnu národnostního složení českých zemí dokazují výsledky sčítání lidu z roku 1950, které potvrdily dominantní postavení českého národa (96,7 %). Počet obyvatel německé národnosti, kteří zde před válkou tvořili třetinu populace, klesl pod dvě procenta, další národnosti měly méně než jedno procento příslušníků. Přihlášení se k některé z národností vycházelo z ústavního práva, které v podstatě nabízelo volné rozhodování, kde nebyl určující mateřský jazyk ani další etnická kritéria. Naopak mnoho příslušníků předválečných menšin (zejména Němci a Maďaři) se přihlásilo k české (respektive slovenské) národnosti, k čemuž je vedly zejména pragmatické důvody, snaha zbavit se nechtěného stigma z minulosti, nepřátelský nebo rezervovaný postoj většinové společnosti, přetrvávající diskriminaci nebo tlak okolí, v němž tito lidé žili či působili. Je zapotřebí zdůraznit, že **asimilační politika československého státu** v této době dosahovala svého vrcholu.

Vágní chápání národnostních menšin vedlo také ke značně improvizované národnostní politice československého státu, kterou řídilo ideologické oddělení ÚV KSČ v součinnosti s příslušnými ministerstvy, národními výbory a společenskými masovými organizacemi. Jejich činnost na tomto poli se dá charakterizovat jako kombinace stálého dohledu a kontroly nad „potenciálně nepřátelskými“ skupinami obyvatel, ideovým působením spojeným s politicko-výchovnou prací a snahou o co největší integraci těchto lidí do společnosti. Významné místo v otázce integrace národnostních menšin zaujímaly odbory, které měly za úkol pracující z různých menšin zapojit do budovatelského procesu a výstavby socialismu v zemi. Projevilo se to například v přístupu k německé menšině, která po roce 1945 nesměla na československém území rozvíjet vlastní školství a dlouho neměla ani možnost kulturní činnosti nebo sdružování (s výjimkou Antifašistického výboru sdružujícího do roku 1952 nepočetnou skupinu odpůrců nacismu), nicméně již v roce 1951, tedy v době stalinismu a zostřeného třídního boje začal vycházet německy psaný odborářský časopis *Aufbau und Frieden* (Výstavba a mír) a v následných letech se objevilo také německé vysílání v závodních rozhlasech, které bylo určeno pracovníkům podniků zaměstnávajících větší počet osob německé národnosti.

Další změnu přístupu k menšinovému obyvatelstvu je možné vysledovat od druhé poloviny 50. let. V této době vydal ÚV KSČ několik tiskových brožur se zásadami práce s příslušníky menšin, čímž deklaroval potřebu se touto problematikou více zabývat a řešit také některé aktuální problémy. V některých okresech s větším podílem menšin začaly

pracovat **národnostní komise**. Postupně docházelo také k prosazení některých práv na zachování **rozvoje národnostní kultury a školství**, což se projevilo v českých zemích zejména u polské menšiny, na Slovensku u maďarské a ukrajinské menšiny. O tyto pozitivní rysy národnostní politiky v Československu se zasloužily samotné menšiny svým vlivem na centrální instituce, zvláště na ministerstvo školství, věd a osvěty a později ministerstvo kultury. Příslušníci menšin působili na příslušných referátech krajských, okresních a místních národních výborů v regionech s vyšším procentem určité národnosti.

Naproti tomu zcela specifické bylo postavení **Slováků**, kteří žili na území českých zemí. Slovenští občané zde měli nárok na své školy i užívání mateřského jazyka, neboť ministerstvo školství se pro užívání češtiny i slovenštiny vyslovovalo ve svém školském zákoně a vyhláškách, které měly platnost na celém území Československa. Značné rozptýlení Slováků i blízkost českého a slovenského jazyka zapříčinily, že třeba slovenské školy na českém území masově nevznikaly. Výjimkou bylo otevření slovenské školy v Karviné v roce 1956.

Další specifickou minoritou žijící na českém území byli **Romové**. Vzhledem k vágnímu pojetí národnosti a mateřského jazyka při sčítání v roce 1950 byli vykazováni také v kolonkách obyvatel slovenské národnosti. V poválečném období se jejich počet v českých zemích pohyboval v rozmezí 16–30 tisíc. Instituce reprezentující národnostní politiku v Československu ovšem nechápaly Romy jako jinonárodní obyvatelstvo. Zahrnovaly je do kategorie nepřizpůsobivého nebo obtížně přizpůsobivého obyvatelstva a jako takoví spadali do péče příslušných referátů národních výborů, kde pracovaly „komise pro péči o obyvatelstvo cikánského původu“ nebo „komise pro převýchovu osob cikánského původu“ a další komise. Významným nástrojem se stal také **zákon o trvalém usídlení kočujících osob č. 74/1958 Sb.** Tyto skutečnosti vedly k tomu, že národnostní politika se Romů fakticky netýkala a nepodporovala uchování jejich kultury nebo možnost vlastního školství. Naopak, československé úřady se snažily různými metodami přimět romské obyvatelstvo k asimilaci.

Posun v menšinové politice se projevil v nové **československé „socialistické“ ústavě** vyhlášené v roce **1960**, která v článku 25 zmiňuje práva vybraných **menšin maďarské, polské a ukrajinské národnosti**, jež mají zaručen kulturní rozvoj a vzdělávání v mateřském jazyce. Zároveň byla v této ústavě výslovně zaručena rovnoprávnost všech občanů bez ohledu na národnost a rasu. Příznačná je ovšem absence německé menšiny v ústavě, což bylo

zdůvodněno rozptýlením jejich příslušníků po celém území, avšak svoji roli zde sehrávala i skutečnost, že Němci i nadále zůstávali jako kolektivní celek v nemilosti státní moci.

Další posun k emancipaci národnostních menšin přinesla 60. léta, což souviselo i s celkovou společenskou atmosférou a postupným politickým uvolňováním v Československu. Vyvrcholením těchto snah bylo přijetí **ústavního zákona č. 114/1968 Sb., o postavení národností** v Československé socialistické republice, který vstoupil v platnost společně s **federalizací státu**. Tento zákon vnímal národnosti jako státotvorné subjekty a určoval jejich přiměřené zastoupení v zastupitelských orgánech, všestranný kulturní rozvoj a možnost sdružování v organizacích, přiznával jim právo na vzdělávání v mateřském jazyce, jeho užívání na území obývaném menšinou, možnost tisku a informací v jazyce národností. Postavení národnostních menšin bylo uznáno čtyřem národnostem: **Polákům, Maďarům, Ukrajincům** a poprvé také **Němcům**. Národnostní práva však nebyla uznána početné komunitě Romů, kteří nicméně v této době také začali žít organizovaným životem: v roce 1969 založili Svaz Cikánů-Romů, začali vydávat vlastní tisk a navazovat kontakty s Romy ve světě.

V období tzv. normalizace se komunistické vedení státu snažilo o řízenou národnostní politiku, která byla realizována prostřednictvím orgánů Federálního shromáždění, České národní rady a národních výborů všech stupňů. Orgánem vlády pro práci s národnostmi se stala **Rada pro národnosti vlády ČSR**. V národnostně smíšených regionech pak vycházely pokyny k vytváření národnostních komisí nebo národnostních rad, které měly v mezích tehdejších zákonů zajistit naplnění práv jednotlivých národností a ovšem také dohlížet, aby činnost národnostních menšin a jejich organizací nesměřovala k protisocialistickým nebo nacionalistickým tendencím. Mimo menšinová práva ovšem zůstávali zástupci dalších národností žijících v té době na československém území jako Bulhaři, Chorvati nebo Řekové. Tento stav vydržel až do roku 1989, kdy se zhroutil nejen komunistický režim v Československu, ale také jeho dosavadní národnostní politika. Rozbor situace národnostních menšin z let 1945 až 1989 pak ukazuje, že přes všechny tlaky a zásahy tehdejší politické moci, různá omezování a represe i ideologické působení dokázaly menšiny na českém území úspěšně vzdorovat nátlaku a ve vhodném okamžiku byly schopné prosazovat své zájmy.

Národnostní menšiny v českých zemích od roku 1989 do současnosti

Politické a společenské změny po roce 1989 v Československu se dotkly všech vrstev tehdejšího obyvatelstva včetně příslušníků národnostních menšin. Pro menšinové obyvatelstvo se tento vývoj stal především možností k dalšímu rozvoji a využití vlastního zviditelnění, impulzem k novým aktivitám i k aktivaci svých příslušníků. V porevoluční době docházelo také k obnově nebo zakládání nových spolků, časopisů a pořádání různých kulturních aktivit. Představitelé některých tradičních menšin pak v často přehnaném očekávání věřili v početní nárůst svého společenství, neboť soudili, že ve svobodných podmínkách se k jejich národnosti přihlásí i lidé, kteří v předlistopadovém období z různých důvodů volili jinou, zejména většinovou českou národnost. Taková nenaplněná očekávání měla především německá menšina. Na druhé straně otevřením hranic začali do Československa proudit cizinci, kteří položili základ pro vznik nových menšinových společenství, nebo zvyšovali počty do té doby spíše marginálních komunit (Rumuni, Ukrajinci aj.).

Jelikož počet státem uznaných národnostních menšin zůstával omezen v předlistopadových platných zákonech, aktivovaly se bezprostředně po „sametové revoluci“ některé ještě tehdy státem neuznané menšiny na základě zákona o právu shromažďovacím z roku 1990, jak tomu bylo v případě Romů, kteří ve stejném roce založili **Romskou občanskou iniciativu**. Vedle tradičních menšin Poláků a Němců, kteří využili nové situace k obrodě svých národnostních aktivit a k zakládání dalších spolků distancujících se od předlistopadových aktivit (Svaz Němců v Čechách, na Moravě a ve Slezsku), se ovšem o slovo přihlásily další národnostní skupiny do té doby na českém území neaktivní. Například příslušníci maďarské menšiny založili **Svaz Maďarů žijících na českém území**, vlastní spolkový život začaly v nových liberálních podmínkách organizovat rovněž dříve zakázané nebo neuznané menšiny, jako byli Chorvaté, Řekové, Ukrajinci nebo Rusíni.

O národnostní situaci v prvních porevolučních letech vypovídají výsledky sčítání lidu z roku 1991. Na území České republiky (tehdy ještě stále v československé federaci) se tehdy přihlásilo ke slovenské národnosti 314 877 osob, polskou národnost uvedlo 59 383, německou 48 556, romskou 32 903, maďarskou 19 932, ukrajinskou 8 220, ruskou 5 062, bulharskou 3 487, řeckou 3 379, rusínskou 1 926 a chorvatskou 2 017 obyvatel. Novým prvkem se stalo přihlášení se k **moravské**, respektive **slezské národnosti**, kterou se také deklarovala část obyvatelstva, ovšem moravanství a slezanství nelze považovat za

samostatný národ, případně národnostní menšinu. Přesto bylo zřejmé, že národnostní složení obyvatelstva se výrazně proměňovalo (například znovuoobením dříve zakázané **rusínské národnosti**) a stát bude muset zareagovat novými pravidly národnostní politiky. Důležitým mezníkem v dalším vývoji se stal rozpad společného československého státu a **vznik České republiky**. Rozdělením Československa se v českých zemích objevila nová slovenská menšina.

Pro další vývoj národnostních menšin se stala rozhodující legislativní opatření vycházející z mezinárodního práva i domácích nařízení. Po rozpadu federace přejala Česká republika za základ své národnostní a menšinové politiky Listinu základních práv a svobod, která byla uzákoněna ještě v československém zákonodárství v roce 1991. Vznikla také **Rada pro národnosti vlády České republiky**, která byla ustavena jako poradní, iniciativní a koordinační orgán vlády podílející se na přípravě opatření týkajících se práv jednotlivých národností, vzdělávání v mateřském jazyce a pomoci při rozvoji a pěstování vlastní kultury. Usnesením vlády České republiky č. 63/1994 byl pak přijat Koncept přístupu vlády k otázkám národnostních menšin v České republice, který vymezuje samotný pojem národnostní menšina, což jsou občané České republiky tvořící společenství na základě užívání jiného než českého mateřského jazyka, vyznačují se jinými kulturními znaky, společnou historií, sepětím s jiným národem atd., definuje postavení a práva příslušníků těchto národnostních menšin, například právo na sdružování ve vlastních organizacích, rozvoj vlastní kultury, na šíření informací a vzdělávání v mateřském jazyce atd.

V roce **1997** ratifikovala Česká republika **Rámcovou úmluvu o ochraně národnostních menšin** a v roce **2000** pak čeští zástupci podepsali **Evropskou chartu regionálních a menšinových jazyků**. V souladu s doporučením Rady Evropy č. 1201 z roku 1993 (definice národnostní menšiny) a sladěním mezinárodních práv nutných pro vstup České republiky do Evropské unie byl konečně přijat zákon č. 273/2001 Sb., o právech příslušníků národnostních menšin. **Menšinový zákon** citlivě reagoval na změnu intenzity imigrace a změnu národnostní skladby imigrantů. Začal **odlišovat příslušníky národnostních menšin a cizince**. Proto kladl důraz na definování pojmů národnostní menšina a příslušník národností menšiny. Na podkladě tohoto zákona vzniklo Usnesení vlády č. 1034 z 10. října 2001, kterým byla zřízena **Rada vlády pro národnostní menšiny** jako poradní a iniciativní orgán vlády. O rok později vydala vláda předpisy o poskytování dotací na aktivity národnostních menšin. Členy Rady vlády pro národnostní menšiny jsou zástupci na úrovni náměstků ministrů některých

ministerstev, kteří se tak přímo účastní i práce na výběrových dotačních akcích, které jsou ze státního rozpočtu určeny příslušným menšinám. Také na úrovni místních samospráv začaly být zřizovány **výbory pro národnostní menšiny**, pokud občané obce hlásící se k jiné než české národnosti dosáhnou stanoveného procenta. V kterékoli obci, bez ohledu na zastoupení menšinového obyvatelstva, zase bylo v případě potřeby umožněno zřizovat **komise pro národnostní menšiny**.

Status národnostní menšiny je v současnosti (rok 2020) přiznán čtrnácti menšinám: **běloruské, bulharské, chorvatské, maďarské, německé, polské, romské, rusínské, ruské, řecké, slovenské, srbské, ukrajinské a vietnamské**. Některé národnostní menšiny v České republice ovšem zvláštní ochranu požívají také na základě mezistátních bilaterálních smluv a dohod s příslušnými státy. Jedná se například o menšinu polskou (č. 416/1992 Sb., Smlouva mezi ČSFR a Polskou republikou o dobrém sousedství, solidaritě a vzájemné pomoci, článek 8), německou menšinu (č. 521/1992 Sb., Smlouva mezi ČSFR a Spolkovou republikou Německo o dobrém sousedství, solidaritě a vzájemné pomoci, článek 20), slovenskou menšinu (č. 235/1993 Sb., Smlouvy mezi Českou republikou a Slovenskou republikou o dobrém sousedství, přátelských vztazích a spolupráci, článek 8).

LITERATURA A ODKAZY

FRIŠTENSKÁ, Hana – SULITKA, Andrej: *Průvodce právy příslušníků národnostních menšin v České republice*. Praha, Demokratická aliancia Slovákov v ČR 1995.

PETRÁŠ, René: *Aktuální problémy právního postavení menšin v České republice: sborník příspěvků z odborného semináře Menšiny a právo v České republice, Praha 2010*. Praha, Úřad české vlády 2010.

PETRÁŠ, René: *Menšiny v meziválečném Československu: právní postavení národnostních menšin v první Československé republice a jejich mezinárodněprávní ochrana*. Praha, nakladatelství Karolinum 2009.

PETRÁŠ, René: *Menšiny v komunistickém Československu: právní a faktické postavení národnostních menšin v českých zemích v letech 1948–1970*. Praha, VIP Books 2007.

PETRÁŠ, René – PETRŮV, Helena – SCHEUE, Harald Christian (eds.): *Menšiny a právo v České republice*. Praha, Auditorium 2009.

Vláda ČR, Rada vlády pro národnostní menšiny – <https://www.vlada.cz/cz/pracovni-a-poradni-organy-vlady/rnm/mensiny/narodnostni-mensiny-15935/>

<http://www.zakonyprolidi.cz/cs/2001-273>

<http://www.vlada.cz/cz/ppov/rnm/informace-o-plneni-zasad-stanovenych-ramcovou-umluvou-1406/>

<http://www.nicm.cz/mensiny-jednotlive-etnicke-a-narodnostni-mensiny-v-cr>

<http://www.czso.cz/documents/10180/20551765/170223-14.pdf>

http://socialniportal.kraj-jihocesky.cz/files/7_postaveni_narodnostnich_mensin.pdf

http://oldwww.upol.cz/fileadmin/user_upload/PdF/veda-vyzkum-zahr/2016/seminare/Problematika_narodnostnich_mensin_v_Ceske_republice.pdf

<http://www.hks.re/wiki/doku.php?id=minority-cr>

http://ipk.nkp.cz/docs/9109_Zprava.pdf

http://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/population-demographic-situation-languages-and-religions-21_cs

<http://www.kr-karlovarsky.cz/krajsky-urad/cinnosti/Stranky/cizinci/cizinci.aspx>

<http://www.ius-wiki.eu/ustavni-pravo/pfuk/ustavko/zkouska/otazka-47>

<http://www.inkluzivniskola.cz/sites/default/files/uploaded/multikulturalni.pdf>

<http://www.usd.cas.cz/publikace/narodnostni-mensiny-multikulturalita-vzdelavani/>

Národnostní menšiny

V této kapitole podrobněji představíme všech čtrnáct národnostních menšin žijících na území České republiky, které mají podle **zákona č. 273/2001 Sb., o právech příslušníků národnostních menšin a o změně některých zákonů** uznaný menšinový status a jsou také zastoupeny v Radě vlády pro národnostní menšiny. K nim jsme přiřadili židovskou komunitu, která sice v současné době nedisponuje statusem menšiny, avšak toto společenství má významnou historickou a kulturní tradici v českých zemích, a navíc v meziválečné době židé v Československu jako jedné z mála zemí na světě menšinovými právy disponovali.

Každou menšinu přibližujeme v jejím **historickém vývoji** na českém (československém) území až do současnosti, snažíme se postihnout její **tradice, specifika, případně kulturní nebo sociální odlišnosti**. Tento přehled jsme doplnili **galerií osobností** z řad těchto menšin, které vstoupily do širšího celospolečenského povědomí v oblasti vědy, kultury, sportu a v dalších oblastech. Součástí každé kapitoly o menšinách je **okruh tematických otázek nebo úkolů** pro žáky, které by jim měly ještě názorněji přiblížit minulost i každodenní život těchto společenství. Jelikož se jedná pouze o stručný a značně zobecněný přehled, doplnili jsme každou stať o menšině odkazy na příslušnou **literaturu a internetové zdroje**, ze kterých je možné načerpat další informace a doplnit vědomosti k příslušným menšinám.

Bělorusové

V březnu 1918 byla vyhlášena **Běloruská lidová republika** na území Běloruska, které v té době bylo okupováno Německem. Vyhlášená republika ale neměla ústavu, armádu, jasně definované území. Když německá armáda opustila běloruské území, tak jej začala obsazovat Rudá armáda. Politici Běloruské lidové republiky museli odejít do **emigrace** (Polsko, Litva, Československo), kde dále usilovali o samostatný národní stát. V roce 1921 ale bylo zřejmé, že k vytvoření státu nedojde. Podepsání tzv. Řižské mírové smlouvy znamenalo rozdělení území Běloruska mezi Polsko a Rusko. V **září 1921** se konala v Praze **všeběloruská konference**, na níž se běloruská emigrace usnesla odmítnout bolševické násilí, antisemitské útoky i Řižskou mírovou smlouvu. Požadovala, aby si Bělorusové mohli na území Běloruska sami řídit svoji zemi. Do Československa se začali přesídlvat někteří běloruští politici a Praha se stala sídlem **exilové Rady Běloruské lidové republiky** (vlády BLR).

Vedle politiků přijížděli také první studenti, kteří žádali u československých úřadů o stipendium. Řada běloruských studentů studovala humanitní obory na Filozofické fakultě UK. Paleta dalších studovaných oborů byla velmi různorodá, jako medicína, mechanika a elektrotechnika, agronomie a lesnictví. Stipendium československé vlády bylo vázané na vynikající studijní výsledky. Nebylo ale nějak vysoké, a proto řada studentů žila v těžkých podmínkách. Studenti měli často dost velké zdravotní problémy. **Běloruští studenti** se setkávali v rámci činnosti několika studentských spolků, které pořádaly přednášky a společenské akce. Díky podpoře československé vlády vystudovalo v letech 1920–1930 v Praze, Poděbradech, Příbrami a Brně asi 300 studentů ze západního Běloruska.

Aktivitu rozvíjeli v Československu také **běloruští exiloví politici** v čele s prezidentem Rady BLR Vasilem Zacharkou. Hlavním organizátorem běloruských exilových aktivit byla do roku 1938 právě **Běloruská rada**. Exiloví politici vystupovali výrazně proti politice Sovětského svazu. Problémem běloruské emigrace bylo, že její počty se zmenšovaly, protože řada studentů po absolvování vysoké školy odcházela jinam do zahraničí, čímž docházelo k redukci rozsahu spolkových aktivit. Bělorusové také odcházeli z důvodů problémů s československými zákony, neboť do země přijeli s litevskými a polskými pasy, což jim komplikovalo hledání zaměstnání. Československé občanství přitom mohli získat až po deseti letech pobytu. Běloruské spolky zdůrazňovaly používání běloruštiny a apelovaly na vědomí běloruské národní identity, což ale vedlo k dost důraznému vymezování se vůči ruské

emigraci. Bělorusové proto spíše preferovali spolupráci s ukrajinskou emigrací a vstupovali i do jejich spolků a studovali na jejich školách. Náboženská víra běloruské emigrace byla velice různorodá a nelze tedy říci, že by Bělorusy spojovala společná náboženská příslušnost.

Běloruská emigrace v Československu se snažila o rozvoj vědecké činnosti a její zástupci získali postavení v rámci vědeckých institucí. **Ihnát Dorčanin** se na Univerzitě Karlově věnoval výzkumu *Bible*, kterou vytiskl Francisko Skaryna ve staroběloruském jazyce v Praze v roce 1517 a Bělorusové ji vnímali jako základ běloruského jazyka. **Ludmila Kraskovská** po vystudování Filozofické fakulty UK pracovala ve Slovenském vlastivědném ústavu v Bratislavě. **Jevgenij Ljackij** od roku 1922 působil jako řádný profesor ruského jazyka a literatury na Univerzitě Karlově. **Mikuláš Vjaršynin** a od roku 1935 **Tamaš Hryb** se starali o **Běloruský zahraniční archiv**, který byl součástí Slovanského archivu československého při ministerstvu zahraničí. Běloruský zahraniční archiv obsahoval knihy, noviny a časopisy, dokumenty o spolkové činnosti.

V době Protektorátu Čechy a Morava někteří běloruští exiloví politici začali spojit své plány s Německem, a proto vyjádřili v dubnu 1939 loajalitu Adolfu Hitlerovi. Doufali, že Němci ovládnou běloruské území, na němž pak umožní běloruským politikům vytvořit samostatný stát. Svoji loajalitu vyjadřovali i v dalších letech, což bylo velmi negativně vnímáno českou společností. Tyto aktivity pak měly vliv na situaci běloruské emigrace po květnu 1945. Nové československé úřady neměly zájem věnovat pozornost běloruským emigrantům, a proto nijak neprotestovaly, když **sovětské bezpečnostní orgány začaly odvážet Bělorusy** do Sovětského svazu, kde pak byli většinou odsouzeni k vysokým trestům a skončili v gulagu. Československá vláda také předala sovětským orgánům Běloruský zahraniční archiv, který obsahoval informace o protisovětské činnosti emigrantů, a proto jej následně Sověti mohli použít při procesech s běloruskými emigranty jako důkazní materiál. Části emigrantů se ale včas podařilo odjet směrem na Západ. Běloruská emigrace v Československu se fakticky zcela rozpadla. Běloruská rada byla v roce 1950 vymazána ze spolkového katastru.

Nová vlna běloruské emigrace se objevila až v **90. letech**. Když se v roce 1994 dostal v Bělorusku k moci Alexandr Lukašenko a zavedl autoritářský režim potírající lidská práva, do České republiky začali přijíždět lidé, kteří nesouhlasili s Lukašenkovým režimem. Tito Bělorusové zde získávali politický azyl. Podporu jim vyjadřoval také prezident Václav Havel. Do ČR přišla řada lidí z kulturní sféry, kteří nenalezali prostor pro svoji práci v Bělorusku.

Přicházeli také mladí lidé, kteří se rozhodli pro studium na českých vysokých školách, které jim začaly dávat stipendia. Část emigrantů odešla do České republiky také z ekonomických důvodů.

Od konce 90. let došlo k rozvoji spolkové činnosti Bělorusů v České republice. V Radě vlády pro národnostní menšiny má svého zástupce spolek **Pahonia**, který spravuje běloruskou knihovnu a organizuje oslavy tradičních běloruských svátků. **Osvětový spolek Skaryna, o. s.** se stará o běloruské památky v Praze včetně hrobů na Olšanských hřbitovech a připravuje běloruské bohoslužby. Mezinárodní sdružení **Občanské Bělorusko** informuje o občanské společnosti a médiích v Bělorusku, upozorňuje na potlačování lidských práv tamním režimem.

Podle sčítání lidu v roce 2011 žilo v České republice celkem 2 013 osob, které se přihlásily k běloruské národnosti.

OSOBNOST

Larysa Henijuš (1910–1983), její život ukazuje složité osudy řady příslušníků běloruské emigrace. Narodila se v Grodenské oblasti. V roce 1935 se provdala za medika Jana Henijuše a o dva roky později s ním odjela do Československa. V době druhé světové války publikovala své verše v berlínských běloruských novinách *Ranica*, určených Bělorusům v zahraničí. V roce 1942 publikovala v Praze knihu veršů *Od rodných niv*. V roce 1945 se ji sovětské bezpečnostní orgány snažily odvézt do Sovětského svazu kvůli obvinění z antisovětské nacionalistické činnosti. Pomohl jí ale prezident Edvard Beneš a manželé získali v roce 1947 československé státní občanství. V březnu 1948 už ale byli zatčeni a v Sovětském svazu odsouzeni k 25 letům vězení za nepřátelskou činnost vůči SSSR. V gulagu byli osm a půl roku, po propuštění marně žádali o umožnění návratu do Československa. Manželé zůstali v Bělorusku, kde se Laryse Henijuš podařilo občas publikovat své básně v časopisech a vydala dvě básnické sbírky *Něvadam z Němana* (1967) a *Na čabary nastojena* (1982). Soustředili se kolem ní mladí spisovatelé, umělci a studenti. Její paměti mohly být vydány až v roce 1993. Dodnes nedošlo v Bělorusku k rehabilitaci této básnířky.

OTÁZKY

- 1) V roce 1517 vydal Francisco Skaryna v Praze *Bibli* ve staroběloruském jazyce. Bělorusové ji pokládají za základ běloruského jazyka. K připomenutí osobnosti F. Skaryny iniciovali dvě pamětní místa v Praze. Zjistěte, kde tato místa jsou.
- 2) Vyhledejte literaturu k událostem roku 1945, kdy sovětské bezpečnostní orgány odváželi Rusy, Bělorusy a Ukrajince do Sovětského svazu. Vyberte si příběh konkrétního člověka a na jeho případě ukažte, čím museli tito lidé projít.
- 3) Zjistěte informace k osobě Alexandra Lukašenka a k jeho politice. Na základě těchto informací uveďte možné důvody, proč řada lidí odcházela v 90. letech z Běloruska do České republiky.
- 4) Vyhledejte webové stránky sdružení Pahonia, kde jsou texty psané v běloruštině. Vyberte si některý text a zkuste jej přeložit do češtiny.
- 5) Zjistěte informace o některých lidech běloruského původu žijících v České republice, kteří působí v oblasti vědy, umění, sportu.

LITERATURA A ODKAZY

HAUSER, Jakub – VELEMANOVÁ, Věra (eds.): *Příběh exilu. Osudy exulantů z bývalého Ruského impéria v meziválečném Československu*. Praha, Památník národního písemnictví 2018.

KOLENOVSKÁ, Daniela – PLAVEC, Michal: *Běloruská emigrace v meziválečném Československu: studie a dokumenty: sociopolitický aspekt*. Praha, nakladatelství Karolinum 2017.

sdružení Občanské Bělorusko – www.civicbelarus.eu

iniciativa Svobodné Bělorusko – www.svobodne-belorusko.wz.cz

spolek Pahonia – www.pahonia.cz

Bulhaři

Výrazný vývoj vztahů mezi Čechy a Bulhary můžeme sledovat od druhé poloviny 19. století. V té době studovala v českých zemích řada bulharských studentů, kteří byli v úzkém kontaktu s českými studenty. V roce 1862 založili společně v Praze tajný spolek Pobratim, který si dal za cíl podporovat bulharské národně osvobozené hnutí proti turecké nadvládě a sjednocení Slovanů. Stejně cíle si dalo i sdružení Postojanstvo, vzniklé v Táboře v roce 1869. Dalším společným spolkem byla od roku 1880 Bulharská sedjanka. Pro Bulhary bylo studium v Čechách levnější než v západní Evropě a neměli také větší problém naučit se základy češtiny. Současně probíhala i velmi výrazná **migrace Čechů do nově vzniklého samostatného bulharského knížectví** (od roku 1878), které potřebovalo inteligenci, průmyslové podnikatele i zemědělce. Češi zastávali důležité posty ve státní správě, školství, vědě. Konstantin Jireček dokonce v letech 1881–1882 vykonával funkci ministra školství, Ivan Mrkvička zorganizoval vznik malířské akademie a Josef Velenovský byl průkopníkem bulharské botaniky. Češi zakládali důležité průmyslové podniky, pracovali na stavbě silnic a železnic, měli podíl na rozvoji zemědělství. Celkově byli Češi v období do první světové války velmi důležití pro rozvoj Bulharska.

V meziválečném období byli mezi Bulhary v Československu profesně zastoupeni hlavně **zahradníci – zelináři**, kteří působili na celém území státu a byli většinou ve svém podnikání velmi úspěšní. Bulhaři se pro lidi stali zárukou kvalitní zeleniny. Dále pak žila v zemi i řada bulharských cukrářů. Stejně jako v době Rakouska-Uherska přijížděli z Bulharska do Československa studenti různých oborů. Pro některé z nich byl důvodem k odchodu z Bulharska i fakt, že v zemi v roce 1923 došlo k vojenskému převratu a začal se upevňovat pravicový režim fašistického zaměření.

Výrazná migrační vlna nastoupila krátce po skončení druhé světové války. Československo mělo velký problém, neboť mu po odsunu Němců chyběly zemědělské síly v pohraničí. Proto byla mezi Bulharskem a Československem podepsána v září 1946 **smlouva o příjezdu bulharských zemědělských dělníků**. Na základě této smlouvy od listopadu 1946 do jara 1947 přijelo do ČSR celkem 7 tisíc námezdních zemědělských dělníků, někteří i s rodinami. Z Bulharska přijížděli speciálně vypravenými vlaky. Tito dělníci začali pracovat u soukromě hospodařících zemědělců i na státních statcích hlavně v pohraničních oblastech Čech, Moravy a Slezska. O zkušené zemědělské dělníky byl velký zájem, a tak na základě

dodatku ke smlouvě z června 1948 přijely ještě další tři tisíce Bulharů. Původně se počítalo s tím, že Bulhaři přijedou jen na časově omezenou dobu a poté se vrátí domů. Část Bulharů se ale rozhodla v Československu zůstat, opustila pracovní místa v zemědělství a přesunula se do jiných hospodářských oblastí (průmyslová výroba, hornictví, stavebnictví). S tím byl i spojen přesun z pohraničí do vnitrozemí a rozptýlení Bulharů na celé území státu.

Nová migrační vlna byla spojena s podpisem zvláštní československo-bulharské dohody v dubnu 1957, která stanovovala, že do Československa přijde dalších 5 tisíc bulharských dělníků, hlavně do stavebnictví. Na rozdíl od předchozí vlny však nyní již neplatilo, že by větší počet Bulharů zde chtěl zůstat trvale. Další obdobné vlny na základě smluv již nenastaly a stěhování Bulharů mělo individuální charakter. Na vysokých školách v Československu stále studovala řada Bulharů, z nichž někteří zde po absolvování zůstali. Důvodem stěhování byly také situace, kdy česká dívka odjela na rekreaci k moři, zde se seznámila s bulharským chlapcem a letní láska se proměnila v manželství a založení rodiny. Bulhaři se sdružovali v kulturně-osvětové **organizaci Georgi Dimitrov**, která vznikla v roce 1948 a měla své pobočky ve městech a obcích s bulharskou menšinou. Všechny ostatní bulharské organizace a spolky musely zaniknout na začátku 50. let.

Podle sčítání lidu se snižoval počet lidí hlásících se k bulharské národnosti, v roce 1961 jich bylo 8 957 osob, v roce 1991 již jen 3 487 osob, což ale neznamená, že by se tolik Bulharů vrátilo do rodné země, ale spíše se jednalo o skutečnost, že lidé z druhé a třetí generace nevnímali již svou etnickou identitu jako bulharskou, ale hlásili se k české, nebo slovenské národnosti.

Od 90. let ovšem můžeme registrovat **další vlnu příchodů**. Vzhledem ke komplikované hospodářské situaci Bulharska se rozhodla řada Bulharů odejít **z ekonomických důvodů** do zahraničí. Jednou z migračních zemí se stala Česká republika, kde část příchozích měla rodinné vazby na Bulhary, kteří přišli v předchozích generacích. Proto můžeme zaznamenat nárůst počtu lidí, kteří se hlásili k bulharské národnosti. Od 90. let také došlo k rozvoji spolkové činnosti bulharské menšiny. V roce 2011 se při sčítání lidu přihlásilo v České republice k bulharské národnosti celkem 4 999 obyvatel, kteří žijí geograficky na celém území ČR. Soustředění jsou především ve velkých městech – Praha, Brno, Ostrava.

Bulharská menšina se setkává hned v několika organizacích, které se snaží o udržení bulharských tradic, jazyka a popularizaci kultury. Organizují koncerty, výstavy, přednášky,

vzdělávání dětí a mládeže. Zajišťují oslavy tradičních bulharských svátků: 1. března (Baba Marta), 3. března (státní svátek Bulharska), pravoslavné Velikonoce (Velik den), 24. května (Den slovanských věrozvěstů), pravoslavné Vánoce (Koleda).

Vazraždane – občanské sdružení připravuje společně s Bulharskou kulturně osvětovou organizací Sv. Cyrila a Metoděje v Praze sobotní školu „Čtu, píšu a mluvím bulharsky“, organizuje koncerty, výstavy, vydává časopis *Balgari*.

Zaedno – sdružení Bulharů a jejich přátel, organizuje výstavy, folklorní koncerty a oslavy bulharského svátku vína Trifon Zarezan.

Pirin – občanské sdružení organizuje činnost souboru bulharských lidových tanců v Brně, připravuje různá vystoupení i semináře bulharských lidových tanců.

Bulharský kulturně osvětový klub v Praze – organizuje kulturní a sportovní akce, podílí se na vzdělávacích aktivitách, zajišťuje možnost sledovat bulharská média.

Bulharský kulturně osvětový klub v Ostravě – pořádá vystoupení folklorních souborů, organizuje akce pro děti, uvádí bulharské filmy.

Bulharské kulturně osvětové sdružení v Brně – pořádá různé kulturní a vzdělávací akce, organizuje činnost souboru bulharských lidových tanců Kytka.

OSOBNOSTI

Angelo Michajlov (1939–1998), hudební skladatel. V osmnácti letech odjel ze Sofie do Prahy. Zde nejprve vystudoval konzervatoř a poté Hudební fakultu AMU. Vystupoval jako zpěvák, klavírista, herec, imitátor. Napsal hudbu k více než šesti stům českých celovečerních a krátkých filmů a asi k třiceti bulharským filmům. Nejznámější filmy s jeho hudbou: *Dívka na koštěti*, *Metráček*, *Ďábelské líbánky*, *Tři od moře*, *Lucie postrach ulice*, *...a zase ta Lucie*, *Chobotnice z II. patra*, *Veselé vánoce přejí chobotnice*.

Biser A. Arichtev (1976), narodil se v Ostravě rodičům původem z Bulharska. Spoluzakládal hudební skupinu *Kryštof*, v níž hrál na kytaru. Ze skupiny odešel, aby se mohl věnovat televizní tvorbě. Jeho bratr Nikolaj ale v kapele *Kryštof* dodnes působí jako baskytarista. Biser A. Arichtev režíruje především televizní seriály pro Českou televizi: *Vyprávěj*, *První republika*, *Horákoví*, *Četníci z Luhačovic*, *Mazalové*.

Marča Arichteva (1951), vystudovala Střední filmovou školu v Čimelicích. Poté nastoupila do televizního studia Ostrava Československé televize, kde působila jako redaktorka, dramaturgyně a vedoucí výroby. Od roku 2002 pracuje jako vedoucí dramaturgyně

v pražském studiu České televize. Podílela se na pořadech nejrůznějších žánrů, realizovala televizní inscenace, hudební pořady, přenosy z divadel, dokumentární cykly, pohádky, seriály, kterým se věnuje jako režisér i její syn Biser.

Ljuljana Lorencová (1927), patřila mezi studenty, kteří v 50. letech přišli z Bulharska studovat filmovou režii na Filmové fakultě AMU, ale již během studia se začala věnovat filmovému střihu, když stříhala školní filmy svých spolužáků. Po absolvování FAMU nastoupila do pražského studia Československé televize, kde působila jako režisérka a střihačka.

OTÁZKY

- 1) Vyhledejte na internetu některý bulharský lidový tanec a zjistěte informace o jeho historii.**
- 2) Zjistěte informace o svátku Baba Marta, o jaký svátek se jedná a jak se slaví.**
- 3) Na webové stránce sdružení Zaedno (www.zaedno.org) vyhledejte ukázky předčítaných textů v bulharštině. Jste schopni porozumět?**
- 4) Zjistěte informace o svátku Trifon Zarezan, co je to za svátek a jak se slaví.**
- 5) Vyhledejte informace o přímořských letoviscích v Bulharsku, kam Češi a Slováci jezdili ve 20. století na rekreaci. Řadu těchto míst navštěvují i v současnosti.**

LITERATURA A ODKAZY

AVRAMOVÁ, Lucie: Migrace Bulharů do Čech. *AntropoWebzin* 2–3 (2009). Dostupné z:

<http://www.antropoweb.cz/cs/imigrace-bulharu-do-cech>.

STROHSOVÁ, Klára: Migrace Čechů do Bulharska – tzv. „česká invaze“. *AntropoWebzin* 1 (2012).

Dostupné z: <http://www.antropoweb.cz/cs/migrace-cechu-do-bulharska-tzv-ceska-invaze>.

Soubor bulharských lidových tanců Pirin – www.pirin.cz

Spolek Zaedno – www.zaedno.org

Chorvaté

Jednou z tradičních národnostních menšin žijících na území České republiky jsou Chorvaté, v literatuře i běžné komunikaci často označovaní podle místa jejich dřívějšího usídlení jako **moravští Chorvaté** nebo **Charváti**. Jedná se především o potomky obyvatel, kteří v 16. století odešli ze své původní vlasti před tureckou nadvládou Osmanského státu i před útlakem uherské feudální šlechty, usazovali se v různých zemích tehdejší habsburské monarchie, přičemž část těchto lidí dorazila až na Moravu, kde osídlila několik vesnic na lichtenštejnském panství. Jelikož chorvatské obyvatelstvo zde bylo obklopeno početně silnějším českým i německým obyvatelstvem, většina této komunity se postupně asimilovala mezi oba národy. Nicméně až do konce druhé světové války se udržely ještě tři obce s většinou chorvatského obyvatelstva: **Dobré Pole**, **Jevišovka** (dříve Frélichov) a **Nový Přerov**. Při sčítání lidu v roce 1930 se zde k chorvatské národnosti přihlásilo celkem 1 819 obyvatel.

Chorvaté patřili ke zkušeným a pracovitým zemědělcům, kteří se úspěšně věnovali například **vinařství**, čímž se řada z nich stala majiteli velkých a prosperujících statků. Vedle práce se ovšem snažili o udržování a rozvoj své hmotné a duchovní kultury. Výrazný identifikační znak představoval **chorvatský kroj**, jenž se v této komunitě běžně nosil ještě ve 20. století. Zvláštní pozornost dodnes poutají také chorvatské domy a stavení, které se vyznačují nápadnou barevností a pestrými zdobenými ornamenty. Mezi Chorvaty se udržovala také řada původních zvyků a tradic, stejně jako silné národní povědomí. Specifický byl jazykový vývoj v chorvatské komunitě, neboť zdejší lidé si ze své původní vlasti přinesli a nadále udržovali tak zvané čakavské nářečí, které ovšem izolovaností moravských Chorvatů od svých krajanů postupem doby zarchaizovalo a odklonilo se od současné spisovné chorvatštiny.

Ve 20. století se chorvatská menšina na Moravě stala předmětem zájmu nacionálních snah Čechů i Němců, kteří si tento malý jazykový ostrůvek na Moravě chtěli přiklonit na svou stranu. Chorvaté žili na pomezí moravské a rakouské zemské hranice, která se ovšem po roce 1918 stala státní hranicí a chorvatské osídlení představovalo jednu ze slovanských enkláv v převážně německém pohraničí. V meziválečném období proto také měla chorvatská menšina podporu československých úřadů, avšak většinové německé okolí přispívalo ke značnému **germanizačnímu tlaku**. Vliv německé propagandy se projevil také ve volbách v

roce 1935, kdy většina Chorvatů hlasovala pro Sudetoněmeckou stranu. Po Mnichovské dohodě byly chorvatské obce připojeny k Německé říši a po vypuknutí války muselo mnoho zdejších mužů narukovat do wehrmachtu. Část chorvatských obyvatel pak během okupace přijala německou národnost.

Po druhé světové válce se chorvatské obce staly znovu součástí československého státu. Jejich obyvatelé však byli státními úřady obviněni z kolaborace a národní zrady, proto bylo rozhodnuto o **přesídlení Chorvatů do vnitrozemí**, kde měli být roztroušeni do různých oblastí státu a asimilováni. Vysídlovací akce v chorvatských obcích probíhaly v několika vlnách mezi lety 1947 až 1951, během nichž museli své domovy opustit téměř všichni příslušníci této menšiny. Značná část Chorvatů byla vystěhována daleko od své původní domoviny, zvláště do oblastí severomoravského pohraničí. Vysídlení chorvatského obyvatelstva po druhé světové válce představovalo dokonalou deportaci celé národnostní menšiny, v níž se prolínaly různé důvody a argumenty. Kromě obvinění z kolaborace s Němci to byla také snaha poválečné moci o národní očistu pohraničí, mocenské ambice nových osídlenců a jejich touha po získání chorvatského majetku a v neposlední řadě také soupeření poválečných politických stran v Československu, v němž rozhodující pozice získávali komunisté, kteří v chorvatské otázce zastávali radikální a vůči této menšině nepřátelské stanovisko.

Pro chorvatskou menšinu znamenalo vysídlení z domovských obcí a jejich rozptýlení po různých místech českých zemí těžkou životní etapu. Tito lidé si museli zvykat na nové prostředí, které zvláště v horských a podhorských oblastech severní Moravy znamenalo přeorientování se na jiný způsob práce a obživy. Místo vinařství se začali věnovat pěstování brambor, chovu dobytka nebo těžbě dřeva. **Rozptyl Chorvatů** do různých částí státu přinesl také zpretrhání vzájemných sousedských vazeb a příbuzenských vztahů, což významně urychlilo proces jejich **asimilace**. Přesto ani v těchto nepříznivých dobách a složitých životních podmínkách část chorvatských obyvatel neztratila povědomí o svém národním původu, udržovala tradiční zvyky a mluvila mezi sebou i nadále chorvatským jazykem.

Částečné „obrození“ chorvatské menšiny nastalo po roce 1989, kdy se tato komunita začala znovu organizovat a rovněž upozorňovat na dřívější křivdy, které jim předchozí politický režim způsobil. V roce **1991** vzniklo **Sdružení občanů chorvatské národnosti** v České republice. V květnu téhož roku se konalo první setkání chorvatských rodáků v Jevišovce, které odstartovalo tradici každoročních setkávání nazývaných **Chorvatský kulturní den**

neboli tzv. kiritof (chorvatská obdoba posvícení). Roku 2008 zakoupila chorvatská vláda budovu bývalé fary v Jevišovce se záměrem zřídit v ní muzeum moravských Chorvatů. Tato budova v současnosti zároveň slouží také jako **Dům chorvatské menšiny**. K udržování chorvatských tradic a folkloru přispívá od počátku 90. let **národopisný soubor Pálava** z Mikulova, v posledních letech proběhlo také několik významných aktivit za účelem sběru chorvatských písní, tanců a lidové slovesnosti a sepisování vzpomínek pamětníků, které mají za cíl udržet v povědomí původní kulturu a jazyk této národnostní skupiny pro další generace.

Velkým problémem pro budoucí rozvoj chorvatské menšiny v České republice je nízký počet a přetrvávající značná rozptýlenost jejích příslušníků. Při sčítání lidu v roce 2011 se k chorvatské národnosti přihlásilo 1 125 obyvatel. Mezi nimi jsou však již také lidé nepatřící do komunity původních moravských Chorvatů včetně těch, kteří se narodili v Chorvatsku a do ČR se přistěhovali nebo zde dlouhodobě působí.

OSOBNOSTI

K nejznámějším současným osobnostem chorvatského původu žijících a působících v České republice patří například režisér **Lordan Zafranović** (1944), lékař a přední odborník v oboru reprodukční medicíny **Tonko Mardešić** (1955) nebo architekt **Vlado Milunić** (1941), spoluautor Tančícího domu v Praze.

OTÁZKY

- 1) Jednou z nejvýznamnějších společenských událostí chorvatské menšiny je kiritof. Co je to za událost a kde se slaví?
- 2) Stejně jako žije chorvatská menšina v České republice, tak žije početná česká komunita v dnešním Chorvatsku. Víte, jak se Češi na chorvatské území dostali a v kterém městě je jejich centrum?
- 3) Na webové stránce www.moravstichorvati.cz existuje šifrovací hra, v níž můžete objevovat skryté příběhy moravských Chorvatů a dozvědět se něco o jejich historii. Zahrajte si tuto hru se svými spolužáky!

LITERATURA A ODKAZY

DOROVSKÝ, Ivan: *Charváti ještě žijí mezi námi. Sborník studií a vzpomínek*. Brno, Společnost přátel jižních Slovanů v ČR 1996.

DVOŘÁK, Tomáš: *Vnitřní odsun 1947–1953*. Brno, Matice moravská 2013.

JEŘÁBEK, Richard: *Moravští Charváti. Dějiny a lidová kultura*. Brno, Ústav evropské etnologie Masarykovy univerzity 1991.

KOPŘIVOVÁ, Lenka – LEISSEROVÁ, Eliška: *Barvy chorvatské Moravy*. Jevišovka, Sdružení občanů chorvatské národnosti v ČR 2017.

PIČULJAN, Zoran – BOŠNJAKOVÁ, Jadranka: *Prvních 10 let: chorvatská kultura v ČR 1992–2002*. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2002.

Sdružení občanů chorvatské národnosti –

www.moravstichorvati.cz; www.facebook.com/moravstichorvati.cz

Maďaři

Maďaři jsou v České republice **neautochtonní** a **novodobou** minoritou. Většina z nás o nich prakticky neví, protože se v současné době ničím nevydělují z většinové populace. Pokud se seznámíme se statickými údaji o jejich počtu v ČR, máme zase dosti nepřesné představy o jejich mateřské zemi, protože ne každý Maďar pochází z Maďarska. Čeští Maďaři jsou novou minoritou původní **maďarské národní menšiny žijící na Slovensku**. Podle posledního sčítání lidu z roku 2011 dosahují počtu 9 625 obyvatel. Následují tedy hned za našimi autochtonními menšinami a nejstaršími minoritami Němců a Poláků. Vzhledem ke zvláštnostem vzniku a vývoje této minority, historii příchodu a usídlování se na našem území náleží Maďaři ke starším minoritám, právě tak jako Rusové a Ukrajinci, a jejich označení za neautochtonní může být sporné.

Málokterou minoritu postihlo během jednoho století tolik změn. V prvních dvou desetiletích 20. století žili Maďaři v Uhersku, do něhož náleželo celé Slovensko – tedy i regiony, které byly jejich domovem. Žili tedy s námi ve společném soustátí Rakousku-Uhersku. Teprve po vzniku Československa se stali velkou minoritou na Slovensku, z níž malá část pronikla také na Moravu a do Čech. Po druhé světové válce žilo v českých zemích asi 15 tisíc Maďarů, v roce 1950 bylo přihlášených 20 124 obyvatel, v roce 1991 deklarovalo maďarskou národnost 19 858 obyvatel a v roce 2001 14 676 lidí. Tato čísla dokládají, že přes různé politické tlaky a zásahy do původní maďarské minority na Slovensku a novodobé minority v Čechách v letech 1945–1960 (**odsun, výměna obyvatel, reslovakizace, „rozptyl“** se snahou o rychlou asimilaci) se projevoval stálý a takřka plynulý růst počtu Maďarů na našem území. Toto zjištění také ukazuje na trvalou existenci národního vědomí Maďarů i přes nepříznivé podmínky.

Situace Maďarů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku byla vždy specifická. K nejvýraznějším specifikům minority náleží **maďarština**, ugrofinský jazyk nesrozumitelný naprosté většině Čechů, vyjma několika málo specialistů (lingvistů, překladatelů, historiků) soustředěných kolem katedry hungaristiky Filozofické fakulty UK v Praze a kolem Maďarského kulturního střediska v Praze. S maďarštinou se setkáme také v pohraničních lokalitách, které po druhé světové válce dosídlili Maďaři z jižního Slovenska (bývalé okresy Karlovy Vary, Tachov, Sokolov, Aš, Hranice v Čechách, Cheb).

Pokud se vrátíme ke vzniku Československa v roce 1918, nalezneme první statistické údaje o Maďarech na našem území. Podle Trianonské mírové smlouvy vymezující hranice mezi

Československem a Maďarskem připadla Československu území dnešního jižního a východního Slovenska obydlená kompaktní **maďarskou enklávou**. Maďaři se tehdy – právě tak jako Němci – ze dne na den ocitli v postavení minority. V Československu podle sčítání lidu z roku 1921 žilo 744 651 Maďarů. V té době (tzn. v rozmezí let 1919–1938) začali podobně jako Slováci přicházet za prací na Moravu a do Čech Maďaři z jižního i východního Slovenska a také z Podkarpatské Rusi. Příliv Maďarů ze Slovenska do Čech po roce 1918 dokládá i statistika: v roce 1921 žilo v českých zemích 704 Maďarů a v roce 1930 to již bylo 11 427 Maďarů. Do Prahy přicházela maďarská inteligence a studenti, kteří zde studovali na vysokých školách, zejména na technice, ale také na právech a školách uměleckého směru. Někteří v Praze zůstali i po dokončení studií. Již ve 20. letech vydávali Maďaři v Praze vlastní deník a studenti zakládali své kroužky. Známy byl **vysokoškolský skautský kroužek svatého Jiří** a pak také **spolek Sándora Petőfiho**. V rámci této minority vcelku nepatrnou část tvořili Maďaři z Maďarska, kteří na našem území působili již v minulosti v různých službách, dále jako podnikatelé, lidé svobodných povolání, případně jako různí státní zaměstnanci. Po vzniku republiky počet těchto autochtonních Maďarů nepatrně vzrostl. Maďaři, obdobně jako Němci, nebyli spokojeni se svým postavením národní menšiny. Její centrum bylo na Slovensku. Fašistická maďarská vláda se také podílela na rozbití Československa, a to odtržením jižního a částí východního Slovenska.

Zásadní zlom v postavení Maďarů v celém Československu nastal v roce 1945. Podle Košického vládního programu a prezidentského ústavního dekretu č. 33/1945 všichni Maďaři na území Československa **ztratili čs. občanství** a s ním všechna občanská práva. Dalšími dekrety jim byl **konfiskován majetek** a byla jim předepsána **pracovní povinnost**. Většinou ji měli splnit v českých zemích, protože v celých Čechách a na Moravě se projevil nedostatek pracovních sil způsobený odsunem Němců. Majetek Maďarů na Slovensku byl zatím osídlen Slováky z vnitrozemí Slovenska za účelem tzv. odmaďarizování navráceného jihoslovenského a východoslovenského pohraničí. Ačkoliv čs. vláda počítala s odsunem Maďarů, postupimská konference se k němu nevyjádřila. Tehdejší diplomatické kruhy velmocí nekladly rovnítko mezi Němce a Maďary. I politici velmocí k nim přistupovali různě. Vzhledem k tomu, že Maďarsko patřilo do sovětské sféry vlivu právě tak jako Československo, odsun Maďarů nepodpořil ani Sovětský svaz. Velmoci doporučily oběma zemím, aby se dohodly na **dobrovolné výměně obyvatel**. Po dlouhých jednáních trvajících takřka rok uzavřely Československo a Maďarsko dohodu o výměně obyvatelstva, která měla být založena na naprosté dobrovolnosti z obou stran a odpovídajících si počtech. Kolik Slováků odejde z Maďarska, tolik Maďarů se přestěhuje

ze Slovenska do Maďarska. Tato výměna zasáhla nečekaně i Čechy, Moravu a Slezsko a dala vznik maďarské menšiny v ČR.

Maďarská vláda výměnu obyvatelstva nepodporovala. Svou roli zde sehrál i rozdílný stav národního vědomí na obou zúčastněných stranách. Maďaři na Slovensku se vskutku cítili Maďary a byli schopni zachovat si nenarušené národní vědomí. Naproti tomu Slováci žili v Maďarsku v **jazykových ostrovech (enklávách)** mnohem déle a díky asimilační politice neoplývali silným národním vědomím, ani lepší znalostí slovenštiny. Československá vláda chtěla vyvinout tlak na maďarskou vládu a donutit ji k výměně obyvatelstva. Domnívala se, že na ni zapůsobí **přesunem Maďarů** zbavených menšinových práv i československého občanství **do českých zemí**, kde budou plnit tehdejší poválečnou pracovní povinnost a současně se poslovanští, respektive počeští, zcela asimilují, tudíž ani v budoucnu nebudou menšinou.

Záměr se začal naplňovat. Do českých zemí bylo přesunuto v letech 1945–1948 celkem 44 129 Maďarů. Podle tajných pokynů osídlovací komise ÚV KSČ byli Maďaři usídlováni velmi rozptýleně v rámci tzv. „**rozptylu nedůvěryhodného obyvatelstva**“. Instrukce, které se na „rozptylu“ podílely, naplňovaly instrukce do všech důsledků. Maďary posílaly do okresů a obcí po jednotlivcích, v lepších případech po rodinách. Aby byl rozptyl důsledný, zahrnuly do něj celé území českých zemí, tedy i vnitrozemí. Maďaři byli vyvezeni prakticky do všech okresů českých zemí. Zamezení kontaktů mezi přesídlenci mělo urychlit poslovanštění Maďarů, tzn. jejich **bohemizaci**. V každém okrese v Čechách a na Moravě pobývalo několik rodin, avšak ve vzdálených lokalitách. Toto široké rozsetí maďarského obyvatelstva se prakticky udrželo do současnosti i přes různé peripetie návratů na Slovensko a zase zpět do Čech.

Část Maďarů se ihned po zařazení do plnění pracovní povinnosti v Čechách pokoušela o ilegální návrat na Slovensko. Většina však zůstávala. Věděla, že jejich domovy na jižním Slovensku obývají noví osídlenci, kteří získali konfiskované nemovitosti. Většina Maďarů žijících nadále na Slovensku (v počtu asi 400 tisíc obyvatel) se přihlásila k reslovakizaci. **Reslovakizace** byla zvláštním dobovým vědeckým projektem. Projekt vycházel z údajně vědecky ověřeného předpokladu, že většina Maďarů žijících na jižním a východním Slovensku má slovenský, případně jiný slovanský původ (Rusíni, Ukrajinci) a v minulých stoletích byla násilně asimilována. Nyní se měli postupně zbavit násilné asimilace, vrátit se k původnímu mateřskému jazyku, tedy ke slovenštině. Na projektu se podíleli historici, národopisci, jazykovědci, demografové a sociologové. Maďaři na Slovensku se skutečně v počtu 326 679 přihlásili k reslovakizaci. O reslovakizanty měla od roku 1948 pečovat Matice slovenská, jejíž činnost byla rovněž zaměřena

na udržování slovenského národního vědomí a šíření slovenské kultury a vzdělanosti. Začala pro ně zakládat místní odbory Matice slovenské nejen na Slovensku, ale také v Čechách. V nich se Maďaři začali učit slovensky, jejich národní vědomí však zůstalo maďarské.

Po roce **1949** bylo Maďarům **vráceno československé občanství** a mohli se případně vrátit na Slovensko. Ne vždy toho ale využili. Uvědomovali si, že jim na Slovensku nezůstal žádný majetek, a raději přijali nabídku české strany a zůstali v pohraničí jako **osídlenci**. Nezískali sice polnosti a zemědělské usedlosti přidělem, ale bydlení, případně domek s menší výměrou půdy do dvou hektarů. Vzhledem k předchozímu důkladnému „rozptylu“ maďarských „náborantů“ ani nyní nevznikly maďarské „ostrůvky“ – diaspory. Samotní Maďaři se snažili vyrovnat s poválečnou situací. Věděli, že jsou považováni za naprosto cizí, vlastně nežádaný element, že jim Češi nerozumí, neznají jejich zvyklosti a tradice. Urychleně se učili česky, protože se chtěli stát stabilními osídlenci pohraničních regionů. Také děti posílali do českých škol. Maďarsky (hovořit, číst a psát) je však učili doma, což přetrvalo až do současnosti. Doma také udržovali své vlastní zvyky a tradice. Žili dvojím způsobem života – jedním navenek pro Čechy, druhým uvnitř rodiny.

Od roku 1949 měli Maďaři na Slovensku možnost organizovat se v **Csemadoku**, ovšem pod kontrolou komunistického aparátu. Tyto organizace musely být kolektivním členem zastřešujících jednotných organizací, např. SČM, osvětových besed atd. Csemadok měl přispívat k formování tzv. socialistického způsobu života, vychovávat k proletářskému internacionalismu a realizovat leninské zásady národnostní politiky. A kromě toho také pěstoval maďarskou kulturu, zejména **folklor**.

Mírný příliv Maďarů do Čech však neustal ani v letech 1960–1970. Opět přicházeli Maďaři z jižního a východního Slovenska do průmyslových podniků v Čechách a na Moravě. Důvodem byly lepší pracovní příležitosti, možnost získání kvalitnějšího bydlení a také různé organizované přesuny pracovních sil v rámci řízené a plánované socialistické výstavby. Vcelku lze shrnout, že v současnosti pouze nepatrné procento Maďarů z diplomatických a obchodních kruhů pochází přímo z Maďarska. Všichni ostatní Maďaři přišli ze Slovenska.

Vzhledem k uvedeným nedobrovolným pracovním migracím, kdy často přicházely celé rodiny, je věková struktura Maďarů vcelku vyrovnaná. Maďarština se však na žádné základní škole a střední škole v ČR nevyučovala a nevyučuje. Rodiče učí své děti maďarsky doma. Znalost maďarštiny mezi mladou generací je vcelku dobrá, nejlepší v Praze, kde působí Maďarské kulturní středisko organizující kurzy maďarštiny pro děti i dospělé. V Praze působila **katedra**

hungaristiky, nyní lze studovat hungaristiku na Katedře středoevropských studií Filozofické fakulty UK. Vliv místní maďarské inteligence, intelektuálů a vysokoškoláků je v prostředí této malé minority nezanedbatelný.

Ve městech s vyšším procentem Maďarů (Karlovy Vary, Chodov, Loket, Oloví, Ostrava) fungovaly také **Csemadoky**, které měly udržovat znalost maďarštiny prostřednictvím kurzů, čítáren apod. Postupně všechny zanikly a obnovovány byly na počátku 70. let v rámci kulturních dohod. Stejně jako ostatní národnosti, ani maďarská národnost se do roku 1989 nemohla sdružovat a zakládat spolky (vyjma Csemadoku). Pro své aktivity proto volila vzdělávací instituce.

Na Filozofické fakultě UK pracoval seminář maďarštiny již od roku 1883. Ve své činnosti pokračoval jako výše uvedená **katedra hungaristiky**. Pro českou veřejnost připravovala odborné publikace, zejména z literárně vědné oblasti a historie. Její pracovníci se významně zasloužili a zasluhují a rozvoj česko-maďarských vztahů. Oproti např. česko-slovenským vztahům zde existuje výrazná jazyková bariéra, kterou není možné bez odborné pomoci překlenout.

V roce 1957 vznikl v Praze kroužek maďarských vysokoškoláků **Kroužek Endre Adyho** (maďarského básníka 19. století). Vzhledem k tehdejší politické situaci a dobovým zákonným normám nemohl získat žádnou právní subjektivitu. Jeho činnost byla ilegální. Byl prvním a jediným svého druhu v celé ČSR. V roce 1969 vznikl studentský kroužek **KAFEDIK**. V roce 1977 v Praze vzniklo na základě československo-maďarské smlouvy o spolupráci **Maďarské kulturní středisko**. Stalo se místem setkávání Maďarů v Praze. Probíhají zde kurzy maďarštiny pro děti a pro dospělé či filmové projekce, které navštěvují i Češi a Slováci.

Teprve v únoru 1990 mohl vzniknout **Svaz Maďarů žijících v českých zemích**. Vymezil se jako občanské národnostní sdružení, které bude organizovat sebevzdělávání a kulturní vyžití členů, rozvíjet kulturu maďarského jazyka a podporovat přirozené vazby na maďarskou kulturu. Svaz organizuje klubovou a přednáškovou činnost, která je hojně navštěvovaná nejen Maďary, ale i Čechy a Slováky. Hosty bývají významní spisovatelé, politici, herci, vědci a další osobnosti. Odborné diskuze se těší velkému zájmu a jsou simultánně tlumočené do českého jazyka. Svaz má své pobočky v Brně, Lovosicích, Plzni, Olomouci, Ostravě, Lovosicích a Teplicích. Každoročně pořádá **Maďarské kulturní dny, Maďarský ples** a řadu kulturních akcí. Vydává publikace a periodika *Prágai Tükör* (Pražské zrcadlo), *Alma Mater*, *Brünni Magyar Futár* (Brněnský maďarský kurýr) a *Sárga Szamár* (Žlutý osel).

Vedle Svazu pracuje **Nadace Rákociho**, která usiluje o rozvoj vzdělanosti Maďarů v ČR. Donedávna v Praze vycházel *Amicus*, občasník a občanské sdružení pro česko-maďarské porozumění. V Praze také působí spolek maďarských rodičů **Iglice** a je zřízena maďarská školka **Óvoda**. Sídlem uvedených maďarských občanských sdružení je budova **Maďarského kulturního střediska a Dům národnostních menšin v Praze**.

Při sčítání lidu v roce 2011 uvedlo maďarskou národnost 8 920 lidí a mateřský jazyk maďarský 9 286 obyvatel České republiky. Maďarská menšina má svého zástupce v Radě vlády pro národnostní menšiny, v komisi ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy (MŠMT) pro vzdělávání dětí v jazycích národnostních menšin a v komisi odboru regionálních a národnostních kultur ministerstva kultury.

Ačkoliv minulost Maďarů v českém prostředí ve 20. století byla bohatá na méně příjemné zážitky, počínaje víceméně násilným transferem do Čech, následným „rozptylem“ po různých lokalitách Čech s častým neporozuměním ze strany většinové populace, minorita si našla vlastní cestu k zachování **národního vědomí**, mateřského jazyka, kultury, zvyklostí a tradic. Co se týče vztahu Maďarů v ČR k národnímu vědomí a občanské společnosti nutno poznamenat, že je vzácně vyrovnaný. Maďaři dávají přednost **občanství** a **evropanství**. Současně v prostředí své minority nutně kultivují mateřský jazyk a kulturu, aby neztratili pojítko s mateřskou zemí a pro nás tak zachovali nezbytného prostředníka a průvodce jazykem, právě tak jako maďarskou kulturou. Bez tohoto průvodce se totiž většina z nás naprosto neobejde.

Přestože si příslušníci maďarské menšiny většinou zachovali znalost mateřského jazyka a tíhnou k vlastní kultuře, nejsou většinovou populací vnímáni jako cizinci, dokonce ani jako Maďaři. Sami na svůj původ neupozorňují, ačkoli je v nich pevně zafixován. Po roce 1989 se stali přirozenými partnery integrovanými do české společnosti, kde mají své pevné postavení.

OSOBNOSTI

Balogh Edgár (1906–1996), novinář, redaktor, kritik. Studoval na Filozofické fakultě Německé univerzity v Praze. Byl jedním ze zakladatelů a organizátorů hnutí *Sarló* (Srp). Psal do *Pražského maďarského žurnálu* a do časopisu *Út* (Cesta). Zdůrazňoval soudružnost národů střední Evropy a tvrdě se postavil proti hitlerovskému fašismu. Kritizoval národnostní a sociální politiku ČSR, odkud byl v roce 1935 vyhoštěn. Poté působil v Sedmihradsku jako redaktor a univerzitní profesor.

Blaskovics József /blaškovič/ (1910–1991), významný turkolog, hungarista, překladatel.

V roce 1931 absolvoval učitelský ústav v Bratislavě a posléze Vysokou školu pedagogickou v Segedíně. Učil matematiku a fyziku na obecných a měšťanských školách na Slovensku.

Současně se věnoval studiu orientalistiky na univerzitách v Budapešti a v Praze. Po druhé světové válce byl jedním z prvních vyučujících obnovené hungaristiky na Univerzitě Karlově, kde přednášel v letech 1950–1978. Do maďarštiny, češtiny a slovenštiny přeložil řadu básní a povídek z literatury turecké, ázerbajdžánské, tatarské, kazašské a bengálské (např. *Anatoské příběhy*, 1953). Překládal i staré turecké historické práce, např. *A magyaroktorténete* (1982, Dějiny Maďarů).

Dobossy László /doboši/ (1910–1999), spisovatel, literární historik, překladatel, bohemista, romanista. V letech 1929–1930 studoval na Sorbonně v Paříži. Byl zakladatelem a vůdčí osobností hnutí Sarló (Srp). Navázal vztah s F. X. Šaldou, E. Rádlem a Z. Nejedlým. Hlavním dílem v oblasti bohemistiky je velký akademický *Česko-maďarský slovník* (1960). Z dalších bohemistických prací jsou nejvýznamnější monografie *Karel Čapek, Hašek a čítanky české literatury* (1990). Přeložil mj. Komenského *Labyrint světa a Ráj srdce*.

Esterházy János, hrabě (1901–1957), politik, velkostatkář. V meziválečném období jeden z vůdčích představitelů maďarské menšiny v Československu. Vystupoval v zájmu zřízení územní a národní autonomie Slovenska a Podkarpatské Rusi; prosazoval mezinárodně garantovaná práva maďarské menšiny. V letech 1939–1944 jediný maďarský poslanec slovenského parlamentu. I přes silný tlak, který byl na něj vyvíjen, nepřistoupil na přeměnu své strany v duchu národního socialismu a v roce 1942 jako jediný poslanec nehlasoval pro zákon o deportaci židů. Ke konci války pronásledován gestapem a v Maďarsku nyilašovci. V roce 1945 zadržen čs. úřady a předán Sovětům, kteří jej odvěkli do Sovětského svazu. Zde odsouzen k deseti letům nucených prací. V Československu byl zároveň odsouzen k trestu smrti. V roce 1949 předán do Československa, kde byl trest smrti zmírněn nejprve na doživotí a posléze na 25 let odnětí svobody. Zemřel ve výkonu trestu. Za první republiky přispíval řadou článků do maďarských novin v Československu (*Pražský maďarský žurnál*).

Peéry Rezső (1910–1977), publicista, spisovatel. Studoval na univerzitách v Bratislavě, Praze a Paříži. Patřil mezi zakladatele hnutí Sarló (Srp) a byl členem čs. PEN klubu a Masarykovy akademie. V období Tisova slovenského státu vynikal antifašistickou publicistikou. Po druhé světové válce protestoval proti odnětí práv maďarské menšiny, poté byl nucen opustit stát. Od roku 1946 působil v Maďarsku a po potlačení povstání v roce 1956 emigroval do SRN. Zde

se věnoval literatuře a publicistice, spolupracoval s Rádiem Svobodná Evropa. Ve svých dílech se mj. zabýval osudem maďarské menšiny v Československu, zdůrazňoval soudržnost podunajských národů a v emigraci propagoval myšlenku západní pomoci východoevropským zemím. Překládal díla Karla Čapka a Julia Fučíka.

Réti Richard (1889–1929), šachový velmistr, byl nejlepším hráčem „na slepo“ své doby, vyhrál řadu mezinárodních turnajů, po roce 1918 reprezentoval Československo.

Rossová Anna (1925–1994), překladatelka maďarské literatury, zejména moderní prózy. Narodila se ve smíšeném česko-maďarském manželství na Podkarpatské Rusi. Po dobu studia pobývala na dívčím internátě v Budapešti. Po druhé světové válce odešla do Prahy a věnovala se uměleckému překladu.

Szvatkó Pál /svatkó/ (1901–1959), novinář, publicista, esejista. Publikoval v literárních a politických časopisech, např. *Pražský maďarský žurnál*, *Přítomnost*. Ve svých článcích a studiích se zabýval hlavně maďarskou literaturou na Slovensku a národní identitou menšinových Maďarů. Od roku 1939 žil v Budapešti. Za své anglofilské články byl zatčen gestapem a přežil rok v koncentračním táboře. Po válce působil v Maďarsku jako překladatel a po potlačení povstání emigroval roku 1956 do SRN, kde se stal spolupracovníkem Rádía Svobodná Evropa.

Současné osobnosti: hungarista doc. PhDr. **Eugen Gál**, PhD. (1957), herečka **Vica Kerekés** (1981).

OTÁZKY

- 1) Ke které skupině indoevropských jazyků náleží maďarština? Vyslechněte si ukázkou v maďarském jazyce.
- 2) Vyhledejte na internetu, v literatuře atd. maďarské národní jídlo, popište jej. Setkali jste se s ním a kde?
- 3) Znáte z historie českou královnu, která pocházela z Maďarska?
- 4) Vyhledejte na internetu současnou herečku působící v Čechách hlásící se k maďarskému původu.
- 5) Kde se narodil a vyrůstal známý český fotbalista maďarského původu Tomáš Ujfaluši?

LITERATURA A ODKAZY

Amicus. Sborník. I–VIII. ročník. Vydává Sdružení pro česko-maďarské porozumění a kulturní spolupráci Amicus, od roku 1991.

KAPLAN, Karel: *Pravda o Československu 1945–1948*. Praha, Panorama 1990.

FÁBRY, Zoltán – PEÉRY, Rezső – SZALATNAI, Rezső: *Obžalovaný prehovori: Dokumenty z dejín Maďarov v Československu*. Bratislava, Kalligram 1994.

SADÍLEK, Petr – CZÉMY, Tamás: *Maďaři v České republice 1918–1992*. Praha, Svaz Maďarů v českých zemích 1993.

UJVÁRY, Zoltán: *Bezdomovcem ve své vlasti: Deportace Maďarů do Čech*. Praha, Svaz Maďarů žijících v českých zemích 1994.

VADKERTY, Katalin. *Maďarská otázka v Československu: 1945–1948*. Bratislava, Kalligram 2002.

Svaz Maďarů žijících v Českých zemích – <http://www.csmmsz.org/csmmsz.org/index.html>

Maďarské informační kulturní centrum Brno – <http://www.mkic.cz/>

Svaz Maďarů žijících v Českých zemích ZO Ostrava – www.madari-ostrava.cz

Němci

Občané německé národnosti patří mezi tradiční (**autochtonní**) menšiny žijící na území České republiky. Při sčítání lidu v roce 2011 se k německé národnosti přihlásilo necelých 20 tisíc obyvatel, což je jen zlomek z původní více než třímilionové populace českých Němců, která žila v českých zemích do konce druhé světové války.

S přítomností Němců se na území Čech, Moravy a Slezska setkáváme již od počátků české státnosti. Prvními obyvateli přicházejícími z německých oblastí byli především duchovní nebo členové panovnického dvora, jejichž přičiněním němčina ve středověku zdomácněla ve vysoké šlechtické společnosti. K masovějšímu přílivu německých obyvatel pak docházelo ve 12. a 13. století v souvislosti s **kolonizací pohraničních oblastí**, která probíhala za vlády posledních Přemyslovců. Kromě těchto převážně zemědělských kolonistů přicházeli do českých zemí také obchodníci a řemeslníci usazující se v rozvíjejících se královských i panských městech nebo horníci směřující do regionů, kde se rozvíjela těžba nerostných surovin (Jihlava, Kutná Hora aj). Jejich příchod znamenal nejen zalidnění dříve neosídlených oblastí, ale také nové zkušenosti a pořádky, modernější technologické a výrobní postupy i řemesla.

Další vlny německého osídlení přicházely do českých zemí za vlády habsburské dynastie, zejména pak **po třicetileté válce** a době **protireformace**. Ačkoliv příchod této vlny Němců bývá zvláště ve starší literatuře často spojován s úsilím tehdejší vládnoucí moci o germanizaci českých zemí a snahou o potlačení českého národního života, dobové souvislosti početního vzrůstu německých obyvatel a prosazení němčiny mají mnohem složitější příčiny a často byly vedeny racionálními důvody. K nim patřila například skutečnost, že české země se válečnými událostmi hospodářsky natolik vyčerpaly a na mnohých místech také vylidnily, a proto příchod nových obyvatel vyrovnával především demografické ztráty a napomáhal k obnově zdecimovaného prostředí. Preference německého jazyka a s ním spojené povznesení německy mluvících obyvatel do privilegovaných pozic zase souvisel s osvícenskými reformami rakouských panovníků v 18. století, které pro fungování nastupujícího moderního státu potřebovaly ustanovit jeden úřední jazyk, a tím se stala řeč vídeňského dvora.

Do počátku 19. století ještě neexistovalo národnostní vymezení, jak je známe z dnešní doby. Dřívější společnost se rozdělovala především podle stavovské, cechovní nebo

náboženské příslušnosti, v níž etnický původ ani jazyk nehrály rozhodující roli. Významným předělem se stalo až vytváření moderních národů v první polovině 19. století, které je spojeno jak s procesy „národních obrození“, tak s příchodem **nacionalismu** a vymezování se vůči ostatním národnostním společenstvím.

V zemích tehdejší habsburské monarchie se hlavním kritériem pro určování příslušnosti k národu stal používaný jazyk. Podle jazykových kritérií se rovněž v posledních desetiletích existence Rakouska-Uherska (tedy také v českých zemích) úředně určovalo národnostní složení obyvatelstva, což ovšem nemuselo vždy přinášet přesné a objektivní statistiky. Často se stávalo, že používaná metodika sčítání sloužila zájmům vládního režimu a státní moci, což se odrazilo i v konečných statistikách, které je proto nutné vnímat s určitou rezervovaností. Pro srovnání například při posledním „rakouském“ sčítání lidu v roce 1910 se k německé národnosti v českých zemích přihlásilo 34,6 % obyvatel, což představovalo téměř tři a půl milionu osob. Při prvním „československém“ sčítání lidu v roce 1921 tvořili Němci „jen“ 30,6 % obyvatel a jejich celkový počet lehce přesáhl třímilionovou hranici, oproti předchozímu sčítání tedy poklesl o více než 400 tisíc osob.

Ne všichni obyvatelé Čech, Moravy a Slezska, jejichž mateřským nebo komunikačním jazykem byla **němčina**, se ovšem skutečně považovali za Němce. V českých zemích žilo několik desítek tisíc **německy mluvících židů**, kteří měli v meziválečném Československu vlastní židovskou národnost. Jinou skupinu zase představovali **Rakušané**, kteří po rozpadu monarchie odmítli přijmout československé občanství a na základě opčního práva se rozhodli zůstat rakouskými občany, byť se statusem cizinců. Specifický případ pak tvořilo etnicky nevyhraněné obyvatelstvo, které žilo v oblasti **Hlučínska** nebo ve **Vitorazsku**, tedy na územích připojených k Československu po první světové válce, kde většina místních lidí mluvila sice česky (v různých dialektech), avšak kulturně a historicky smýšlela spíše německy.

Další tisíce obyvatel se pak řadily k příslušníkům národnostně **smíšených česko-německých rodin**. Tito lidé zpravidla ovládali oba jazyky (češtinu i němčinu) a často se národnostní otázkou vůbec nezabývali, nebo si svou národnost měnili podle aktuální politické situace a vládnoucího režimu. Jednoznačné etnické zařazení do kategorie Čech, nebo Němec bylo především požadavkem tehdejších státních úřadů, které potřebovaly mít pro každého jedince příslušnou škatulku a o národnostním složení celých rodin i jednotlivých osob pak rozhodovaly na základě vlastních a často také subjektivních příčin. Většina německy

mluvících obyvatel v českých zemích se ovšem nejpozději od konce 19. století považovala za etnické Němce a hlásila se také k německé národnosti.

Problematické je ovšem dodnes často používané označení „**sudetští Němci**“, které se vžilo pro pojmenování veškerého německého obyvatelstva žijícího do konce druhé světové války na českém území. Tento pojem se přitom mezi německým obyvatelstvem masově rozšířil teprve na přelomu 19. a 20. století a začal se používat zejména kvůli odlišení českých, moravských a slezských Němců a jejich sídelního území od ostatních německých obyvatel v dalších zemích habsburské monarchie. Zároveň se však „sudetoněmectví“ stalo nástrojem pro vytváření **společné identity**, které začalo být zneužíváno nacionalisty a postupem doby získalo ideologický obsah, aby se nakonec stalo politickým hnutím, k němuž se postupně a zejména pak ve 30. letech 20. století přihlásila velká část českých Němců. Přívlastek **sudetský**, jenž se stal identifikačním znakem většiny českých Němců, přitom vychází z geograficky sporného a historicky neopodstatněného termínu **Sudety** (původně tak bylo nazýváno horské pásmo táhnoucí se od Lužických hor po Jeseníky), kterým se dříve označovalo území, kde žilo většinově německé obyvatelstvo. Po roce 1945 bylo označení Sudety a jeho adjektiva československými úřady zakázáno.

Většina Němců v českých zemích žila v **pohraničních oblastech**, a to v téměř souvislém pásu táhnoucím se podél hranic s výjimkou česko-slovenského pomezí. Menší část Němců obývala **jazykové ostrovy**, což byly sídelní enklávy nacházející se uvnitř českého vnitrozemí. Svoji německou komunitu měla rovněž téměř všechna velká česká a moravská města jako Praha (zde ovšem s významným podílem specifického německo-jazyčného židovského obyvatelstva), Brno, Olomouc, Plzeň nebo České Budějovice aj. Na druhé straně také v pohraničních oblastech s převahou německého obyvatelstva žili Češi, a tak české země nikdy nebyly etnicky a jazykově zcela homogenním a uzavřeným územím a obě národní společenství také nežila odděleně jedno od druhého.

Čeští Němci netvořili jednotnou pospolitost, ale mezi jednotlivými oblastmi se nacházely poměrně značné **kulturní nebo jazykové (dialektické) rozdíly** – v každém místě německého osídlení žila odlišná entita lidí. Tato rozmanitost německého osídlení byla způsobena především historickými důvody, neboť během středověké kolonizace přicházeli do českých zemí lidé z různých oblastí od sousedního Bavorska, Saska nebo rakouských oblastí po vzdálenější kraje, jako byly Švábsko, Durynsko nebo Porýní. Každé společenství přitom po generace udržovalo trochu odlišný životní nebo kulturní ráz i vlastní jazykové

nářečí. Jiným důvodem této po staletí přetrvávající diferenciaci uvnitř německé národnostní skupiny byla její územní roztržitost a absence jednotného politického a kulturního centra. Přítomnost početného německého obyvatelstva ovlivňovala a spoluutvářela veškerý vývoj českých zemí a stala se nejpozději od druhé poloviny 19. století také klíčovým faktorem v národnostním soužití s většinovým českým etnikem. Při hledání odpovědí na často kladené otázky o kořenech problematického vztahu Čechů a Němců je ovšem zapotřebí vnímat proces vzájemného soužití a následného odcizování se obou etnik v širších dobových souvislostech a celkovém historickém kontextu. Každá událost zatěžující soužití obou etnických společenství měla obvykle své prvotní příčiny vzniklé ještě v předešlých obdobích a byla zpravidla výsledkem dřívějších nevyřešených problémů.

Jako klíčový mezník v česko-německém soužití bývají nejčastěji uváděny události kolem „revolučního“ roku **1848**, kdy habsburská monarchie vstupovala do nové éry společenského vývoje spojené s liberalizací poměrů a **počátky občanské emancipace** širokých vrstev obyvatelstva. Tento vývoj přijala většina Čechů a Němců s podporou, avšak zároveň se již tehdy začaly oba národy rozcházet v názoru na další vývoj společného soužití. České země tehdy vstoupily do éry konfliktů přinášející vzájemné soupeření i odcizování se: Češi argumentovali svou početní převahou, Němci zase postavením prvního národa v rámci celé rakouské monarchie. Tento spor zatížil politický vývoj posledních desetiletí existence Rakouska-Uherska, přičemž jeho vládní kabinet se neúspěšně pokoušely národnostní problém vyřešit různými úředními zásahy „shora“ (jazyková nařízení, fundamentální články, punktace). **Česko-německé soupeření** se na konci 19. století promítlo také do nástupu početných ochranných spolků, které vznikaly zejména v národnostně smíšeném pohraničí, aby zde podporovaly národní rozvoj svých krajanů, podílely se na vzniku menšinových škol a kulturních zařízení. Tato skutečnost ovšem přinášela i pozitivní výsledky, neboť i v těch nejzapadlejších horských oblastech a malých vesničkách se nacházely školy a knihovny přispívající ke vzdělanosti a kultuře místních obyvatel.

Česko-německé soupeření se přeneslo také do meziválečného období Československé republiky, kdy oba národy spolu nadále koexistovaly, ovšem již za zcela jiných podmínek. Vznik samostatného Československa jako jednoho z nástupnických států rozpadlé habsburské monarchie předznamenal také první velký konflikt mezi Čechy a Němci. Většina německého obyvatelstva tehdy československou státnost odmítla, v německých sídelních oblastech se postupně vytvořily **čtyři provincie**, které se přihlásily k **Německému Rakousku**.

Proti tomuto záměru ovšem rázně vystoupila československá vláda, která vyslala do pohraničí vojsko a veškeré snahy o separace německých obyvatel potlačila. Ovšem ještě v dalších měsících docházelo ke konfliktům a srážkám mezi státní mocí a německým obyvatelstvem. Nejvážnější incidenty se odehrály 4. března 1919, kdy se v mnoha pohraničních městech konaly **protičeskoslovenské demonstrace**, které na jedenácti místech skončily střetem s vojskem, po němž přišlo o život 52 Němců. Poslední naděje českých Němců utnula mírová konference v Paříži, která potvrdila československý stát v jeho historických hranicích, tedy i s německými sídleními územími.

Meziválečné Československo bylo národním státem uznávající ve své ústavě pouze jeden státní národ – československý – a k ostatním národnostem přistupovalo jako k menšinám. Čeští Němci měli ovšem v období první republiky vedle plných občanských práv zaručena také **rozsáhlá menšinová práva** garantovaná na základě mezinárodních dohod i domácích legislativních nařízení, k nimž patřilo právo užívat vlastní jazyk před úřady a soudy, zůstalo jim školství s vyučováním v mateřském jazyce, mohli rozvíjet vlastní spolkovou činnost, kulturu i politické stranictví. Hospodářská prosperita československého státu patrná zvláště ve 20. letech 20. století tehdy ostře kontrastovala s neutěšenou poválečnou situací v Německu a Rakousku, což také přispělo k tomu, že se většina českých Němců včetně jejich politických a hospodářských elit nakonec postupně smířila s nastalou realitou a zapojila se do veřejného života meziválečné republiky.

Avšak ani ve „zlatých časech“ Československa zcela nezmizely projevy nespokojenosti mezi českými Němci, které byly podněcovány především **necitlivou národnostní politikou státu**, která znevýhodňovala své menšiny. Neurotickým bodem česko-německého soužití, které přinášelo českým Němcům mnohdy oprávněný pocit křivdy, se stalo například státem zavedené ekonomické protežování českých zaměstnanců a českých firem na úkor německé konkurence. K němu patřila také řízená podpora českých hospodářských subjektů v pohraničí, přednostní přiděl půdy pro české zemědělce z pozemkové reformy nebo preference českých zaměstnanců ve státních a veřejných službách, kde svoji roli sehrávala snaha o posilování českého živlu v německých oblastech státu (tzv. čechizace), uplatňování jazykového nařízení (povinná znalost českého jazyka), ale také přetrvávající obecná nedůvěra tehdejších čs. úřadů k německým příslušníkům.

Sporných a v některých ohledech také zjevně diskriminačních opatření a postupů pak ovšem využívaly v řadách Němců různé **nacionální a separatistické síly** hledající příležitost

vystoupit proti československému státu. Významnou příležitostí, která znamenala nový rozkol mezi Čechy a Němci a posilování protičeskoslovenských nálad, se stala velká **hospodářská krize**, která zasáhla Československo na počátku 30. let. Krizi pocítily všechny národy ve státě, avšak v německých sídelních oblastech byl ekonomický propad mnohem hlubší, a s ním byla spojena také větší nezaměstnanost a sociální problémy. Dosavadní relativní stabilita česko-německého soužití se rychle zhroutila, k čemuž přispěly také události v sousedním Německu, kde se v roce 1933 dostali k moci nacisté. Ještě téhož roku založil předák německého svazu turnerů **Konrad Henlein** nové politické hnutí – Sudetoněmeckou vlasteneckou frontu, později přejmenovanou na **Sudetoněmeckou stranu**, jež se v dalších letech měla stát nástrojem k **rozbití československého státu**.

Většina německého obyvatelstva v českých zemích ve 30. letech 20. století postupně podlehl nejprve sudetoněmecké (henleinovské) a později také **nacistické propagandě**. V krizovém roce 1938 se pak mnoho českých Němců podílelo na likvidaci československé státnosti a jejich demokratických struktur a podpořilo připojení českého pohraničí k hitlerovskému Německu. Následné období tzv. druhé republiky, završené okupací a zřízením Protektorátu Čechy a Morava, a režim nacistické diktatury spojený s potlačováním českého národního života a s perzekucí českých obyvatel pak předznamenaly definitivní rozkol mezi Čechy a Němci. Ještě během válečných let rozhodla československá exilová vláda o **poválečném odsunu** drtivé většiny německého obyvatelstva z obnovené republiky.

Po skončení druhé světové války v roce 1945 byl pak odstartován **největší migrační pohyb v českých dějinách**, kdy během necelých dvou let bylo z Československa vysídleno kolem tří milionů jeho německých obyvatel. Bezprostředně po obnovení československého státu byli čeští Němci kolektivně **zbaveni občanských práv** a postiženi řadou **represivních** nebo **diskriminačních opatření**, která se prováděla především na základě tehdejších legislativních norem prezidentských dekretů (známých také jako tzv. Benešovy dekrety), nesměli se sdružovat a navštěvovat veřejná prostranství, směli nakupovat jen ve vyhrazených hodinách, část německého obyvatelstva byla také internována v táborech nebo musela nosit bílé pásy na rukávu. Na pozadí vysídlovací akce a restriktivních opatření, a to zvláště v prvních poválečných měsících, kdy moc v českém pohraničí vykonávaly různé samozvané revoluční orgány, docházelo k četným excesům a násilnostem, jejichž obětí se stávalo německé civilní obyvatelstvo.

Vysídlení německého obyvatelstva z Československa v prvních letech po skončení druhé světové války představuje přelomový zvrát v historii německé menšiny a také jednu ze zásadních událostí v moderních českých dějinách. Několik tisíc Němců bylo v této době individuálně odsouzeno **retribučními soudy** za nacistické zločiny (475 k trestu smrti, 443 k doživotí), avšak obecně se vůči německému obyvatelstvu uplatnil princip **kolektivní viny**. Dokazují to také osudy **německých antifašistů**, kterým československá vláda sice zaručovala právo navrácení státního občanství, ale většinová česká společnost, stejně jako tehdejší lokální správní úřady a bezpečnostní orgány příliš nerozlišovaly mezi jednotlivými Němci a nečinily patřičné rozdíly mezi příslušností k německé národnosti i německému jazyku a nacismem. Většina antifašistů proto také opustila poválečné Československo v tzv. antifašistických transportech. Podobné příkoří a diskriminaci často zažívali na poválečném československém území také německy mluvící židé, kteří přežili holocaust.

Po skončení poválečného vysídlení zůstalo na československém území necelých 200 tisíc Němců. Největší skupinu „neodsunutých“ představovali tzv. **specialisté**, což bylo dobové označení pro vybrané pracovní síly nepostradatelné pro zajištění chodu národního hospodářství (horníci, skláři) a pro zaměstnance s vysokou odborností nebo osoby působící ve specializovaných oborech, kde se zpravidla nedostávalo českých pracovníků. Další skupinu německých osob, které mohly zůstat na československém území, tvořili příslušníci **národnostně smíšených manželství**, kde ovšem zůstávalo podmínkou, že děti z těchto rodin budou vychovávány česky. Malá část neodsunutých Němců se rekrutovala z okruhu **prominentních antifašistů** (většinou komunistických funkcionářů) a několik tisíc osob bylo vyňato z odsunu „cestou milosti“, což se vztahovalo především na těžce nemocné nebo velmi staré osoby.

Postavení Němců, kteří zůstali na československém území, bylo ovlivněno jednak oficiální politikou československého státu, jednak přetrvávající celospolečenskou **protiněmeckou atmosférou** v zemi. Tento faktor se promítl také do první „komunistické“ ústavy z 9. května 1948, která negarantovala žádná kolektivní práva národnostních menšin, přičemž politika tehdejší vládnoucí moci směřovala k jejich asimilaci. S českými Němci se zacházelo jako s občany „druhé kategorie“ a jejich životy provázely různé diskriminační postupy a četné ústrky ze strany státních úřadů i většinové české společnosti. Přetrvávající protiněmecké nálady se promítly také do různých opatření, která reagovala na potřeby tehdejší moci i společenských nálad na dokončení očisty pohraničí, včetně realizace dalších

nucených migračních přesunů těchto obyvatel. Tato realita přispěla také k tomu, že část etnických Němců přijala po válce českou národnost a omezila používání němčiny v běžné komunikaci a již nepředávala tento jazyk svým potomkům.

K nejvýznamnějším formám restrikce vůči německému obyvatelstvu patřil „**vnitřní odsun**“, který v letech 1948 až 1949 postihl několik desítek tisíc těchto příslušníků. Smyslem tohoto opatření bylo jednak cílené rozptýlení Němců do vnitrozemských oblastí státu jako jeden z prostředků plánované **asimilace** této menšiny, jednak se jednalo o reakci na nedostatek pracovních sil v různých oblastech československého státu. Nejrepresivnější formou tohoto vnitřního přesunu bylo nucené stěhování vybraných Němců jako pracovních sil do **jáchymovských dolů**, které představovalo poslední nucenou migraci v českých zemích prováděnou na čistě etnickém principu. Tímto opatřením se ovšem poněkud neplánovitě právě v regionu Jáchymovska vytvořila na další roky procentně největší koncentrace Němců v poválečném Československu.

V československé vládní politice je od konce 40. let 20. století pak možné zaznamenat jisté upouštění od protiněmecké rétoriky. Po nástupu komunistického režimu byl válečný nacionalismus z ideologických důvodů vystřídán proletářským internacionalismem, v roce 1949 se navíc na území sovětské okupační zóny ustavila Německá demokratická republika jako spřátelený socialistický stát, takže do budoucna již nebylo možné nahlížet na všechny Němce jako na nepřátele a podle toho s nimi také tak zacházet. Avšak kroky k postupné emancipaci německé menšiny a odstraňování diskriminačních překážek probíhaly velmi pomalu. Státní orgány často v této záležitosti sledovaly spíše taktický a hospodářský zájem, především pak snahu o stabilizaci společnosti, která neměla nic společného s obnovou nebo posilováním kolektivních práv menšinového obyvatelstva.

Prvním krokem k alespoň občanskému zrovnoprávnění příslušníků německé menšiny žijících na československém území bylo vládní nařízení z roku **1948** o možnosti požádat o **navrácení státního občanství**. Avšak mnoho německých obyvatel o československou příslušnost již nestálo, neboť udělení občanství samo o sobě ještě nezlehčovalo jejich existenční potíže a ani nezakládalo nárok na navrácení dříve zkonfiskovaného majetku. Navíc řada českých Němců v této době již také plánovala přesídlení do západního Německa nebo Rakouska, neboť v Československu se nadále považovali za obyvatele druhé kategorie a bez státního občanství se jim naskýkala větší naděje legálně opustit tento stát. Československé

úřady tuto situaci nakonec vyřešily **kolektivním udělením státního občanství** všem Němcům zvláštním zákonem v roce **1953**.

Kolektivně udělené státní občanství sice Němce formálně občansky zrovnoprávnilo, avšak ani poté se nehodlal tehdejší komunistický režim vrátit k předválečné menšinové politice. Navíc německá menšina zůstávala v nemilosti československých orgánů i v porovnání s jinými menšinami ve státě. Projevilo se to v nové socialistické ústavě z roku 1960, kde bylo možné se dočíst, že „občanům maďarské, ukrajinské a polské národnosti zabezpečuje stát všechny možnosti a prostředky ke vzdělání ve vlastním jazyce a ke kulturnímu rozvoji“, avšak o Němcích se tato ústava vůbec nezmiňovala. Německá menšina tak i nadále neměla v Československu vlastní školství a vzdělání v národním jazyce, pouze v místech s vyšším počtem Němců se povolovaly po vyučování nepovinné kroužky němčiny. Také tato skutečnost přispěla k tomu, že část poválečné generace dětí německých rodičů nebo ze smíšených manželství již neovládala německý jazyk.

Přesto nebyli příslušníci německé menšiny zcela vyloučeni z veřejného a kulturního života, mohli se sdružovat v některých masových organizacích jako Revoluční odborové hnutí, Svaz Československo-sovětského přátelství, bývalí antifašisté pak ve Svazu protifašistických bojovníků. Pro německé pracující začal v roce 1951 vycházet odborářský časopis *Aufbau und Frieden*, který byl později přejmenován na *Prager Volkszeitung* (vycházel do roku 2005). Němčina se objevovala ve dvojjazyčném vysílání závodního a místního rozhlasu v továrnách a obcích, kde žila větší komunita německých obyvatel. V roce 1957 začal Československý rozhlas s pravidelným čtvrt hodinovým vysíláním v německém jazyce. **Kulturní život českých Němců** zase ožíval zásluhou místních divadelních a tanečních spolků, kroužků lidové tvořivosti, v některých obcích s větším počtem německých obyvatel vznikaly lidové knihovny s německou literaturou. V roce 1954 dokonce vznikl i profesionální divadelní soubor *Prager deutsche Wanderbühne* (Pražská německá putovní scéna), který vystupoval sedm sezon se svými zájezdovými představeními doma i v Německé demokratické republice. Avšak právě v době, kdy se vytvářely příznivější podmínky pro kulturní a společenské vyžití německých obyvatel, začala se tato menšina potýkat s novými problémy spojenými s klesajícím počtem vlastních příslušníků, jazykovou a kulturní asimilací i nezájmem části samotných Němců podílet se na kulturních vystoupeních, která byla více či méně zpolitizovaná a ideologicky zatížená.

Významným mezníkem v poválečném životě českých Němců se stalo období pražského jara v roce **1968**. Obrodně-demokratizační proces v Československu oživil emancipační snahy národnostních menšin. Vyústěním těchto snah se stalo přijetí ústavního zákona č. 144/1968 Sb. z 27. října 1968, který měl formálně poskytnout všem národnostem na československém území, tedy poprvé od konce druhé světové války i českým Němcům, záruky pro úplnou rovnoprávnost. Zatímco pro již dříve uznané menšiny znamenal tento zákon potvrzení a rozšíření jejich již existujících práv, pro německou menšinu se stal prostředkem **skutečného zrovnoprávnění** a také nadějí v oživení působení a činnosti této komunity, která se již v této době potýkala se znatelným početním úbytkem. V roce 1969 založila německá menšina vlastní organizaci nazvanou **Kulturní sdružení občanů ČSSR německé národnosti**, která pěstovala a rozvíjela kulturní a folklorní tradice svého národa, samozřejmě v mezích tehdy platných zákonů.

Avšak ani plné uznání německých obyvatel jako národnostní menšiny a možnost sdružovat se ve vlastním kulturním sdružení nezastavily další početní pokles tohoto etnika. Vedle trvající asimilace do většinové české společnosti k tomu přispěla velká vlna **vystěhovalectví**, kdy se především v 60. a 70. letech mnoho českých Němců legálně vystěhovalo nebo emigrovalo zejména do SRN. Jestliže při sčítání lidu v roce 1961 se k německé národnosti v českých zemích hlásilo 134 143 obyvatel, o třicet let později, v roce 1991 klesl tento stav pod 50 tisíc. K tomuto vývoji jistě přispěla i pokračující **absence německého školství**, které se sice mohlo po roce 1969 formálně obnovit, avšak naráželo na problém nízkého počtu německých žáků. Německá menšina byla rovněž postižena nepříznivou demografickou strukturou a značnou rozptýleností, která omezovala jejím příslušníkům nacházet si partnery stejné národnosti a zakládat tak národnostně homogenní rodiny.

Nepříznivou demografickou tendenci německé menšiny v českých zemích nezastavily ani politické a společenské změny v Československu po roce 1989. Na jedné straně přinesla obnova demokratického systému novou aktivitu německé menšiny a vznik jejích dalších menšinových spolků. Vzrostl také zájem o němčinu, který ovšem spíše souvisel s otevřením hranic a navazováním kontaktů s německy mluvícími státy. Na straně druhé však v této době znovu ožily ve většinové české společnosti protiněmecké nálady, které byly dávány do souvislosti s požadavky sudetoněmeckých vysídleneckých organizací a otevřením dříve tabuizované problematiky poválečného odsunu Němců, majetkového vyrovnání vysídleneckých a

obecně otázkou tzv. Benešových dekretů. Rovněž uvnitř německé menšiny se objevily na počátku 90. let rozpory, které vyústily v rozpad jednotné organizace.

V současné době se příslušníci německé menšiny v České republice sdružují ve dvou velkých zastřešujících sdruženích, v **Kulturním sdružení občanů německé národnosti v ČR** a ve **Shromáždění Němců v Čechách, na Moravě a ve Slezsku**, k němuž patří i mládežnická organizace **JUKON**. Obě sdružení mají řadu regionálních organizací, které se snaží v mezích svých omezených možností svými aktivitami usilovat o zachování kulturního dědictví, mateřského jazyka a vytváření prostoru pro seberealizaci svých členů. Mezi jejich hlavní aktivity patří kulturní akce u příležitosti oslav různých tradičních svátků, výstavy, obnova německých hrobů a kulturních památek v pohraničí, ale také například kurzy němčiny. Zástupci německé menšiny se také podíleli na vzniku několika německojazyčných nebo smíšených česko-německých škol v České republice, například školy česko-německého porozumění, gymnázium Thomase Manna v Praze. Německá menšina je zastoupena dvěma členy v Radě vlády pro národnostní menšiny a své zastoupení má rovněž v komisích pro národnostní menšiny Magistrátu města Liberec a Magistrátu hlavního města Prahy a v několika obcích, zejména v oblasti Krušných hor, kde Němci dosud vykazují určitá větší procenta v celkovém počtu obyvatel.

OSOBNOSTI

Před rokem 1945 představovali Němci třetinu obyvatelstva v českých zemích, což se odráželo také v jejich významném postavení v kulturním, vědeckém nebo hospodářském životě. Po vysídlení většiny německého obyvatelstva a poválečných protiněmeckých opatřeních, která omezovala činnost příslušníků této menšiny, se podíl občanů německé národnosti na společenském dění a veřejných aktivitách značně oslabil. V umělecké oblasti se v poválečné době uplatnilo několik filmových a divadelních herců, kteří dokonalou znalost němčiny využili ve ztvárnění Němců (často ve válečných filmech v rolích nacistických důstojníků a příslušníků gestapa), jako byli **Oto Ševčík** (1931–2003), **Jan Pohan** (1930–2015) nebo **Jindřich Narenta** (1921–1992). Z německého jazykového prostředí pocházel také známý komik **Felix Holzmann** (1921–2002) nebo výtvarník **Adolf Born** (1930–2016). Známou osobností německé jazykové oblasti byla spisovatelka **Lenka Reinerová** (1916–2008), poslední představitelka slavné pražské německé literární scény. K literárně činným současníkům s německými kořeny patří

rovněž novinář a reportér **Tomáš Lindner** (1981). Ve sportu se prosadili například bývalí fotbalisté **Günter Bittengel** (1966) nebo **Horst Siegl** (1969).

OTÁZKY

- 1) V německém jazyce existují dvě verze pro slovo Čech: der Böhme a der Tscheche. Dokážete popsat jaký je mezi nimi rozdíl a v jakém významu se používají?
- 2) Němcům se někdy hanlivě přezdívá skopčáci. Víte, jak vzniklo toto označení a jak souvisí s českými zeměmi?
- 3) Čeští Němci se proslavili v mnoha oborech lidské činnosti a zanechali po sobě mnohé památky, výrobky, objevy nebo umělecká díla, které se proslavily daleko za hranicemi českých zemí. Dokážete správně přiřadit pět takových osobností k jejich profesím:
 1. Karl Bayer; 2. Gregor Johann Mendel; 3. Ferdinand Porsche; 4. Vincenz Priessnitz;
 5. Adalbert Stifter.a) Automobilový konstruktér; b) Přírodovědec a zakladatel oboru genetiky; c) Podnikatel a autor výroby karlovarských oplatků; d) Spisovatel a malíř; e) Zakladatel prvních vodoléčebných lázní.
- 4) Němci se od českého národa odlišovali kromě vlastní řeči také používáním jiného typu písma. Jednalo se o tzv. novogotické písmo, které se zjednodušeně také někdy nazývá kurent nebo švabach. Věděli byste, v jaké době se v německém prostředí toto písmo používalo a kde na českém území je možné se s tímto písmem dodnes setkat?
- 5) V české řeči se běžně užívá mnoho slov, která byla přejata z němčiny. Dokážete vyjmenovat alespoň pět takových slov a použít i jejich české synonymum? (například: fabrika – továrna; kasa – pokladna; špagát – provaz apod.)

LITERATURA A ODKAZY

- ARBURG, Adrian von – DVOŘÁK, Tomáš – KOVAŘÍK, David: *Německy mluvící obyvatelstvo v Československu po roce 1945*. Brno, Matice moravská pro Výzkumné středisko pro dějiny střední Evropy: prameny, země, kultura 2010.
- ARBURG, Adrian von – STANĚK, Tomáš (eds.): *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945–1951: dokumenty z českých archivů*. Středokluky, Zdeněk Susa 2010.
- KREISSLOVÁ, Sandra – NOVOTNÝ, Lukáš: *Kulturní život německé menšiny v České republice*. Praha, Právnická fakulta Univerzity Karlovy 2015.
- MAJEWSKI, Piotr: *Sudetští Němci 1848–1948. Dějiny jednoho nacionalismu*. Brno, Conditio humana ve spolupráci s Muzeem druhé světové války v Gdaňsku 2014.

STANĚK, Tomáš: *Německá menšina v Českých zemích 1948–1989*. Praha, Institut pro středoevropskou kulturu a politiku 1993.

Shromáždění německých spolků v České republice – landesversammlung.cz/cs

LandesEcho. Časopis Němců v České republice – www.landesecho.cz

Kulturní sdružení občanů německé národnosti/Spolek Němců a německé kultury –
www.kulturverband.org

Česko-německý fond budoucnosti – www.fondbudoucnosti.cz

Collegium Bohemicum – www.collegiumbohemicum.cz

Poláci

Polská menšina je dnes jedinou z historických menšin, která si dosud uchovala svůj **teritoriální autochtonní charakter** – její největší část žije na původním, uceleném území Těšínského Slezska, přibližně v pásu od Bohumína po Jablunkov. Právě tato kompaktní teritoriální základna dává polské menšině mezi ostatními menšinami v Česku osobité postavení. V posledních desetiletích se ovšem složení polské menšiny mění jednak asimilací původního autochtonního obyvatelstva, jednak příchodem nových přistěhovalců přímo z Polska, kteří v Česku hledají práci, a stěhují se proto do různých míst po celém území republiky. Jejich charakteristika se podstatně liší od původní autochtonní menšiny, na kterou mají zpravidla jen velmi volnou, nebo vůbec žádnou vazbu.

Přítomnost slovanského obyvatelstva na území dnešního **Těšínska** je doložena již od 8. století. Od středověku se Těšínsko stalo součástí zemí Koruny české. Původní lokální **slezská identita** místních obyvatel se historickým vývojem a postupným míšením vlivu polských, českých, německých a židovských přistěhovalců měnila, a Těšínsko se zvláště v průběhu 19. století stalo mnohonárodnostním územím. Po rozpadu Rakousko-Uherska se Těšínsko ocitlo na pomezí dvou nově vznikajících států – Polska a Československa. Nároky na toto území vedly na počátku roku 1919 dokonce k bojům, po nichž bylo historické území rozděleno včetně samotného města Těšína. Tento krvavý střet na dlouhá desetiletí poznamenal vzájemný poměr obou států, ale zvláště vztah polské menšiny k Československu. V meziválečných letech nicméně měla polská menšina zajištěna rozsáhlá národnostní práva. Podle sčítání lidu v roce 1930 žilo v českých zemích 92 tisíc Poláků, z toho 76 tisíc na Těšínsku. V roce 1938, těsně po Mnichovské dohodě, si Polsko ultimativně vyžádalo celé území, které však bylo o rok později, na počátku druhé světové války, okupováno Německem a začleněno přímo do hranic tehdejší Německé říše. Těšínsko pak bylo vystaveno silnému germanizačnímu tlaku, řada obyvatel musela mj. sloužit v německém vojsku. Ke germanizačním snahám Němci zneužili i specifickou místní slezskou identitu řady obyvatel.

Složitá a zdouhavá jednání o tom, zda Těšínsko bude po válce patřit Polsku, nebo Československu, vyvrcholila v letech 1945–1947. V **březnu 1947** oba státy podepsaly **smlouvy o přátelství, pomoci a hospodářské spolupráci** (konečné vyřešení otázky hranic nicméně přišlo až v roce 1958, kdy byla podepsána příslušná mezistátní dohoda). Na Těšínsku se poté znovu otevřely polské školy, byla také povolena činnost místních kulturních

spolků, byť pouze v stísněných poměrech komunistického režimu. Obecně se však polská menšina stala cílem **řízené asimilační snahy**, a v následujících desetiletích počet osob, které se hlásily k polské národnosti, trvale klesal. Po roce 1989 se k polské národnosti v tehdejší Československu hlásilo o něco více než 60 tisíc obyvatel. Přes 90 % z nich žilo na Těšínsku. Soustředěnost na kompaktním území dodnes zvyhodňuje polskou menšinu oproti menšinám jiným, ale tato homogenita byla trvale rozměňována jak asimilací, tak i přistěhovalectvím různých skupin obyvatelstva mířících do širokého průmyslového regionu Ostravska za prací z Čech, ze Slovenska i ze zahraničí.

Revoluce v roce 1989 přinesla významné změny vztahu státu k polské menšině i ve vztazích v rámci polské komunity. Především se uvolnil dosud jednotně řízený a kontrolovaný **kulturní a spolkový život**. Objevily se či byly znovu založeny mnohé spolky a instituce, jako např. skautské organizace (Harcerstwo), Polský klub v Praze, Školská matice a celá řada dalších. Zastřešující organizací polské národnostní menšiny se stal **Kongres Poláků v České republice**, který mj. vydává obdeník *Głos Ludu* a měsíčník *Zwrot*.

Početnost polské menšiny však zvláště v novém tisíciletí klesá ještě rychleji než dříve. V roce 2011 se k polské národnosti hlásilo jen 40 tisíc obyvatel, z toho 28 tisíc v Moravskoslezském kraji. Z důvodu neustále probíhající asimilace se dnes řada obyvatel polského či slezského původu hlásí k české národnosti, nebo je jejich identita dvojí, neboť se hlásí k oběma národnostem, což je od roku 2001 oficiálně možné.

Velkou změnu ve složení polské menšiny přinesla nová **pracovní migrace** z Polska. Její počátky můžeme sledovat již ve 40. letech, širšího rozměru však nabyla v 70. letech. Jednalo se sice převážně o krátkodobé pracovní kontrakty nebo jen denní dojíždění do příhraničních regionů, postupně však řada Poláků na území Česka zůstávala, například po sňatku. Pracovní migrace pokračovala i po roce 1989. Mnozí Poláci přijali české občanství, kromě nich však v Česku žije přibližně 20 tisíc občanů Polské republiky. Poláci a čeští občané polského původu jsou dnes zastoupeni ve všech krajích, tato část polské menšiny je nicméně zcela roztráštěna, a nikde netvoří, snad kromě Prahy, významnější centrum.

Polská národnostní menšina je dnes v Česku jednou z nejvýznamnějších, což je dáno zvláště teritoriálním ukotvením jejího autochtonního jádra, ale také bezprostředním sousedstvím Polska. Počet jejích příslušníků se ovšem neustále zmenšuje, a v posledních letech Poláky již početně předstihují menšiny další, jejichž růst je způsoben novodobým přistěhovalectvím. Takto již v roce 2011 polská menšina ztratila své postavení třetí

nejpočetnější menšiny v Česku. Dlouhodobě lze klesající trend sledovat i na samotném Těšínsku. V průběhu jednoho století se zde vzájemný poměr doslova otočil. V roce 1900 se zde k polské řeči hlásilo 80 % obyvatel a k české jen 10 %, v roce 2001 byl poměr národností opačný.

Zvláště na Těšínsku a částečně i v Praze však polská menšina udržuje rozsáhlý spolkový a kulturní život. Lidová tradice je živá především v některých specifických regionech. V Jablunkově se každý rok pořádá folklorní festival **Gorolski Święto** (Horalský svátek), který je vrcholnou folklorní akcí polské menšiny. V Těšíně je velmi aktivní polská scéna **Těšínského divadla**, v němž programově vedle sebe působí polský i český umělecký soubor. V Praze již od roku 1949 působili předchůdci dnešního **Polského institutu**, který je nejen zprostředkovatelem polské kultury pro Čechy, ale také místem setkávání místní polské komunity. Od roku 1950 existuje **polské vysílání** Českého rozhlasu Ostrava, od roku 2003 Česká televize v regionu pravidelně zařazuje krátké zprávy v polském jazyce. Oproti situaci jiných menšin má unikátní ráz **školství** zahrnující několik desítek mateřských i základních škol, polské gymnázium v Českém Těšíně a polské třídy na některých dalších středních školách. Situaci polské menšiny na Těšínsku zlepšují i velmi dobré mezistátní vztahy s Polskem v oblasti přeshraniční spolupráce. Příkladem je vznik **Euroregionu Těšínské Slezsko** v roce 1998, který sdružuje více než padesát obcí na obou stranách hranice.

OSOBNOSTI

Z populárních umělců polského původu je v současné době asi nejznámější zpěvačka **Ewa Farna** (1993), dále pak violoncellistka a zpěvačka **Dorota Barová** (1975) či hudební producent, skladatel a textař **Lešek Wronka** (1960), který spolupracoval např. s Helenou Vondráčkovou, Karlem Gottem či Věrou Špinarovou. Hrcem Národního divadla po dlouhá léta byl **Bronisław Poloczek** (1939–2012), známý i z řady televizních seriálů a inscenací. V moravsko-slezském regionu i v Praze působí herec, divadelní režisér a scenárista **Janusz Klimsza** (1961). Z osobností vědy je výraznou postavou profesor **Karol Daniel Kadłubiec** (1937), který v roce 1991 stál u zrodu katedry polonistiky Ostravské univerzity, sociální geograf **Tadeusz Siwek** (1953) a historička **Barbara Krzemieńska** (1930–2006). Z přistěhovalých Poláků dlouhodobě žijících v Česku je veřejně aktivní politolog **Maciej Ruczaj** (1983), ředitel Polského institutu. Významným představitelem polské menšiny v Česku je **Józef Szymeczek** (1973).

OTÁZKY

- 1) Nejprve odhadni a napiš a poté vyhledej význam polských slov: sklep, piwnica, kwiecień, chyba, zboże, opona, zapach, poprawić.
- 2) Najdi tři typická polská jídla a popiš jejich složení. Dobrovolník může doma vybrané jídlo podle receptu uvařit (spíše jednodušší – žurek, gołąbki).
- 3) Významnou součástí Polska je Slezsko, které však v historii mělo úzký vztah i k české státnosti. Ukaž jeho přibližné hranice a najdi, ve kterých letech patřilo Slezsko do zemí Koruny české. Prohlédni si znak města Vratislavi a pokus se určit původ námětů v jednotlivých polích. (český heraldický lev, slezská orlice, W – český kníže Vratislav).
- 4) Ewa Farna žije v České republice, ale zpívá česky i polsky. Najdi a poslechni si českou a polskou verzi písně *Znak / Leporelo*. Najdi text polské verze a pokuste se ho společně přeložit. V textu pochopíš význam spřežek, které v češtině nahradila diakritika (háček). Kdo se v Čechách o to zvláště zasloužil? (Jan Hus)
- 5) Podobnost obou jazyků vynikne u písní, kde je text polské verze téměř identickým překladem. Vyhledej a poslechni si píseň Jaromíra Nohavici *Těšínská* a najdi její polskou verzi *Cieszynska* (zpívá Artur Andrus). Najdi v polském textu vlivy vícejazyčného prostředí Těšínského Slezska a společně uvažujte, jak a kde může v každodenním životě ve vícejazyčné komunitě docházet k přejímání cizích slov („szprechałaby“ – od německého „sprechen“) viz <http://www.youtube.com/watch?v=ZYDmhQWGKec>.

LITERATURA A ODKAZY

GAWRECKI, Dan: *Studie o Těšínsku*. Český Těšín, Muzeum Těšínska 1999.

KADŁUBIEC, Karol Daniel: *Polská národní menšina na Těšínsku v České republice: 1920–1995*. Ostrava, Filozofická fakulta Ostravské univerzity 1997.

KASZPER, Roman – MAŁYSZ, Bohdan (eds.): *Poláci na Těšínsku*. Český Těšín, Kongres Poláků v České republice 2009.

SIWEK, Tadeusz – SZYMECZEK, Józef – ZAHRADNIK, Stanisław: *Polská národní menšina v Československu 1945–1954*. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 2000.

SZYMECZEK, Józef (red.): *Polacy na Zaolziu – Poláci na Těšínsku 1920–2000*. Český Těšín 2002.

Polský institut v Praze – www.polskyinstitut.cz

Polský kulturně-osvětový svaz (PZKO) – <http://pzko.cz/>

Polský klub v Praze – www.klubpolski.cz

Kongres Poláků v České republice – <http://polonica.cz/>

Romové

Na svém prvním světovém kongresu v Londýně v roce **1971** požádali Romové světovou veřejnost, aby místo Cikán bylo užíváno **pojmu Rom**. Označení Rom v překladu z romštiny znamená muž nebo člověk (k tomu „romni“ – romská žena) ve smyslu příslušnosti ke komunitě. Romština patří k indoevropské jazykové rodině (k větvi novoindických jazyků) a Romové je souhrnné označení pro **různé etnické skupiny**, které mají společný původ, jazyk a mnoho kulturních rysů.

Nejvýznamnější a nejpočetnější skupinou žijící v České republice, asi 75–85 %, jsou „**slovenští Romové**“ neboli Servike Roma, kteří na území Čech a Moravy přišli po druhé světové válce, během níž byla značná část původních českých, moravských a německých Romů vyhlazena.

Další významnou větví romské komunity jsou **olašští Romové**, asi 10 %, kteří do českých zemí začali přicházet z Valašska (dnešní Rumunsko) v druhé polovině 19. století. Olachy tvoří další dvě skupiny: Lovárové a Kalderaši (ti ale na území ČR prakticky nežijí). V olašské komunitě se mluví výhradně romsky, respektive olašskou romštinou. Zbývající část tvoří „**maďarští Romové**“ a v nepatrném počtu také **němečtí Sinti** (Sintové), původních „**českých Romů**“ je v ČR mizivé procento v důsledku holocaustu.

K romské národnosti se při sčítání lidu v roce 2011 přihlásilo něco málo přes 13 tisíc obyvatel. Přihlásili se buď k romské, nebo současně k romské a české národnosti. V kontextu sčítání lidu, kde se ale část obyvatel ČR k žádné národnosti nepřihlásila, se tedy k romské identitě hlásil jen zlomek těch, kteří jsou na základě kulturních znaků za Romy označováni. Odhady pořízené koordinátory pro romské záležitosti a romskými poradci na základě konkrétních znalostí prostředí a souvislostí a na základě definice: za Roma považujeme takového jedince, který se za Roma sám považuje, aniž by se nutně k této příslušnosti za všech okolností (např. při sčítání lidu) hlásil, a/nebo je za Roma považován významnou částí svého okolí na základě skutečných či domnělých antropologických, kulturních nebo sociálních indikátorů. Tyto odhady pracují s počtem kolem čtvrt milionu Romů, což jsou asi 2,3 % obyvatel České republiky. Romštinu jako svůj rodný jazyk (nebo jeden z rodných jazyků) však při sčítání lidu 2011 uvedlo celkem 40 370 obyvatel. V hlavním městě se k romské národnosti na základě stejného měření přihlásilo v Praze 368 osob. Podle odhadů žije na území hlavního města asi 20 tisíc lidí příslušejících k romské komunitě. Nejvíce Romů žije v

Ústeckém (Děčín, Ústí nad Labem) a Moravskoslezském (Ostrava, Karviná) kraji a ve velkých městech (Praha, Brno).

Do střední Evropy a na území dnešní České republiky Romové přicházeli asi od konce 14. století pravděpodobně z území dnešní Indie. Byli takzvaným **neusedlým obyvatelstvem** a v průběhu následujících staletí čelili pronásledování ze strany zemské vrchnosti, nebo státu. Podobně tomu bylo i ve 20. století. Československo nadále vůči Romům uplatňovalo **zákon o potulce** z roku 1885. Snaha o **radikální asimilaci** se projevila v roce 1927 přijetím zákona č. 117/1927 Sb., o potulných Cikánech, čímž „řešení romské otázky“ nabylo zcela konkrétní podobu: zásadní význam se připisoval řádně vedené evidenci Romů, respektive soupisům všech kočovníků, mezi něž se počítali i Romové polousedlí, tedy ti, kteří se přes zimu zdržovali na stálém místě, nicméně během sezony cestovali za prací.

Na sklonku roku 1939 nařídilo ministerstvo vnitra Protektorátu Čechy a Morava, aby se Romové okamžitě usadili, tj. bylo úředně **znemožněno kočovat**. Kdo se nařízení nepodřídil, byl umísťován do **kárných pracovních táborů**. V létě roku 1942 začaly vznikat na území protektorátu tzv. **cikánské tábory** (na místě původních kárných a sběrných) v **Letech u Písku** a v **Hodoníně u Kunštátu**. V táborech byly od této doby vězněny celé rodiny. Romové zahrnutí v rámci nacistické segregační a likvidační politiky do skupiny tzv. asociálů (jako vězni byli označeni hnědým nebo černým trojúhelníkem) byli nacistickým režimem na základě norimberských rasových zákonů označeni za rasově méněcenné, a z toho důvodu **určeni k likvidaci**. V mnoha ohledech se jejich osud ve třetí říši a na okupovaných územích shodoval s osudem evropských židů. Přesná evidence se však v případě této skupiny nevedla a počty obětí jsou dodnes velice neurčité. Protektorátní cikánské tábory byly v gesci protektorátních úřadů a měly sloužit ke koncentraci před odsunem vězňů do vyhlazovacích táborů. V prosinci 1942 vznikl ve vyhlazovacím táboře **Osvětim II Březinka** tzv. **cikánský tábor** se zvláštním zacházením, obdobně jako tzv. terezínský rodinný tábor pro Čechoslováky židovského původu. Tam byla od jara 1943 až do července 1944 deportována naprostá většina těch, které nacistická legislativa považovala za Romy, tj. **romská komunita z celé okupované Evropy**. V tomto táboře, stejně jako v těch předchozích na území protektorátu, umírali vězni denně na nelidské podmínky (hlad, nemoci, vyčerpání). Během jedné noci z 2. na 3. srpna 1944 zahynulo v plynových komorách bezmála 3 tisíce Romů z celé Evropy. Osvětimský cikánský tábor byl kompletně zlikvidován (pravděpodobně z důvodu blížící se Rudé armády). **Celkový počet obětí** romského původu činí zhruba **půl milionu**.

Romové, kteří žili na území České republiky před druhou světovou válkou, byli v průběhu války vyvražďeni v koncentračních táborech, holocaust přežilo asi **600–1000 „moravských Romů“**. Původní romská komunita byla prakticky vyhlazena. Podobně jako mnozí židé i nepočtené romské skupinky přeživších byly v řadě případů svými někdejšími spoluobčany a sousedy přivítány s nechutí.

Poválečný postoj vůči neslovanským národnostním menšinám byl poměrně nekompromisní. Podstatné části z nich se Československá republika zbavila jejich vystěhováním (Němci) – nebo se o to (např. v případě Maďarů, ale i části Poláků) alespoň pokoušela. Jestliže se z různých důvodů přesídlení nepodařilo, docházelo k násilné asimilaci a rozptýlu. Po roce 1945 v rámci největší migrační vlny, která se dotkla území dnešní České republiky, došlo i k výraznému **přesunu osob romského původu ze Slovenska do Čech**. Romové pracovali převážně v nekvalifikovaných profesích a byli rozptýleni na celém území s větší koncentrací v průmyslových městech severních Čech, severní Moravy a ve Slezsku. Romové se tak, stejně jako další skupiny obyvatel, ať už dobrovolně nebo nedobrovolně, zapojili do procesu **znovuosídlování českého pohraničí**, které bylo vyprázdněno vysídlením obyvatel německého původu.

Počtené komunity poválečných romských migrantů byly vytrženy ze svého tradičního prostředí, musely se přizpůsobit způsobu života v cílových destinacích, kde si vytvářely složité vztahy s místním většinovým obyvatelstvem. Velká část přesídlenců přicházela z osad na slovenském venkově do anonymního prostředí českých průmyslových měst. První oficiální poválečný soupis cikánské národnosti z roku 1947 zachycuje zhruba 100 tisíc obyvatel romského původu na území celého Československa, z toho přes 16 tisíc připadalo na České země a víc jak 80 tisíc na Slovensko. Na území dnešní České republiky se jednalo o **novou romskou komunitu** bez tradičních vazeb na dané území, ale i Česko jako takové.

O uznání etnické svébytnosti Romů bezprostředně po uchopení moci komunistickou stranou se neuvažovalo. Romská komunita obdobně jako další národnosti **neměla status národnostní menšiny**. Nicméně došlo ke zrušení prvorepublikového zákona č. 117/1927 Sb., o potulných Cikánech. Na základě paragrafu 150 čl. 2 trestního zákona správního č. 88/1950 Sb. byli Romové na úrovni zákona zrovnoprávněni s ostatním obyvatelstvem země. Až do roku 1954 lze vysledovat návrhy na uznání svébytnosti romské kultury, pokusy o vytvoření statusu národnostní menšiny, zabezpečení rozvoje romského jazyka a vytvoření samostatných, samosprávných romských komunit.

Tento trend byl zastaven v říjnu roku **1958**, kdy vznikl zákon č. 74/1958 Sb., o „**trvalém usídlení kočujících osob**“. V paragrafu 1 se hovoří o tom, že „národní výbory poskytují osobám, které vedou kočovný způsob života, všestrannou pomoc, aby mohly přejít k usedlému způsobu života; zejména jsou povinny těmto osobám pomáhat při opatřování vhodného zaměstnání a ubytování a působit vhodnými výchovnými prostředky soustavně k tomu, aby se staly řádnými pracujícími občany“. Třetí paragraf vyjmenovává sankce: „Kdo setrvá při kočovném způsobu života, přestože mu byla poskytnuta pomoc k trvalému usídlení, bude potrestán pro trestný čin odnětím svobody na šest měsíců až tři léta.“ Ačkoliv zákon byl formulován obecně vůči všem osobám bez trvalého bydliště, tj. v zákoně se explicitně nehovoří o Romech, byl používán a často zneužíván zejména proti romské komunitě. Často byla úřední moc vnucena i těm, kteří byli v Čechách a na Moravě za prací a své trvalé bydliště měli v některé východoslovenské osadě. Jakmile byli odchyceni, byli přinuceni se s celou svou rodinou přestěhovat do místa výkonu státem určeného zaměstnání.

Rudolf Dzurko ve své vzpomínkové knize píše: „V roce 1959 udělali komunisti oficiální soupis kočujících cikánů a já jsem do toho taky tenkrát spadnul, i když jsem nekočoval a ani nikdy jsem neseseděl v cikánském voze s plachtou. Koho tenkrát chytli na ulici, toho sebrali a odvedli na národní výbor. Slibovali, že budou dávat cikánům nový byty. Brali nám otisky prstů, fotografovali nás jako zločince a do občanky jsme dostali razítko: Vzati do celostátní evidence.“ Ján Červeňák zase uvedl: „Jedenkrát jsme dostali policejní přípis, že za námi v určitý den přijedou na statek a že nemáme nikam chodit. (...) Posadili nás a pak jednoho po druhém volali dovnitř. Namáčeli nám prsty do jakési barvy a dělali nám otisky na papír. Nikdo nám nevysvětlil, proč to s náma provádějí. Vzali si od nás občanky (...) a zapsali: Byl vzat do cikánského soupisu.“

V případě kočovných Romů, zejména olašských, probíhalo usazování mnohdy radikálními metodami. Policie během nočních razíí prořezávala kola maringotkám, odváděla nebo střílela koně. Během 60. let drtivá většina Romů podlehla tlakům a usadila se v přidělených bytech, což byla pro mnohé první zkušenost s takovýmto typem bydlení.

Od poloviny 60. let započal **násilný rozptyl** romské komunity na základě vládního usnesení č. 502 z roku 1965, a tak došlo k další **nucené migraci Romů ze Slovenska** a jejich usazování ve velkoměstech, což způsobilo zásadní narušení klíčových romských rodových vazeb. Rozptyl měl zároveň vyřešit nedostatek **nekvalifikovaných dělníků** v určitých oblastech tehdejší ČSR a zároveň nezaměstnanost mnohých Romů především z východního

Slovenska. Tehdejší nomenklatura se domnívala, že zlepšením materiálních podmínek se změní i mentalita Romů a jejich způsob života se přizpůsobí většinovému životnímu stylu.

S příchodem pražského jara v roce **1968** došlo i k **emancipaci romského hnutí**. 30. května 1969 vznikl celorepublikový **Svazu Cikánů-Romů** se sídlem v Brně, jehož hlavní činností byl boj za uznání romského etnika jako oficiální národnostní menšiny. V tzv. normalizaci v roce 1973 byl svaz donucen svou činnost ukončit. Politika odsunu a rozptylu romských obyvatel sice byla oficiálně ukončena a následující léta byla ve znamení shora prosazované a řízené „společensko-kulturní integrace“, což ale často znamenalo vytlačování Romů do ghatt na okrajích měst (např. sídliště Chanov). Romské děti byly přesouvány do zvláštních škol. Ve velkém rozsahu byly odebírány rodinám do dětských domovů. Vyhlášky ministerstva zdravotnictví pak umožnily sterilizaci romských žen bez jejich souhlasu a vědomí. Skutečné problémy Romů související s násilným **rozpadem tradiční struktury romské komunity** se zastíraly materiální podporou – plošně vyplácenými dávkami, které Romy paralyzovaly a v mnohém je naučily spoléhat se až příliš na stát. Podobný přístup přetrvával i v 80. letech. Romové nebyli uznanou národnostní menšinou, přesto se pořizovaly soupisy na základě etnicity. Rozhodující přitom nebyla sebeidentifikace zúčastněného, ale názor zapisujícího.

Po politických změnách v roce 1989 se začalo probouzet emancipační hnutí, vznikaly politické strany a hnutí. V prvních listopadových volbách se zástupci **Romské občanské iniciativy** (ROI) na kandidátkách Občanského fóra dostali do parlamentu. S postupným rozvojem občanské společnosti ministerstvo vnitra záhy registrovalo desítky romských občanských sdružení, která svoji práci zaměřují především na vzdělání a rozvoj kultury, a začala vycházet první romská periodika, např. *Romano džaniben*, který založila romistka Milena Hübschmannová. Romové se spolu s dalšími národnostními skupinami staly státem uznanou **národnostní menšinou** podle zákona č. 273/2001 Sb., o právech příslušníků národnostních menšin.

Brzy po změně režimu se projeví dluhy z doby minulé. Nekvalifikovaní Romové, často absolventi zvláštních škol, mnohdy s nedostatečnými pracovními návyky se ocitli mezi prvními **nezaměstnanými** a často jimi zůstali dodnes. Svůj podíl na situaci nese **rasismus**, který je v české společnosti stále přítomný. Část majoritní společnosti vyžaduje tvrdší represí a kritizuje neúčinnost sociálního systému a jeho zneužívání ze strany Romů. Na straně druhé sílí snahy o faktickou, nejen deklarovanou integraci Romů (nikoliv jejich asimilaci) a hledání

cesty k efektivní kompenzaci sociálního znevýhodnění. Cestou k řešení začala být vedle asimilace a dorovnávání šancí považována také kultivace specifické romské identity, kultury a zvláště romského jazyka.

Jako příklad za všechny uvedme některé tragické události, které se staly trestnými činy a měly silný xenofobní podtext. Jednalo se o předsudečné jednání části většinové společnosti vůči Romům, což vyústilo v násilí mířené explicitně vůči Romům, které je souhrnně označováno jako anticiganismus.

Tibor Danihel, Písek, †24. září 1993

Tibor Berki, Žďár nad Sázavou, †13. května 1995

Helena Biháriová, Vrchlabí, †15. února 1998

Milan Lacko, Orlová-Lutyně, †17. května 1998

Ota Absolon, Svitavy, †20. července 2001

Na přelomu tisíciletí vyvrcholil spor o zděný plot, který měl oddělovat holobyty u Matiční ulice v Ústí nad Labem od běžné obytné zástavby na druhé straně ulice. V dubnu 2009 provedla skupina neonacistů žhářský útok na dům ve Vítkově, obydlený romskou rodinou. Následkem útoku byli popáleni tři lidé; nejvážněji dvouletá holčička Natálka.

Na přelomu 20. a 21. století začaly zájem Romů přitahovat mj. Velká Británie a Kanada. Zpočátku tyto země umožnily některým motivovaným Romům úspěšnou asimilaci, avšak pod náporom větších skupin, které začaly neúměrně zatěžovat štedré sociální systémy těchto zemí, se tyto státy začaly dalšímu přílivu romských přistěhovalců z Česka bránit.

Dlouhá léta se táhl politický spor o budoucnost soukromého vepřína v Letech u Písku, který se nachází v blízkosti někdejšího tzv. cikánského tábora, přestupní stanice do vyhlazovacího tábora Osvětím II Březinka. V současné době je vepřín státem vykoupen a jsou uvolněny peníze na vznik rozsáhlého památníku.

Na konci 90. let vznikl stálý poradní a iniciační orgán české vlády **Rada vlády pro záležitosti romské menšiny v oblasti romské integrace**. Rada se systémově snaží naplňovat integraci Romů do společnosti. Snaží se zabezpečit součinnost ministerstev a plnění úkolů vyplývajících z usnesení vlády a mezinárodních smluv, jimiž je ČR vázána. Soustřeďuje, projednává a předkládá vládě informace, podklady a návrhy pro tvorbu a uplatňování politiky vlády, které se týkají romské komunity. Zároveň se menšinovou politikou zabývá Rada vlády pro národnostní menšiny, která je původním také poradním a iniciativním orgánem vlády pro otázky týkající se národnostních menšin a jejich příslušníků. Na rozdíl od

Rady vlády pro záležitosti romské menšiny, která je zřízena pouze na základě jejího statutu, který schvaluje vláda, Rada vlády pro národnostní menšiny je vedle svého statutu zřízena na základě zákona.

Aktuální problém současnosti, který není na vládní úrovni stále koncepčně řešen, je problematika tzv. **sociálně vyloučených lokalit**. Podle Zprávy o stavu romské menšiny z roku 2018 jsou data k romskému obyvatelstvu nejspolehlivější. Krajské koordinátory a další zpracovatelé podkladů pro tuto Zprávu však i v roce 2018 naráželi na problém nedostatku etnických dat, zvláště pak informací o Romech, kteří jsou do většinové společnosti integrováni a nevyužívají sociální a další podpůrné služby. Zpráva tak v mnoha ohledech reflektuje spíše situaci Romů, kteří podpůrné služby využívají, a může tak působit, že všichni Romové jsou příjemci podpůrné pomoci. Samozřejmě tomu tak není, pouze v současné době neexistují možnosti, jak na základě dostupných zdrojů reflektovat situaci všech Romů v České republice.

Podle Analýzy sociálně vyloučených lokalit v ČR jich bylo v roce 2016 detekováno přes 600 a žilo v nich až 115 tisíc obyvatel. Nejvíce se jich nachází v kraji Karlovarském, Ústeckém, Olomouckém a Moravskoslezském. Obyvateli jsou převážně Romové. Šest Romů v roce 2016 zastávalo volenou politickou nebo jinou funkci, do níž byli zvoleni ve volbách do obecních zastupitelstev nebo rady města.

Romský jazyk se v roce 2016 vyučoval na třech VŠ, jedné SŠ a ZŠ. Výuka romštiny tak většinou probíhá v rodinách, i když i tady je postupně na ústupu. Rodičů, kteří dobře ovládají romský jazyk, ubývá. Je proto nezbytné systematicky podporovat aktivity podporující výuku romského jazyka, aby došlo k zastavení jeho úpadku. Romština je podporována úmluvou **Implementace Evropské charty menšinových jazyků**.

Z výzkumu organizace Centrum pro výzkum veřejného mínění v roce 2019 vyplynulo, že vztah Romů a Čechů je v současnosti nejlepší za posledních dvacet let. Pozitivně soužití Čechů a Romů v dotazníku vnímalo 23 % lidí, což je historicky nejlepší výsledek. Pozitivně zřejmě působí větší zájem médií, která se romské problematice věnují. Podle některých mínění ovlivnil i populární seriál *Most!* odvysílaný na začátku roku 2019 Českou televizí.

Při zpracování kapitoly byla použita nepublikovaná verze textu Tamary Novákové Romská národnostní menšina v ČR.

Romské organizace:

Ara Art – se soustřeďuje na rozvoj kulturních aktivit, zejména divadelních představení, na kterých se podílí Romové autorsky i herecky.

Čhavorikano Luma – se zaměřuje na uchování a rozvoj romské kultury a tradic, práci s dětmi a mládeží.

R-Mosty – nezávislá společnost poskytuje pomoc osobám ohroženým sociálním vyloučením, provozuje tři registrované sociální služby (azylový dům pro matky s dětmi, sociálněprávní poradnu a nízkoprahový klub pro děti a mládež). Poskytuje akreditované vzdělávací programy pro pedagogy, pořádá počítačové kurzy, pravidelné kulturní projekty.

Romodrom – poskytuje sociální služby a nabízí vzdělávací programy lidem, kteří jsou ohroženi sociálním vyloučením, nebo se ocitli v nepříznivé životní situaci, provozuje nízkoprahové zařízení pro děti a mládež.

RomPraha – usiluje o koordinaci činnosti ostatních romských nevládních organizací a zajišťuje chod kanceláří romské národnostní menšiny v Domu národnostních menšin.

Slovo 21 – romská ženská skupina Manushe – se soustřeďuje na práci s romskými ženami v oblasti vzdělávání, zaměstnávání, rozvoje vlastní osobnosti apod. Občanské sdružení Slovo 21 je realizátorem světového romského festivalu Khamoro.

Romea – provozuje stejnojmenný internetový portál *Romea* a vydává periodikum *Romano vodi*.

Romano džaniben – zpracovává a vydává sborník romistických studií *Romano džaniben*.

Další romské organizace, které působí v oblasti práce s romskou komunitou – Buči z.s., sdružení pro mimoškolní aktivity PALAESTRA, Cikne Čhave, Romská unie v ČR (další organizace viz příloha).

Mimo hlavní město:

Muzeum romské kultury v Brně – vytváří prostor pro setkávání kultur, uchovávání pramenů k romské historii.

OSOBNOSTI

Jarmila Balážová (1972), novinářka, moderátorka, aktivistka. Na Fakultě sociálních věd UK vystudovala žurnalistiku. Působila v Českém rozhlase v romské redakci, kde připravovala romské vysílání *O Roma vakeren*. Vedla romský měsíčník *Amaro gendalos*. Pracovala v České

televizi jako dramaturgyně pořadů pro děti a mládež, na TV Nova uváděla pořad *Áčko*, byla šéfredaktorkou měsíčníku *Romano vodí*. Spolupracovala s Českým rozhlasem 6, působila jako předsedkyně správní rady obecně prospěšné společnosti ROMEA. Pracovala jako tisková mluvčí ministra pro lidská práva Jiřího Dienstbiera ml., poté byla tiskovou mluvčí na ministerstvu školství. Je nositelkou prestižní Ceny Karla Havlíčka Borovského a autorkou několika dokumentů odvysílaných ČT v cyklu *Děti okamžiku*. Moderovala a autorsky se podílela na pořadu *Pěna dní* a připravovala vlastní autorský pořad *Rozhovory*.

Radoslav Banga, Gipsy (1982), rapper, zpěvák, textař a hudebník, aktivista. Od svých třinácti let působí na české hip-hopové scéně, ve své tvorbě spojuje prvky hip-hopu, breakbeatu a funku s romským folklorem V druhé polovině 90. let se stal součástí a následně hlavním producentem platformy Paranormalz Cru, které vydalo přes třicet alb undergroundového hip-hopu. V roce 2007 získal prestižní cenu Ochranného svazu autorského (OSA), stal se nejúspěšnějším mladým autorem populární hudby a současně byl jmenován ambasadorem Evropského roku rovných příležitostí. Hudební skupina *Gipsy.cz* se zúčastnila dvou národních kol Velké ceny Eurovize a jednoho mezinárodního kola.

V prosinci 2016 na Facebooku zdůvodňoval, proč opustil sál při vyhlašování ceny Český slavík. Protestoval tím proti ocenění skupiny *Ortel*, která bývá spojována s krajní pravicí. „Tleskali jste nacistům,“ vzkázal tehdy kolegům v sále.

Věra Bílá (1954–2019), zpěvačka, hudebnice. Nejprve zpívala na rodinných slavnostech, svatbách a zábavách s cimbálovou muzikou svého otce Karola Gini, než ji pro širší publikum objevila zpěvačka Zuzana Navarová. Zpívala romsky, česky i slovensky a na přelomu tisíciletí byla nejznámější zpěvačkou z Česka ve světě, proslavila se zejména vystupováním se skupinou *Kale*, se kterou vystupovala po celé Evropě, ale i v koncertních sálech a klubech Severní Ameriky. Britské noviny o ní psaly jako o romské královně nebo Elle Fitzgeraldové romské hudby.

Iva Bittová (1958), zpěvačka, houslistka a herečka. Patří k nejvýraznějším osobnostem české alternativní hudební scény. Je sestrou zpěvačky Idy Kellarové. Byla členkou Divadla na provázku (dnes Husa na provázku), kde na sebe upozornila rolí Eržiky ve hře *Balada pro banditu* (účinkovala i v její filmové adaptaci). Vystupovala jako zpěvačka a houslistka s vlastními písněmi na lidové texty, také se známou brněnskou formací *Dunaj* a později se *Škampovým kvartetem*. Ve spolupráci se skladatelem a bubeníkem Pavlem Fajtem dosáhla

mnoha úspěchů na evropských scénách progresivní hudby. Účastní se nejrůznějších projektů performativního zaměření. Na Filozofické fakultě MU v Brně vystudovala obor hudební věda. **Zdeněk Godla** (1975), k herectví se dostal náhodou při výkonu veřejně prospěšných prací v Chomutově, kde v tu dobu probíhal casting do filmu *Cesta ven* (2014). Přihlásil se a dostal roli. Zaujal režiséra Petra Václava, který jej následně obsadil i do dalších filmů (*Nikdy nejsme sami*, *Skokan*). Zatím největšího diváckého ohlasu dosáhl za roli romského popeláře Franty v seriálu *Most!* (2019) z produkce České televize.

Antonín Gondolán (1942), hudebník, kontrabasista, hudební skladatel a zpěvák. V jeho hudební kariéře, která začala v 60. letech 20. století, hrálo roli osudové setkání s *Orchestrem Gustava Bromy*, díky jemuž začala jeho opravdová hudební kariéra. Seznámil se s tehdejší špičkou populární hudby, včetně Karla Gotta, dostal angažmá v Divadle Semafor. Následně zakložil později velmi slavnou skupinu *Bratři Gondolánů*.

Jana Horváthová (1967), historička, muzeoložka a etnografka. Narodila se a vyrostla ve vysokoškolsky vzdělané romské rodině v Brně. Jejím otcem je český romský aktivista a také bývalý československý politik Karel Holomek. Vystudovala historii a muzikologii na Filozofické fakultě MU v Brně. V roce 1991 stála u zrodu Muzea romské kultury v Brně, jehož je od roku 2003 ředitelkou. Zachytila vzpomínky romských pamětníků druhé světové války v ČR pro Memorial Holocaust Museum ve Washingtonu. Angažovala se v záležitosti odškodnění českých Romů za rasovou perzekuci v době války. Dlouhodobě také spolupracuje s Českou televizí jako odborná poradkyně a scenáristka dokumentárních filmů. Je členkou Rady vlády pro národnostní menšiny.

Ida Kelarová (1956), zpěvačka, muzikantka a sbormistryně, sestra zpěvačky a herečky Ivy Bittové. Studovala hru na klavír a violoncello na Janáčkově konzervatoři v Brně. Začínala jako herečka a zpěvačka v brněnském Divadle na provázku. Od počátku 80. let do roku 1995 žila v zahraničí. Po návratu založila v Bystrém na Českomoravské vysočině Mezinárodní školu pro lidský hlas. Organizuje mezinárodní workshopy, multietnické projekty, romský festival Gypsy Celebration Hartmanice a v různých zemích zakládá pěvecké sbory s repertoárem romských písní Apsora. V roce 1999 vytvořila skupinu *Romano Rat* (Romská krev), se kterou koncertuje po celém světě. Z romských „dětí ulice“ vytvořila soubor *Čhavorenge*, který má domovskou scénu v pražském Rudolfinu. Za hudbu k filmu *Zpráva o putování studentů Petra a Jakuba* byla v roce 2001 nominována na Českého lva.

OTÁZKY

- 1) Který známý český básník napsal dílo nazvané *Cikáni*?
- 2) Proč Romové odmítli označení cikáni a vybrali si pojmenování Romové? Vysvětlete souvislosti.
- 3) Poslechněte si romskou píseň a její slova se pokuste naučit zpaměti
- 4) Vyhledejte ve svém okolí romskou rodinu, seznamte se s jejími členy a vyslechněte jejich příběhy.
- 5) Vyhledejte na internetu romský časopis *Romano hangos* a přečtěte některou z uveřejněných povídek v romštině a zrcadlově v češtině.

LITERATURA A ODKAZY

DANIEL, Bartoloměj: *Dějiny Romů: Vybrané kapitoly z dějin Romů v západní Evropě, v Českých zemích a na Slovensku*. Olomouc, Pedagogická fakulta Univerzity Palackého 1994.

DAVIDOVÁ, Eva: *Romano drom: Cesty Romů 1945–1990*. Olomouc, Vydavatelství Univerzity Palackého 1995.

HORVÁTHOVÁ, Jana: *Základní informace o dějinách a kultuře Romů*. Praha, MŠMT 1998.

HÜBSCHMANOVÁ, Milena: *Šaj pes dovakeras – Můžeme se domluvit*. Olomouc, Pedagogická fakulta Univerzity Palackého 1993.

NEČAS, Ctibor: *Historický kalendář. Dějiny českých Romů v datech*. Olomouc, Vydavatelství Univerzity Palackého 1997.

NEČAS, Ctibor: *Holocaust českých Romů*. Praha, Prostor 1999.

NEČAS, Ctibor: *Romové na Moravě a ve Slezsku: 1790–1945*. Brno, Matice moravská 2005.

NEČAS, Ctibor: *Špalíček romských miniatur: osoby a dějství z romského dramatu, které se odvíjelo na scéně historické Moravy*. Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 2008.

PAVELČÍKOVÁ, Nina: *Romské obyvatelstvo na Ostravsku: 1945–1975*. Ostrava, Ostravská univerzita 1999.

PAVELČÍKOVÁ, Nina: *Romové v českých zemích v letech 1945–1989*. Praha, Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR 2004.

Romea – www.romea.cz

Nadace OSF (Open Society Foundations) – <http://www.osf.cz>

DROM, romské středisko – www.drom.cz

Lače čhave, o. s. – www.lache-chave.cz

Romano Hangos (Romský hlas), archiv novin – www.romanohangos.cekit.cz

Romano džaniben, časopis romistických studií – <http://www.dzaniben.cz>

Rusíni

Rusíni patří mezi národy, které **nemají vlastní stát** a v minulosti museli vždy bojovat o svou identitu i uznání jazyka. Jejich původní domovina se nachází v oblasti **Karpat** na pomezí současného Polska, Slovenska a Ukrajiny, kde se podle etnografických kritérií, kulturních odlišností i nářečí rozdělují do několika regionálních skupin jako **Bojkové, Huculové** nebo **Lemkové**. Mnoho Rusínů ze své původní vlasti emigrovalo a usadilo se v řadě zemí Evropy i v zámoří, proto dnes žije silná rusínská komunita například v USA.

Pro vznik rusínské menšiny v českých zemích byla podstatná skutečnost, že po první světové válce a rozpadu rakousko-uherské monarchie byla větší část území obývaná rusínským obyvatelstvem připojena k tehdejšímu Československu jako samosprávná země **Podkarpatská Rus**. Na tomto nejvýchodnějším, hospodářsky nejzaostalejším a také etnicky a jazykově velice pestrém území československého státu obdrželi Rusíni jako početně nejsilnější etnikum status „státního národa“, což přispělo k jejich jazykovému a kulturnímu povznesení oproti předešlým obdobím. Ačkoliv ani předválečné Československo neodstranilo těžké životní podmínky většiny zdejších obyvatel, stejně jako se neustále odkládala slibovaná autonomie (ta byla přijata až po Mnichovské dohodě v listopadu 1938), znamenalo dvacet let života v československém státě jednu z nejsvětějších kapitol v celé historii tohoto území i rusínského národa. V tomto meziválečném období se také první Rusíni začali usazovat na českém území, kam přijížděli za studiem nebo za prací.

Do osudů rusínského obyvatelstva citelně zasáhla druhá světová válka a následný poválečný vývoj. Území Podkarpatské Rusi bylo po rozpadu Československa a jednodenní existenci nikým neuznaného státu Zakarpatská Ukrajina v roce **1939** připojeno k **Maďarsku** a v roce **1944** „osvobozeno“ Rudou armádou, čímž se tato oblast dostala **pod sovětský vliv**. Kombinací kampaně, nátlaku i uplatňovaných represivních opatření bylo místní obyvatelstvo přinuceno souhlasit s připojením k Sovětskému svazu. Oficiálně k němu došlo československo-sovětskou smlouvou o Zakarpatské Ukrajině, potvrzenou ústavním dekretem prezidenta republiky (č. 60/1945 Sb.) z 29. června 1945, kdy se vyčleněné území stalo součástí Ukrajinské sovětské socialistické republiky pod novým názvem **Zakarpatská oblast**. Tato událost pak měla dramatický dopad na rusínské obyvatele, kterým byla odepřena národnostní práva a omezeno používání vlastního jazyka. Z Rusínů se úředním rozhodnutím stali Ukrajinci, řada jejich významných představitelů, ale i prostých lidí byla uvězněna a

popravena, nebo deportována do pracovních táborů. V roce **1949** byla také **zakázána místní řeckokatolická církev**, ke které se hlásila většina rusínského etnika.

Konec druhé světové války a okolnosti připojení podkarpatského území pod sovětskou správu vyvolalo v této oblasti také rozsáhlé migrační pohyby. Mnoho Rusínů, ale i Ukrajinců a dalších národností se pokoušelo různými cestami z této oblasti odejít, přičemž řada těchto lidí se pokoušela **přesídlit do Československa**. Možnosti rusínských obyvatel byly ovšem složité, neboť v roce 1945 byl předválečným obyvatelům Podkarpatské Rusi jiného než českého a slovenského původu kolektivně odejmut nárok na československé občanství. Na základě **práva opce** bylo umožněno přesídlit do Československa pouze těm Rusínům, kteří se účastnili osvobozovacích bojů jako **příslušníci československého armádního sboru** generála Ludvíka Svobody, a jejich rodinám. Další lidé rusínského původu žijící mimo Podkarpatskou Rus přicházeli do českých zemí po druhé světové válce jako **reemigranti**. Tak například v letech 1946–1949 se usídlilo v českém pohraničí přes sto rusínských rodin z Banátu v rámci mezinárodní dohody mezi Československem a Rumunskem o výměně obyvatelstva.

Postavení Rusínů v Československu po druhé světové válce a v období komunistického režimu bylo těžké a komplikované. Příslušníci této komunity byli roztroušeni po celém státě, přičemž v českých zemích se jich nejvíce usadilo v Praze, severních Čechách a na jižní Moravě. Podobně jako v Sovětském svazu ani československý stát **neuznával Rusíny jako samostatný národ**, ale považoval je za Ukrajince a dlouho jim také odepíral menšinová práva i právo užívat rusínského jazyka. Rovněž tato skutečnost zapříčinila, že velká část rusínského obyvatelstva se postupně **asimilovala** do českého prostředí, nebo emigrovala ze země. Značně složité bylo rovněž spojení a udržování vazeb těchto lidí s jejich původní domovinou nacházející se na Ukrajině.

Po pádu komunistického režimu v Československu v roce 1989 došlo k výrazné aktivizaci Rusínů, kteří podnikali snahy o obnovu a rozvoj své rusínské identity i uznání vlastní národnosti. Napomohl jim k tomu zvýšený zájem o jejich dřívější domovinu, který vyústil v založení **Společnosti přátel Podkarpatské Rusi** v roce 1990, navazující na obdobnou organizaci z předválečné doby. Společnost, jejímiž členy jsou kromě etnických Rusínů také Češi a Slováci s kořeny na bývalé Podkarpatské Rusi, vydává vlastní časopis a provozuje různé aktivity k popularizaci a osvětě rusínského povědomí. Vedle této společnosti působí v České republice také **Občanské sdružení Rusínů a přátel Podkarpatské Rusi** a spolek **Rusíni.cz** –

Rusínská iniciativa v ČR. O udržení a rozvíjení lidových tradic a zvyků se nejvíce snaží folklorní soubor **Skejušan** (podle rumunské vesnice Skejuš, odkud její členové pocházeli) sídlící v Chomutově. Rusíni jsou stále aktivní v uchovávání lidových tradic a zejména v udržování rodinného obyčejového cyklu (zvyky při narození, svatbě nebo úmrtí) i výročního obyčejového cyklu (vánoční kolední občůzky).

Rusíni jsou dnes v České republice uznáni jako samostatná národnostní menšina a od roku 2001 jsou zastoupeni také v Radě vlády pro národnostní menšiny, kde mají jednoho zástupce. Rusínská menšina má své zastoupení také v komisi pro národnostní menšiny magistrátu města Prahy a města Brna. Podle výsledků sčítání lidu z roku 2011 žilo v České republice 739 osob hlásících se k rusínské národnosti. Současnou rusínskou komunitu ještě doplňují lidé, kteří přijíždějí do českých zemí za prací, přičemž někteří z nich se zde usazují natrvalo. Mnoho z těchto nových obyvatel se ovšem k rusínské národnosti aktivně nehlásí a rusínským jazykem již nehovoří.

OSOBNOSTI

Rusíni se uplatňují ve vědě, kultuře a umění po celém světě. Zřejmě nejznámější postavou rusínského původu je americký malíř, grafik a zakladatel pop-artu **Andy Warhol** (1928–1987, vlastním jménem Andrew Varhola), jehož rodina pocházela z východního Slovenska. V České republice se prosadili mezi zástupci rusínské menšiny a dalšími osobnostmi s rusínskými kořeny například malíř a grafik **Jan Kristofori** (1931–2004), divadelní a filmový režisér **Ladislav Smoljak** (1931–2010), kytarový virtuos **Štěpán Rak** (1945), spisovatelka, scenáristka a moderátorka **Halina Pawlovská** (1955) nebo filmová režisérka, dokumentaristka a výtvarnice **Viktorie Rumpal Dzurenková** (1982).

OTÁZKY

- 1) Podkarpatská Rus a její obyvatelé byli v meziválečném období vděčným objektem českých umělců. Znáte některé literární dílo, které je spojeno s tímto prostředím?
- 2) Vedle českého lva se objevovalo ve velkém státním znaku československého státu v meziválečném období ještě další zvíře, které bylo symbolem Podkarpatské Rusi. Jaké?
- 3) Silným nástrojem pro udržování vlastní identity Rusínů je jejich specifická kuchyně a vaření tradičních jídel. Zkuste najít nějaký recept na tradiční rusínské jídlo a zkuste jej přirovnat k některému českému pokrmu.

LITERATURA A ODKAZY

MALINOVÁ, Irina – OTČENÁŠEK, Jaroslav – ANDĚLOVÁ, Věra: *Skejuš – Skejušané – Skejušan. Rusíni v Chomutově, původ, historie, současnost*. Praha, nakladatelství Karolinum 2016.

MAGOCSI, Paul Robert – PAĎAK, Valerij – KOPECKÝ, Miloslav: *Národ odnikud. Ilustrované dějiny karpatských Rusínů*. Užhorod, V. Paďak 2014.

POP, Ivan: *Podkarpatská Rus: osobnosti její historie, vědy a kultury*. Praha, Libri 2008.

SULITKA, Andrej: Rusíni v České republice: „revitalizace“ národnostně menšinové identity. In: *Národopisná revue Strážnice* 27 (2017), s. 60–71.

ŠATAVA, Leoš: Rusíni – zrození národa. In: *Studia ethnologica* 5 (1998), s. 69–77.

Společnost přátel Podkarpatské Rusi – <http://podkarpatska.rus.sweb.cz/>

Sdružení Rusíni.cz – rusínská iniciativa v ČR, z.s. – <http://www.rusini.cz/>

Rusové

Málokterá menšina vyvolává u Čechů tolik protichůdných názorů jako Rusové. Vhodným označením je spíše **ruskojazyčná menšina**, protože majorita často nerozlišuje národnosti ze zemí bývalého SSSR, dnešní Ruské federace, a zahrnuje je pod jeden pojem Rusové, pejorativně a nevhodně „Rusáci“. S kritikou části majority se setkávají některé projevy ruské kultury, zejména ruské filmy a literatura pro děti. K negativismu často vedou záměny pojmů „ruský“ a „sovětský“ a neznalosti hlubších souvislostí. Budeme se nyní zabývat jen ruskou menšinou, kterou tvoří čeští občané deklarující ruskou národnost. Nyní žije v České republice 18 367 Rusů s českým občanstvím, z nichž část se hlásí k národnostní menšině. Přibližně 67 tisíc Rusů zde žije v postavení cizinců s různou délkou pobytu.

Ruská menšina získala právo historické národnostní menšiny na území ČR díky Rusům, kteří přišli do Československa zejména v rozmezí let 1919–1924. V těchto letech část **demokraticky i monarchisticky smýšlejících Rusů** utíkala před terorem bolševiků. Proto v meziválečných letech žilo v ČSR asi 35 tisíc běženců z Ruska. Ne všichni byli ruské národnosti. Takřka polovinu tvořili Ukrajinci. Přicházeli také Bělorusové, ojedinele Gruzínci a Kazaši. Právní postavení těchto imigrantů bylo zvláštní. Po vzniku sovětského Ruska se ocitli bez platného dokladu totožnosti, který mohli získat jen návratem do sovětského Ruska. Proto žili v Československu prakticky až do roku 1930 s neplatnými doklady totožnosti. Meziválečné Československo získalo ve světě uznání za přijetí **ruských emigrantů** a za promyšlenou péči, kterou jim věnovalo. Jejich existenci v Československu zaštil prezident T. G. Masaryk, Karel Kramář, Edvard Beneš, Antonín Švehla a řada dalších.

Mnohé Čechy pojilo přátelství s ruskými **levými esery** (členy strany socialistů-revolucionářů), kteří přijeli jako první již v září 1919. Přicházející eseři byli vzdělanci, a ČSR tak získala odborníky z různých profesí. Dále přicházeli členové Konstitučně demokratické strany (zkráceně se nazývali **kadeti**, převážně její levicové frakce), ruští agrárníci a část kozáků. Do Československa přišlo asi 2 500 **kozáků** z několika ruských oblastí. Většinou se usadili na vesnicích a věnovali se zemědělství.

Další složku tvořili nejednotní **ruští monarchisté**: někteří byli pro samoděržaví, jiní pro monarchii, další pro konstituční monarchii. Většinu tvořili bývalí vojáci a důstojníci Wrangelovy armády (Bílé armády). Vzhledem ke struktuře české společnosti nenašli patřičnou odezvu ani v Praze, ani jinde, s výjimkou podpory ze strany Karla Kramáře.

Ruští emigranti předpokládali, že v Rusku nastane hospodářský rozvrat, vláda sovětů bude potlačena během několika měsíců, přinejhorším let a oni se vrátí domů. Totéž předpokládali českoslovenští politici. Od 20. let 20. století emigranti z Ruska žili v Československu **bez menšinových práv**, kterými podle ústavní listiny z roku 1920 oplývaly uznané historické národní menšiny. V Československu našli své útočiště ruští emigranti – vědci, šlechta, průmyslníci, inteligence (v celkovém počtu emigrantů tvořili necelých 10 %) a dále Rusové, kteří uplatnění nacházeli jako námezdní zemědělní dělníci a další manuální pracovníci. Měli základní vzdělání, část z nich byla negramotná, ale poměrně rychle se integrovali do místní většinové společnosti. Na začlenění Rusů (a Ukrajinců) do běžného života se podíleli čeští politici i inteligence. Českoslovenští nekomunističtí politici byli odpůrci říjnové revoluce roku 1917, a proto poskytli příchozím širokou humanitární pomoc.

Část mladé tzv. **bílé emigrace** získala v Československu podporu na ukončení studia. Ministerská rada dne 28. července 1921 rozhodla o **Ruské pomocné akci** pro tyto běžence a ministerstvo zahraničních věcí vypracovalo plán, který bez ohledu na národnostní, sociální a náboženskou příslušnost poskytl mladé inteligenci možnost dokončit studia, vědeckým pracovníkům, odborníkům, literátům a umělcům pokračovat v tvůrčí činnosti a širším vrstvám emigrace získat odbornost. V Československu tak měli získat vzdělání noví ruští (a ukrajinští) odborníci různých profesí pro nové svobodné Rusko (a samostatnou, svobodnou Ukrajinu). Díky této pomocné akci měli ruští studenti středních a vysokých škol zajištěno bezplatné stravování, ošacení, byl jim umožněn zápis na vysoké školy. Podmínkou získání stipendia bylo úspěšné studium, včasné skládání zkoušek s výborným prospěchem. Z mladých absolventů se tak stali kvalitní odborníci v různých oborech, kteří byli pro mladou Československou republiku významným přínosem.

Rusové si založili **Sdružení ruských zemských a městských činitelů** (ZEMGOR), které vzniklo v únoru 1921 s cílem pomáhat emigrantům. Jeho členy a vedoucími činiteli byli eseři. ZEMGOR zakládal a řídil ruské školy, Ruskou lidovou univerzitu, Ruský historický a zahraniční archiv, Ústav pro výzkum Ruska a další menší instituce.

Dobovou atmosféru zachytil v jednom ze svých románů **Vladimír Nabokov**, který zde pobýval před emigrací do Berlína. V Praze zůstala žít jeho matka a sestra, na Petřinách bydlí jeho synovec. V Horních Počernicích žila levá eserka nazývaná „babuška ruskoj revoljucii“ **Jekatěrina K. Breško-Breškovská** (1844–1934), která se, ač ve stáří nevidomá, starala léta o postižené děti v místní dětské útulně. Je pohřbena na hřbitově v Horních Počernicích. Na

pozvání prezidenta republiky se do Prahy přistěhoval **Nikodým Kondakov** (1844–1924), historik staroruského umění a byzantolog. Přednášel na Karlově univerzitě a vychoval řadu následníků, kteří založili Archeologický institut N. P. Kondakova v Praze. Významnou osobností byl diplomat a překladatel **Vladimír Rafalskij** (1886–1945). Vystudoval několik orientálních jazyků, překládal z perštiny, turečtiny, arabštiny. Do roku 1917 byl vyslancem Ruska v mnoha zemích. Jako emigrant absolvoval Karlovu univerzitu a stal se soudním překladatelem z devíti jazyků, předsedal Ruské lidové univerzitě v Praze. 11. května 1945 jej zatkla sovětská vojenská kontrarozvědka Smerš, odvedla jej do svého sídla v Dělostřelecké ulici v Praze 6 a od té doby zůstal neznámý.

Další osobnosti odborně působily nadále v Československu i v zahraničí. Filozof **Nikolaj Losskij** (1870–1965) od roku 1898 přednášel na petrohradské univerzitě, kde vytvořil nový filozofický směr – intuitismus, aneb jak může subjekt poznat vnitřní svět. Ač se v revolucích neangažoval, byl v roce 1922 z Ruska vyhoštěn společně s ruským filozofem Nikolajem Berďajevem na tzv. parníku filozofů jako kontrarevolucionář. Předpokládal, že Praha se stane centrem ruského filozofického myšlení, protože zde již žilo několik ruských filozofů – Sergej Bulgakov, Pjotr Struve, Georgij Florovskij, Vasilij Zeňkovskij. Filozofové ale Prahu postupně opustili. N. Losskij přednášel filozofii na Ruské lidové univerzitě, ale v českém filozofickém prostředí nenašel příliš pochopení. V roce 1938 vznikl na brněnské univerzitě lektorát „dějin ruské vzdělanosti“, kde přednášel. S lektorátem přesídlil do Prahy. Zde přednášel do roku 1939. V roce 1942 odešel do Bratislavy, aby tak unikl zájmu gestapa. Když sovětská armáda osvobodila Bratislavu, emigroval do USA.

Roman Jakobson (1896–1982) se přistěhoval do Prahy legálně. V roce 1920 začal pracovat na sovětském velvyslanectví. V Praze psal do *Lidových novin* a odborných časopisů. Působil v Pražském lingvistickém kroužku společně s českými vědci (V. Mathesius, B. Havránek) a ruskými lingvisty (N. Trubeckoj, S. Kacerovskij.) K významným vědcům patřil geolog a paleontolog **Nikolaj Andrusov** (1861–1924); agronom a poradce československého ministerstva zemědělství **Viktor Brunst** (1864–1932); filolog, folklorista a historik **Aleksandr Grigorjev** (1874–1945); profesor slavistiky a ředitel Slovanského semináře **Vladimir Francev** (1867–1942); slavista a historik **Nikolaj Jastrebov** (1869–1923), jeho dcera a významná filoložka **Naděžda Jastrebová-Ragozinová** (1902); světově uznávaný odborník, inženýr a vynálezce, profesor ČVUT, technický poradce Škodových závodů **Alexej Lomšakov** (1870–

1960); biolog **Petr Milovidov** (1896–1974); filolog a slavista **Leontij Kopecikij** (1894–1976), spoluautor šestidílného Velkého rusko-českého slovníku, používaného dodnes.

Z uměleckých kruhů to byl ruský spisovatel **Arkadij Averčenko** (1881–1925), autor knihy *Tucet nožů do zad revoluce* a mnoha dalších povídek. Sólista Národního divadla a baletní mistr **Dmitrij Grigorovič Barský** (1909–1996) nejprve ukončil ruské gymnázium v Moravské Třebové a úspěšně studoval strojní inženýrství na ČVUT v Praze. Přivydělával si jako stážista v Novém německém divadle, kde se seznámil s primabalerínou **Jelizavetou Nikolskou** (1904–1955). Navštěvoval její baletní hodiny a v roce 1940 se stal sólistou Národního divadla. Za války se účastnil odboje, zatklo ho gestapo a přes Terezín se dostal do koncentračních táborů Buchenwald a Königstein. Ani osobní statečnost a utrpení neodradilo komunistické funkcionáře od šikanování. Po válce nezískal československé občanství, až do roku 1952 měl jen nansenovský pas. Odešel z Prahy do Olomouce a do Brna, kde vyučoval na střední umělecké škole.

Praha se stala sídlem **Svazu ruských pedagogů středních a obecních škol a Svazu ruských učitelských organizací v emigraci**. V ČSR působilo 29 ruských mateřských škol a 52 obecních škol. Ruští emigranti založili 37 středních škol. Ruské spolkové gymnázium v Praze Strašnicích (mělo i internát) založil ZEMGOR v roce 1922. Druhé reálné reformované gymnázium vzniklo v roce 1920 v Cařihradě v Osmanské říši. V roce 1923 přesídlilo do Moravské Třebové, kde byly lepší materiální podmínky. Na počátku 30. let došlo ke sloučení obou gymnázií a jeho přestěhování do nové reprezentativní budovy v Praze na Pankráci. V Praze vznikala originální ruská pedagogická literatura, která neměla obdoby v jiných zemích. Vycházel zde časopis *Russkaja škola za rubežom* (Ruská škola za hranicemi), který používali nejen čeští pedagogové, ale i pedagogové v Jugoslávii a Bulharsku. V časopise *Pedagogický věstník pro střední a nižší školy za hranicemi* byly publikovány články ze sjezdů ruských pedagogů v emigraci, které se zabývaly výukou mateřského jazyka, historie, reálií atd. v cizím prostředí.

V Praze vycházely také ruské časopisy pro zemědělce, např. *Kalendář pro ruské zemědělce*, *Hospodář a ilustrované Rusko*. Ruští a ukrajinští intelektuálové se podíleli na založení a rozšíření **Slovanské knihovny** v pražském Klementinu (Národní knihovně). Díky finanční podpoře Československa se v Praze uskutečnily významné **sjezdy ruské emigrace**: sjezd ruských akademických organizací (první v roce 1921), sjezdy ruských studentů v

emigraci, sjezd ruských zemědělců, sjezdy organizátorů střední a nižší ruské školy za hranicemi, sjezdy pedagogů ruských středních a nižších škol v emigraci ad.

Ruští emigranti se stali pro republiku v meziválečných letech intelektuálním přínosem a Praha se v tom období stala intelektuálním střediskem ruských exilových vědců, umělců i politiků. Nazývali ji českým Oxfordem. Postupně zde vznikla **Ruská právnická fakulta** v roce 1922, v roce 1923 **Ruský pedagogický institut J. A. Komenského**, který kvalifikoval i rekvalifikoval ruské pedagogické pracovníky. Svoji činnost ukončil v roce 1926. Fungovala již výše zmíněná gymnázia. Pracovaly zde ruské kulturní a vědecké instituce. V dubnu 1924 ruská vědecká emigrace v Praze založila **Ruský vědecký ústav zemědělství a rolnické kultury**, později přejmenovaný na **Ústav pro výzkum Ruska**. Ústav se měl zabývat praktickými otázkami způsobu rolnického života a hospodářství. Jeho zakladatelé hodlali zpracovat své materiály z rozsáhlých výzkumů v různých ruských guberniích z let 1900–1914, které převezli do Prahy. Cílem ústavu bylo vypracovat všestrannou analýzu různorodých problémů, které čekají Rusko pod vládou sovětů. Ruští vědci vytvořili v Praze během několika let vědeckou instituci, která měla velký význam pro poznání klíčového problému sovětského Ruska – rolnictva a sovětského hospodářství. Obsáhlý fond Ústavu studia Ruska byl v roce 1945 převezen do Moskvy.

Ze stavebních památek dokumentuje svět ruské emigrace také chrám Nanebevzetí přesvaté Bohorodice na Olšanských hřbitovech, známý též jako Uspenský chrám, který vznikl v roce 1925. S finanční podporou pražských Rusů a manželů Kramářových vznikla stavba v pskovsko-novgorodském staroruském slohu a v jeho okolí odpočívají významné ruské osobnosti: satirik **Arkadij Averčenko**, právník a filozof **Pavel Novgorodcev**, spisovatel **Jevgenij N. Čirikov**, spisovatel a filozof **Ivan Lapšin**, ekonom, sociolog a geograf **Pjotr Savickij**, jeho syn historik **Ivan Savickij** a další.

Přes tuto imponující čínorodost Rusové nadále nebyli občany Československa. Rusové (i další ruskojazyční uprchlíci) teprve v roce **1930** postupně získali tzv. **nansenovský pas** běžence. Bez domovského práva nezískávali příchozí ani občanství. Dokonce jej nezískali ani sňatkem s Češkou, naopak manželka pozbyla svého domovského práva a dostala tzv. nansenovský pas též. Pouze děti běženců narozené v Československu získaly domovské právo a občanství.

Ve 30. letech minulého století se po uzavření **československo-sovětské spojenecké smlouvy** zhoršilo postavení ruských emigrantů. Někteří Prahu opustili. V letech okupace a

v protektorátu byli ruští emigranti vystaveni nátlaku gestapa. Pravoslavní ztratili kostel sv. Mikuláše na Staroměstském náměstí, kde již nemohli konat pravoslavné bohoslužby.

Po roce **1945** mnoho mužů z řad tzv. bílé emigrace **odvlekla NKVD do SSSR** (asi čtyři tisíce Rusů) a internovala je v táborech pro politické vězně. Jen málo z nich se vrátilo po mnoha letech do Československa. Většina z nich zahynula v nelidských podmínkách **gulagů**. Sovětské velvyslanectví v Praze se hned v roce 1945 začalo zajímat o místní Rusy a o jejich spolky. Pokud nebyli Rusové odvečeni do SSSR a mohli zde zůstat, snažilo se je sovětské velvyslanectví získat na svou stranu a vytvořit ruskou **sovětskou menšinu** v Československu.

Od komunistického převratu v únoru 1948 přicházeli do ČSR různí poradci, experti, učitelé ruského jazyka, také týmy sovětských právníků na Právnickou fakultu UK i do dalších institucí, aby s českými a slovenskými právníky připravili **právníckou dvouletku**, během níž v letech 1949–1950 došlo k rekodifikaci všech odvětví československého práva. Byl přijat sovětský vzor a změny v trestním právu a jejich kodifikování se staly přípravou na politické procesy v Československu. V roce 1948 ukončilo svoji činnost ruské spolkové gymnázium na Pankráci, které čeští politici na popud Z. Nejedlého darovali sovětskému velvyslanectví.

Po smrti J. V. Stalina v roce 1953 se z gulagu vrátilo mezi lety 1956–1960 asi dva tisíce Rusů, kteří byli rehabilitováni. Bývalí ruští emigranti zůstali v Československu na okraji společnosti. V českých zemích po léta sdíleli společný osud, což je do jisté míry sjednotilo. Rusové z původní tzv. bílé emigrace nezakládali žádné spolky, stáli stranou jakékoliv činnosti související se sovětským velvyslanectvím. Navíc byli pod stálým dohledem StB. Po roce 1968 si byli vědomi negativních emocí Čechů, jež se odvíjely od srpnové okupace.

V 70. a 80. letech minulého století přibýlo malé procento ruských manželek a manželů českých partnerů, kteří studovali v Sovětském svazu, anebo tam jistý čas pracovali. Tito nově příchozí usilovali o získání občanství a byli přijímáni částí většinové společnosti v řadě případů i kladně, protože právě tato část společnosti si uvědomovala, že ani potomkům ruských emigrantů se nežije pod komunistickou vládou lehce.

Na počátku roku 1988 vznikl v Praze **Klub nezávislé inteligence**. Jeho významnou osobností se stal akademik **Miroslav Katětov** (1918–1995), matematik a rektor Karlovy univerzity (1954–1958), hlavní řečník na Albertově na studentské demonstraci 17. listopadu 1989, jenž se pak podílel na práci Občanského fóra. Usiloval zejména o reformu školství a transformaci ČSAV.

Rusové v 90. letech nevyužili postavení národnostní menšiny a nezaložili žádný spolek. Potomci bývalých Rusů a ruská inteligence, která se mohla přistěhovat po roce 1948 jen jako manželští partneři v rámci scelování rodin, případně jako experti, věděli, že jejich postavení v České republice předurčila okupace v roce 1968. I když se na ni tito potomci bílých emigrantů a noví přistěhovalci nepodíleli a ani v letech tzv. normalizace nespolupracovali s různými prorežimními institucemi, pociťovali odtažitost většinové společnosti, která většinou nerozlišovala a nerozlišuje mezi různými entitami ruských migrantů. Proto pokračovali dále ve svých odborných aktivitách z druhé poloviny 80. let, kdy se setkávali v **Domě vědy a techniky v Praze**. Předpokládali, že ČR před vstupem do EU upraví svůj vztah k menšinám. **Sdružení krajanů a přátel ruské tradice** založili po schválení zákona č. 273/2001 Sb., o národnostních menšinách v roce 2001, kdy se stali právě díky ruským bílým emigrantům v meziválečných letech historickou národnostní menšinou na území ČR.

Postupně vznikala další ruská občanská sdružení, např. **Russkij kulturnij sojuz Praga** (Ruský kulturní svaz Praha), **Artek**, **Asociacia russkich obščestv** (Sdružení ruských společností), **Koordinacionij sovet rossijskich sootečestvenikov v Čechii** (Koordinační rada ruských krajanů v České republice), **Cennější než perla** atd. V Praze působí rusko-české gymnázium, mateřská, základní škola VĚDA s lyceem pro ruské děti, které se chtějí dobře naučit český jazyk i zachovat si znalost ruského jazyka. **Ruská tradice** z.s. navázala přímo na kulturní, odbornou i vydavatelskou činnost ruských emigrantů v meziválečných letech. Vydává časopis *Russkoje slovo* s přílohou *Slovo detjam (Slovo molodym)*, a to na vysoké odborné úrovni. K nejpopulárnějším ruským kulturním pořadům Ruské tradice patřil od roku 2003 večer operních árií v podání ruských operních pěvců žijících v ČR nazvaný Bravo opera, literární večery, výstavy ruských malířů a výtvarníků, večery ruské poezie atd. Ruská tradice tak navázala na Den ruské kultury, který vznikl v Praze v roce 1928 a setkal se se zájmem Čechů. Po roce 1948 jej komunističtí politici rozšířili na dny, které tvořily Měsíc československo-sovětského přátelství. Ruská tradice obnovila původní charakter tohoto dne. Pořádá i odborné konference s historickou tematikou a mezinárodní účastí. Ruská tradice spolupracuje se spolky národnostních menšin, např. se Slováky, Ukrajinci, Poláky atd. Její zástupci jsou voleni do orgánů správy národnostních menšin: Rady vlády pro národnostní menšiny v ČR, národnostní komise při Magistrátu hl. města Prahy, do komisí pro národnostní

menšiny ministerstva kultury a ministerstva školství mládeže a tělovýchovy, má svého zástupce v Akademii národnostních menšin, z.s.

Část ruské národnostní menšiny organizovaná v několika spolcích navazuje na tradici ruských meziválečných spolků prezentujících v Československu ruskou kulturu. Tyto spolky reagují také na nové potřeby současné ruské menšiny. Rusové-čeští občané jsou obklopeni velkým počtem nových imigrantů z Ruska, kteří přicházejí v rámci pracovních migrací jako noví podnikatelé i lidé hledající demokracii a jiné životní podmínky. Přinášejí s sebou svoji mateřštinu, kulturu, tradice a bez problémů přijímají naši kulturu. Při různých příležitostech ožívají ruské lidové tradice spojené s pravoslavím. Ruská menšina, protože i z Ukrajiny přicházejí nejen Ukrajinci, ale ukrajinští Rusové, dbá na kvalitní prezentaci ruské i ukrajinské národní kultury.

Současné osobnosti ruské národnostní menšiny v ČR:

Anastazie Kopřivová (1936), její rodiče Sofie Sergejevna a Vasilij Andrejevič Vukolov pocházeli z Ruska, do Československa emigrovali počátkem 20. let 20. století před bolševickým režimem. Vystudovala obor čeština, ruština a pedagogika, pracovala na základní škole a v Pedagogickém ústavu J. A. Komenského. Je spoluautorkou učebnic, rozhlasových kurzů ruského jazyka. Od roku 1992 spolupracuje s organizací Oni byli první. Zabývala se rehabilitací a historií emigrantů, kteří byli v roce 1945 odvezeni do SSSR jednotkami sovětské vojenské kontrarozvědky Smerš. Vlastní objemnou databázi ruských emigrantů v ČR, dokumenty a fotografie. Patří k poslední generaci, která má ještě přímé vazby na meziválečnou ruskou emigraci.

Alexej Kelin (1942), jeho otec Nikolaj Kelin jako potomek donských kozáků bojoval v občanské válce na straně „bílých“, jako emigrant vystudoval Lékařskou fakultu UK v Praze a pracoval jako lékař. Matka Olga byla česká emigrantka z Ukrajiny. Alexej Kelin vystudoval Elektrotechnickou fakultu ČVUT, pracoval ve Výzkumném ústavu telekomunikací a je spoluautorem několika patentů. S pomocí v Německu založené NTS (Narodno-trudovoj sojuz) pomáhal pašovat tiskoviny do SSSR. Po roce 1968 byl pod dohledem StB. Byl spoluzakladatelem sdružení Ruská tradice z.s. Je spoluautorem *Velkých dějin Ruska 20. století* (2014) a kritikem putinovského režimu v Rusku. Byl zástupcem ruské menšiny v Radě vlády pro národnosti menšiny v letech 2011–2018.

Igor Zolotarev (1954), matematik a fyzik, vědecký pracovník Ústavu termomechaniky Akademie věd ČR. Po ukončení studia na Moskevské státní univerzitě (1976) mu bylo povoleno přistěhování do Československa za českou manželkou. Záhy navázal styky s tzv. bílou emigrací a jejími potomky, byl blízký disidentským kruhům a byl pod dohledem StB. V roce 2001 spoluzaložil občanské sdružení Ruská tradice, které už dvě desítky let sdružuje tuzemské příslušníky ruské menšiny. Je ředitelem vydavatelství *Ruská tradice*, které vydává časopis v ruském jazyce *Russkoje slovo*. V letech 2005–2011 byl místopředsedou Rady vlády pro národnostní menšiny. V současné době je předsedou Ruské tradice a členem Výboru pro národnostní menšiny Magistrátu hl. města Prahy. Je autorem mnoha odborných publikací z oboru matematiky a fyziky.

Semjon Byčkov (1952), dirigent a hudební pedagog narozený v Sovětském svazu, který v roce 1974 emigroval do Rakouska a přes Itálii odjel do Spojených států amerických, kde roku 1983 získal americké občanství. V říjnu 2017 byl jmenován šéfdirigentem a hudebním ředitelem České filharmonie. Není typickým představitelem ruské menšiny, částí většinové společnosti je tak vnímán.

Vadim Petrov (1932), hudební skladatel, klavírista a hudební pedagog. Je synem ruského emigranta, lékaře MUDr. Vadima V. Petrova, potomka starobylého šlechtického rodu Repninů-Rěpninských. Dědeček Vasilij A. Petrov (1872–1949) dožil v Praze, byl významnou osobností ruského společenského života, spjat s pravoslavným chrámem sv. Cyrila a Metoděje v Resslově ulici, blízkým přítelem biskupa Gorazda a kaplana Vladimíra Petřeka, popravených nacisty. Vadim Petrov studoval skladbu a hru na klavír na pražské Akademii múzických umění. V roce 1958 založil jako součást Městského domu osvěty v Praze Lidovou konzervatoř, která připravovala lidové hudebníky pro kvalifikační zkoušky, dnes Konzervatoř Jaroslava Ježka. Jeho vnučkou je topmodelka Linda Vojtová.

Jelena Vatutina (1930), ruská publicistka a redaktorka. Její otec Nikolaj Vatutin byl generálem Rudé armády, který padl ve druhé světové válce. Studovala v Moskvě. Do Prahy přijela v roce 1958 společně se svým budoucím manželem, Čechem. Naučila se plynule český jazyk a pracovala jako překladatelka při dopravním oddělení Magistrátu hl. města Prahy. V roce 2001 se stala spoluzakladatelkou organizace Ruská tradice, jedné z prvních organizací ruské menšiny v Čechách, a jako členka rady se mnoho let podílela na tvorbě časopisu *Ruské slovo*.

Viktorie Krymova se přistěhovala z Moskvy do ČR v roce 1996. Původním povoláním středoškolská učitelka pracuje v redakci *Ruského slova* (od roku 2006). Je překladatelkou a editorkou několika knih, které vydává Ruská tradice.

Alexandre Katsapov (1975), tanečník a choreograf. Vystudoval Ruskou baletní akademii A. Vaganovové, poté byl v letech 1993–1996 v angažmá ve Státním akademickém divadle Musorgského. Od sezony 1997–1998 se stal sólistou Národního divadla v Praze a v roce 2003 byl jmenován prvním sólistou. K jeho největším úspěchům klasického repertoáru patří role Princů v *Labutím jezeře*, *Louskáčkovi* a *Šípkové Růžence*, Romea či Merkucia v baletu *Romeo a Julie*.

OTÁZKY

- 1) Vyhledejte ve svém okolí člena ruské menšiny a zeptejte se, proč se usídlil v ČR a stal se příslušníkem národnostní menšiny.
- 2) Poslechněte si nahrávku v ruském jazyce a zkuste porozumět textu, nebo aspoň několika slovům.
- 3) Setkali jste se někdy s ruskou azbukou? Dokážete odhadnout, jak se toto písmo vyvinulo?
- 4) Co víte o pravoslavném náboženství?
- 5) Vyhledejte některé z ruských kalendářních svátků a ruské jídlo, které k některým z nich náleží.

LITERATURA A ODKAZY

- BĚLOŠEVSKÁ, Ljubov: *Kronika kulturního, vědeckého a společenského života ruské emigrace v Československé republice = Chronika kul'turnoj, naučnoj i obščestvennoj žizni ruskoj emigracii v Československé republice*. Praha, Slovanský ústav AV ČR 2000.
- DOBUŠEVA, Marina – KRYMOVA, Viktorija (eds.): *Olšany, nekropole ruské emigrace*. Praha, Ruská tradice 2013.
- CHAMBERLAIN, Lesley: *Parník Filozofů: Lenin a vyhnání inteligence*. Praha, Mladá fronta 2009.
- NOSKOVÁ, Helena – BEDNAŘÍK, Petr: *National Minorities, Identity, Education*. Praha, ÚSD AV ČR, v.v.i., 2011.
- NOSKOVÁ, Helena: Festivity a každodennost ruských „bílých“ emigrantů v pražském exilu v prolínání historie a vzpomínek. In: *Národopisná revue* 1 (2018), s. 51–64.
- NOSKOVÁ, Helena: Rusové a ruská národnostní menšina v českých zemích ve 20. a 21. století. Paměť a současnost. In: ŠUTAJOVÁ, Jana – ŠUTAJ, Štefan – KACEROVÁ, Barbara (eds.): *Stredoeurópske súvislosti národnostného vývoja na začiatku 21. storočia*. Košice, Centrum spoločenských vied SAV 2019.
- PIPES, Richard: *Dějiny ruské revoluce*. Praha, Argo 1998.
- PUTNA, Martin C.: *Rusko mimo Rusko: Dějiny a kultura ruské emigrace 1917–1991*. Brno, Petrov 1993.
- PUTNA, Martin C. – ZADRAŽILOVÁ, Miluše: *Rusko mimo Rusko: Dějiny a kultura ruské emigrace 1917–1991*. Brno, Petrov 1994.

- SAVICKÝ, Ivan: *Praga i Zarubežnaja Rossija. Praha a Rusko mimo Rusko: příspěvky k dějinám ruské emigrace 1918–1938: očerki po istorii russkoj emigracii 1918–1938*. Praga, Ideg Prague 2002.
- TEJCHMANOVÁ, Světlana: *Rusko v Československu: Bílá emigrace v ČSR 1917–1939*. Jinočany, H & H 1993.
- VEBER, Václav – SLÁDEK, Zdeněk – BUBENÍKOVÁ, Miluša – HARBUŇOVÁ, Ľubica: *Ruská a ukrajinská emigrace v ČSR v letech 1918–1945*. Praha, nakladatelství Karolinum 1996.
- ZILYNSKYJ, Bohdan: *Ukrajinci v Čechách a na Moravě: (1894) 1917–1945 (1994)*. Praha, X-Egem 1995.
- ZUBOV, Andrej Borisovič: *Dějiny Ruska 20. století*. Praha, Argo 2015.

Organizace Ruská tradice – <http://www.ruslo.cz/>

Řekové

Řekové v České republice patří mezi méně početné národnostní menšiny, ale svým významem a uplatněním se naopak řadí k aktivním a úspěšně integrovaným společenstvím. Historie řecké menšiny se přitom v českých zemích datuje teprve od poloviny 20. století. Hlavní příčinou příchodu řeckých občanů do tehdejšího Československa byla politická situace v jejich domovském Řecku, kde v letech 1946 až 1949 probíhala **občanská válka**, v níž proti sobě bojovali vládní síly podporované Západem a povstalci v čele s komunisty, kteří se opírali o podporu Sovětského svazu a dalších států východního bloku včetně Československa. Na území ovládaném komunistickými povstalci docházelo při bojových střetnutích s vládními vojsky ke značným ztrátám na životech civilních obyvatel, včetně žen a dětí, což přimělo povstalecké vedení provést jejich částečnou **evakuaci do některých spřátelených zemí**.

Jednou z cílových zemí řeckých emigrantů se stalo Československo, které přijalo mezi lety 1948 až 1951 kolem 12 tisíc těchto osob. Ne všichni příchozí **emigranti z řeckého území** se ovšem hlásili k řecké národnosti a řeči, neboť asi jednu třetinu tvořili **etničtí Makedonci** hovořící slovanským jazykem. První vlnu řeckých emigrantů představovaly děti, které dorazily přes území Jugoslávie, kde předtím našly dočasné zázemí. Po nich přišlo také několik tisíc dospělých Řeků, většinou **příslušníků komunistické strany**, jejich sympatizantů a bojovníků povstalecké armády. Nepřicházeli jen dobrovolně a o své vlastní vůli, řada těchto lidí očekávala, že v emigraci budou jen dočasně a po skončení občanské války se vrátí do rodné země. Řecká občanská válka však skončila porážkou povstaleckých sil a upevněním monarchistického režimu. Ačkoliv část Řeků se později skutečně vrátila do původní vlasti, většina zůstala v českých zemích natrvalo a vybudovala si zde nový domov.

Řečtí imigranti netvořili kompaktní sídelní komunitu, ale byli rozptýleni po různých místech tehdejšího Československa. Dospělí Řekové se usazovali především v pohraničních oblastech severní Moravy a ve Slezsku v opuštěných a prázdných obcích a osadách po odsunutém německém obyvatelstvu. Jejich příchod do těchto míst měl jednak pomoci znovu zalidnit tuto oblast, ale byl rovněž motivován údajnou geografickou podobností zdejší „sudetské“ krajiny s jejich původní domovinou. Část Řeků byla rozmístěna také do větších měst a průmyslových středisek, kde se zapojila do výroby v místních továrnách, čímž se vytvořily početnější komunity řeckých menšin například v Brně nebo Ostravě. Jiný osud měly **řecké děti**, které byly po příjezdu do Československa umísťovány do speciálně budovaných

dětských domovů a mládežnických internátů, kde se jim dostávalo nejen potřebné péče, ale také zajištění výchovy a vzdělávání (i v jejich mateřském jazyce).

Řecké přitěhovalce usazené v tehdejší Československu však nelze jednoznačně charakterizovat jako válečné uprchlíky, spíše se jednalo o **politické emigranty**, jejichž přesídlení a adaptaci organizovalo vedení komunistických stran Řecka a Československa. S tím souvisí také zaváděná opatření k začleňování i první aktivity řecké menšiny na československém území, které se nacházely **pod kontrolou komunistických orgánů**. Prvním oficiálním reprezentantem řecké komunity v Československu byl **Svaz řeckých politických emigrantů**, který vydával i vlastní časopis *Agonistis* (Bojovník). Dalšími nositeli kulturních a společenských aktivit této menšiny se staly různé spolky a sdružení jako Komise řeckých emigrantů, Spolek řeckých politických emigrantů, Spolek účastníků národního odporu nebo Komise boje proti diktatuře. Již podle jejich názvů je zřejmé, že tyto organizace byly prostoupené komunistickou ideologií a obsahovaly značnou propagandistickou náplň. Pro velkou část řeckých emigrantů ovšem zůstávalo hlavním přáním vrátit se do původní vlasti. Tato touha zesílila zvláště po pádu vojenské diktatury a nastolení demokratické republiky v Řecku v 70. letech 20. století. Příznivější podmínky k uskutečnění těchto záměrů se pak naskytly po vydání řeckého zákona z roku **1982 o svobodné repatriaci politických emigrantů**, na jehož základě dostali účastníci občanské války bojující na straně komunistů a jejich potomci možnost znovu získat řecké státní občanství a vrátit se z emigrace domů. Dalším významným krokem se stalo uzavření dohody mezi vládami Československa a Řecka v roce 1985 o finanční kompenzaci důchodů pro navracející se řecké repatrianty. Tato skutečnost pak přispěla k návratu mnoha Řeků do své původní vlasti a výraznému početnímu úbytku této menšiny na českém území.

Přesto několik tisíc Řeků našlo v českých zemích svůj trvalý domov. Charakteristickým rysem řecké menšiny byla poměrně **rychlá adaptace a integrování** do nového prostředí, včetně dětí vychovaných v dětských domovech. Na druhé straně si část příslušníků řecké menšiny zachovává svou duchovní kulturu, udržuje jazykové povědomí, národní svébytnost a identitu. Vědomí společného původu posilují Řekové také například v **gastronomii a folkloru**, zejména provozováním tradičních řeckých tanců.

Podle sčítání lidu v roce 2011 se k řecké národnosti přihlásilo 2 043 občanů České republiky. V několika městech působí stále aktivní řecké komunity, z nichž většina je sdružena v **Asociaci řeckých obcí v ČR**. Cílem sdružení je prohlubování a podpora přátelských

vztahů mezi Řeky, seznamování s novodobou řeckou kulturou, pořádání folklorních, divadelních a hudebních akcí nebo sportovních aktivit, vydavatelská a publikační činnost, práce s mládeží nebo výuka řeckého jazyka. Sdružení pořádá pravidelné Řecké dny k připomenutí svého původu a svátků, jako jsou krájení novoroční *vasilopity*, oslava státního svátku Řecké republiky 25. března – 25. *Martiou*, řecké Velikonoce – *pascha*, příchod věrozvěstů Cyrila a Metoděje nebo různé slavnostní akce pořádané k výročí příchodu řecké menšiny do českých zemí. Na českém území vyvíjí svou činnost ještě několik dalších řeckých spolků, jako je **Společnost přátel Nikose Kazantzakise**, **Nadační fond Hellenika**, **Lyceum Řeků v České republice**, **Klub přátel Řecka** nebo **Česká společnost novořeckých studií**. Řekové jsou rovněž jako jedna ze států uznaných národnostních menšin v České republice zastoupeni v Radě vlády pro národnostní menšiny, kde mají jednoho zástupce.

OSOBNOSTI

Přes poměrně nízký počet příslušníků řecké národnosti v České republice se tato menšina proslavila mnohými osobnostmi působícími v různých odvětvích. K nim patří třeba obnovitel a majitel firmy na výrobu limonády Kofola **Kostas Samaras** (1940–2015), historička umění a bývalá ředitelka Moravské galerie v Brně **Kaliopi Chamonikola** (1954) nebo politolog, novinář a rozhlasový reportér **Thomas Kulidakis**. Na kulturním a uměleckém poli se zase proslavily zpěvačky **Martha** (1946) a **Tena** (1948) **Eleftheriadu**, spisovatelé **Petros Cironis** (1936) a **Praxitelis Makris** (1953), sochař **Nikos Armutidis** (1953) nebo filmový režisér **George Agathonikiadis** (1947). Ve sportu dosáhli úspěchů fotbalisté **Marek Jankulovski** (1977) nebo **Michal Papadopulos** (1985), v ledním hokeji zase **Jordan Karagavridilis** (1958). V neposlední řadě můžeme mezi známé osobnosti řecké menšiny zařadit také svéráznou postavu dřevorubce a spisovatele **Sotira Joanidise** (1939) přezdíváného „Řek Zorba z Rejvízu“.

OTÁZKY

- 1) Víte, že mnoho dnes již zcela běžných slov pochází z řečtiny? Zkuste vyjmenovat alespoň pět takových slov.
- 2) Řekové se vyznačují specifickou kuchyní a přípravou jídel. Víte, jaký pokrm pocházející z řeckého prostředí zdomácněl i v českých zemích a můžete si jej běžně zakoupit v obchodě nebo ve stánku s rychlým občerstvením?
- 3) Řecko je oblíbenou prázdninovou destinací českých turistů především pro velké množství antických památek a tamější pobřeží a ostrovy, kde se dá koupat v moři. Řekové, kteří přišli do českých zemí po druhé světové válce, ovšem většinou pocházejí z jiné řecké oblasti. Víte odkud a proč právě tuto část Řecka museli opustit?

LITERATURA A ODKAZY

BOTU, Antula – KONEČNÝ, Milan: *Řečtí uprchlíci. Kronika řeckého lidu v Čechách, na Moravě a ve Slezsku 1948–1989*. Praha, Řecká obec 2005.

CIRONIS, Petros: *Akce „Řecké děti 1948“. Dokumenty, vzpomínky a komentáře na emigraci hellénských dětí v roce 1948 do Československa*. Rokycany, Státní okresní archiv Rokycany 2001.

HRADEČNÝ, Pavel: *Řecká komunita v Československu. Její vznik a počáteční vývoj (1948–1954)*. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 2000.

KRÁLOVÁ, Kateřina – TSIVOS, Konstantinos: *Vyschly nám slzy... Řečtí uprchlíci v Československu*. Praha, Dokořán 2012.

PAPADOPULOS, Lysimachos: *Děti bouře*. Praha 2005.

TSIVOS, Konstantinos: *Řecká emigrace v Československu (1948–1968). Od jednoho štěpení ke druhému*. Praha, Fakulta sociálních věd Univerzity Karlovy 2012.

ZISSAKI-HEALEY, Tassula: *Řecký politický exil a národnostní menšina v českých zemích*. Praha, Řecká obec Praha 2013.

Asociace řeckých obcí v České republice – <http://www.arovcr.cz/>

Klub přátel Řecka – <http://www.dialogos-kpr.cz/>

Lyceum Řekyň v České republice – <http://www.lyceumrekyn.cz/>

Slováci

Definovat v současné době slovenskou menšinu není jednoduché. Slovenskou menšinu totiž netvoří všichni Slováci žijící či pobývající na území ČR. Získá-li Slovák české občanství, neznamená to, že se automaticky musí hlásit k slovenské národnostní menšině v ČR. A na druhou stranu žijí v České republice Slováci se slovenskou národností přirozeně integrování do většinové společnosti. V tomto případě jsou Slováci se slovenským občanstvím s různou délkou pobytu zařazeni mezi cizince.

V současnosti žije v ČR přes 147 tisíc Slováků s českým občanstvím a deklarovanou slovenskou národností, k národnostní menšině se hlásí asi 5 tisíc, v postavení cizinců je 112 tisíc Slováků. Vzhledem k přirozené integraci a změně národnosti (na českou) počty Slováků klesají, nicméně jsou současně doplňovány novými Slováky (v postavení cizinců), kterým bylo uděleno české občanství. Přirozenou migrací za studiem, za prací či z rodinných důvodů se však počty neustále mění. Po rozdělení Československa v roce 1993 nastal výrazný odliv Slováků z ČR na Slovensko, údaje z roku 1991 uvádějí počet Slováků 314 877, v roce 2001 je to již pouze 193 190. Jejich počet v roce 2011 klesl dokonce na 147 177.

Jedinou relativně pevnou číselnou hodnotou je počet Slováků, kteří se hlásí k národnostní menšině. A tak se dostáváme k zdánlivému protimluvu: Slováci – **nejpočetněji zastoupení cizinci v ČR** – vykazují v procentuálním srovnání s dalšími **národnostmi nejnižší počet lidí aktivně se hlásících k národnostní menšině**. Současní Slováci se většinou neorganizují ve slovenských spolcích, nežádají slovenské národnostní menšinové školství a volí přirozenou integraci do české většinové společnosti. Současně ale vykazují největší počet zapsaných národnostních spolků – 31. Důvodů, proč je tomu tak, je vícero, k těm nejvýznamnějším však patří důvody historické.

Prolínání českých a slovenských dějin či působení řady osobností ze Slovenska můžeme sledovat už od 17. století. O postoji pražského Karolina v odboji proti Habsburkům rozhodovaly i dvě významné osobnosti slovenského původu: lékař **Jan Jesenius**, profesor a rektor Univerzity Karlovy, a **Peter Fradelius**, prorektor pražské univerzity, rodák z Banské Štiavnice. Další osobností je slovenský matematik **Vavrinec Benedikt z Nedožier**. Byl nejen správcem Karolina, filologem, profesorem na pražské univerzitě, ale také se významně podílel na rozvoji českého humanismu. V roce 1603 napsal vynikající *Českou gramatiku*.

Slováci v České republice byli a jsou jedním z příkladů velké rozptýlené diaspory. I tato rozptýlenost svědčí o tom, že slovenští migranti vnímali většinové prostředí Čech, Moravy i Slezska jako příbuzné, v němž se mohou usídlit jako jednotlivci bez opory zázemí vlastní skupiny. Soužití Čechů a Slováků bylo a je vnímáno jako bezproblémové. Oba národy jsou si navíc jazykově velmi blízké.

Patrně nejvýrazněji se česko-slovenská vzájemnost projevovala v 19. a 20. století. Těmi, kteří převážně přibližovali Čechům Slovensko (tehdy označované jako Horní Uhry), byli slovenští studenti, učni a tovaryši, zemědělstí a průmysloví dělníci, dráteníci. Dnes bychom je nazvali migranty. V 19. století byla migrace běžnou věcí, tovaryši dokonce museli na vandr povinně. **Slovenští studenti** studovali na univerzitách v různých zemích, ale česká univerzita jim byla nejbližší, stejně jako Češi a české prostředí. Slovenští studenti, z nichž se v mnoha případech staly známé osobnosti budoucího Československa (např. Milan R. Štefánik, Martin Kukučín), byli členy slovenského studentského spolku **Detvan**. Spolek vznikl v roce 1882 v kavárně Stará Slavie. S „dětvanci“ se rád scházel univerzitní profesor Tomáš Garrigue Masaryk, mnozí patřili k jeho studentům. Detvan byl diskuzním klubem i odborným seminářem. Scházeli se v něm studenti různých oborů, nejpočetnější byli medicí, pak malíři, technici, ojedinele studenti filozofie. Přesto byl Detvan spolkem převážně literárním a filozofickým. Medicí, budoucí technici a výtvarníci sami psali povídky, překládali krásnou literaturu z cizích jazyků do slovenštiny, navzájem si posuzovali a hodnotili svoje práce.

Češi se zajímali nejen o budoucí slovenskou inteligenci, ale i o ty, kteří působili v různých praktických oborech: o řemeslníky, živnostníky či zemědělce. Česká intelektuální vrstva byla nápomocná založením **Československé jednoty**, která se později stala **Jednotou československou** a významně podporovala slovenské studenty, učně, tovaryše atd. Přítomnost Slováků v Čechách před vznikem Československa byla dána potřebou vzdělávání v mnoha směrech, nebyla trvalá a nemohla vykazovat kvantitativní výsledky. Budoucí slovenská inteligence však byla českým prostředím kvalitativně ovlivňována, což je pro pochopení česko-slovenského vztahu nespornou a neopomenutelnou skutečností, protože i tato část inteligence v dalších letech reprezentovala slovenský národ.

Po vzniku Československa se Slováci v roce 1918 stali jednou z větví uměle vytvořeného **československého národa**. Slováci v českých zemích nového Československa tudíž nemohli být národní menšinou. Byli jí Němci a Poláci, ale z Čechů a Slováků se stali **Čechoslováci**. Společným jazykem se stal **jazyk československý**, který měl dvě podoby.

V českých zemích to byla čeština, na Slovensku se místo úředně užívané maďarštiny zaváděla spisovná slovenština.

Významnými osobnostmi první poloviny 20. století, a to především v oblasti politiky, byli například **Vavro Šrobár**, **Ivan Dérer** a mnozí další, kteří žili střídavě v Čechách i na Slovensku.

V českém prostředí se uplatnilo mnoho osobností slovenského původu: **Dušan Jurkovič**, **Cyprián Majerník** a další.

Českými zeměmi procházeli či v nich určitou dobu pobývali slovenští zemědělští a průmysloví dělníci, drátníci z Kysúc, slovenská inteligence a studenti. Někteří z nich zůstali natrvalo. Podle sčítání z roku 1930 žilo v českých zemích 44 tisíc Slováků. Slováci již v této době žili v Ostravě, Bohumíně, Karvině, Mostě. Zemědělští dělníci přicházeli na Mladoboleslavsko, do širšího okolí Prahy, Prostějova, Přerova a dalších měst. V několika českých a moravských městech pracovaly **místní odbory Matice slovenské**, které představovaly slovenskou kulturu Čechům, Moravanům a Slezanům (Praha, Brno, Ostrava, Prostějov). Zakládali je Češi, slovakisté, se zájmem o slovenskou kulturu. Jejich mateřskou institucí byla **Matica slovenská v Martině**.

Válečná léta 1939–1944 neznamenal jednoznačný konec příchodu Slováků na sezonní práce. Například v odtrženém pohraničí českých zemí a tamějších průmyslových závodech plnili pracovní povinnost vůči Německé říši také dělníci a dělnice ze Slovenského státu.

V protektorátu také zůstali někteří Slováci z let 1918–1938, pokud nebyli nuceni emigrovat z politických důvodů.

Nová kapitola vzájemných vztahů se otevřela v roce 1945 s obnovením jednotného státu. Mezi lety **1945–1992** se Slováci v českých zemích stávají **státotvorným národem** a nejsou tedy národnostní menšinou. Po druhé světové válce narostl počet Slováků na území ČR s ohledem k osídlování pohraničí, pracovním migracím a přílivu Slováků do centrálních institucí. Žilo zde 250–360 tisíc Slováků, kteří měli svá kulturní a vzdělávací práva. Mohli žádat o vzdělávání dětí ve slovenském jazyce, mohli žádat o naplnění svých kulturních potřeb.

V roce 1947 založila Matica slovenská **27 místních odborů Matice slovenské** v městech a obcích českých zemí včetně Prahy. Řídila se počty Slováků a očekávala oživení slovenského kulturního života, včetně založení slovenských tříd. Slováci nabídku nevyužili. O školy nežádali, neprojevili zájem o dovoz slovenských knih atd. Místní odbory zanikly v roce 1954. V témže roce zasáhl i Slováký žijící v ČR vykonstruovaný politický proces se **slovenskými buržoazními nacionalisty**. Hlavním obžalovaným byl JUDr. Gustáv Husák, odsouzený na doživotí.

Ministerstvo školství založilo v různých obcích v pohraničí nepovinné vyučovací hodiny a **kroužky slovenského jazyka**, například v Oloví, Jindřichovicích, Králíkách, Krnově, Bruntálu, Jeseníku, Javorníku, Ostravě, Karviné a na dalších místech. Kroužků bylo 66, ale zájem rodičů a dětí byl malý. Většina kroužků zanikla. V roce 1956 v Karviné vznikla z iniciativy rodičů základní škola (ZŠ) s vyučovacím jazykem slovenským. Šlo o rodiny ze Slovenska, zejména z Kysúc, které počítaly s návratem na Slovensko, a proto chtěly, aby jejich děti měly možnost vzdělávat se ve škole se slovenským jazykem. Ministerstvo školství a národní osvěty (MŠANO) školu zařadilo do sítě škol jako školu se slovenským vyučováním. Koncem 50. let se jednalo o školu týdenní s internátem. V roce 1969 vznikla ještě jedna slovenská základní devítiletá škola (ZDŠ) s dostatečným počtem slovenských žáků, a to v Karviné-Fryštátě. Zanikla však pro nedostatek žáků v roce 1983. Původní ZŠ pak zanikla v roce 2000. V obou školách učili slovenští učitelé. Školy byly vybaveny slovenskými učebnicemi a školní knihovnou. Nejednalo se o školu menšinovou, protože Slováci menšinou v Čechách nadále nebyli, ale šlo o obdobný typ. V Praze došlo k založení ZŠ v Korunovační ulici v roce 1970, školu se ale nepodařilo naplnit žáky.

Tehdejší Československý rozhlas měl slovenské vysílání s několika regionálními redakcemi. Známé byly slovenské relace z Teplic, z Plzně, Liberce a zřejmě i z některých dalších měst.

V roce 1967, v čase příprav pražského jara, zesílily ze strany slovenských politiků požadavky na federalizaci. V české federativní republice Slováci opět nebyli menšinou, ale v očekávání změn založili v roce 1969 nový **místní odbor Matice slovenské**. Ten však nenašel oporu v zákoně, naopak slovenský zákon o Matici slovenské neumožnil zakládání odborů v ČSSR. Odbor nemohl dále pracovat. Východiskem bylo zřízení **Klubu slovenské kultury**, který ÚV KSČ zařadilo pod Pražské kulturní středisko jako aktiv Národního výboru hlavního města Prahy. V letech 1985–1993 pracoval klub v **Domě slovenské kultury**, který vznikl jako příspěvková organizace Národního výboru hl. m. Prahy a nesloužil jen Slovákům v Praze (asi 24 700 osob), ale především Čechům k prezentaci slovenské kultury. V roce 1992 vzniklo v Praze **Fórum slovenských aktivit**, kde se scházeli představitelé slovenských spolků zakládaných v době „boje“ o pomlčku v názvu republiky (Česko-Slovensko) v očekávání rozdělení státu.

Tehdejších slovenských osobností v české části republiky působilo mnoho: **Vladimír Clementis, Hela Volanská, Eduard Goldstücker, Ján Kadár, Alexander Dubček**.

Současná činnost slovenských spolků je různorodá: přenášejí slovenskou kulturu do českého prostředí, organizují literární večery o slovenské literatuře a spisovatelích, pořádají představení slovenských ochotnických divadel, vytvářejí vzdělávací programy pro školy. Slovenské spolky (**Limborá, Klub slovenské kultury**) získaly právní subjektivitu v roce 1991. Další spolky vznikaly od roku 1993 a vznikají i nyní. Sdružují se ve **Fóru slovenských aktivit**, které vzniklo v roce 1993 jako místo nepolitických, informačních, konzultačních a koordinačních setkání představitelů občanských sdružení, která se profilují jako dobrovolné neziskové subjekty vyjadřující potřeby a zájmy slovenské menšiny v ČR. V rámci fóra se setkávají: **Klub slovenské kultury** (1977), **Asociácia Limborá** (1984), **Asociácia Etnica** (2003), **Bona Fide** (2006), **ČeskoSlovenská scéna** (1998), **Demokratická aliancia Slovákov** (1992), **Spolok Detvan** (1999), **Dokumentační a muzejní středisko slovenské menšiny v ČR** (2004), **Nadácia reformátora dr. Martina Luthera v ČR** (2003), **Som v Prahe.sk**, **Slovensko-česká spoločnosť** (2007), **Obec Slovákov v Prahe** (2010), **Obec Slovákov v Hradci Králové** (2011), **Obec Slovákov v Brně** (2012) a **Zväz Slovákov v ČR** (1994). Tyto spolky provozují činnost v Domě národnostních menšin v Praze a v kulturních zařízeních města Prahy. Mimopražské spolky mají své prostory u různých českých institucí v daném městě. Dokumentační a muzejní středisko slovenské menšiny v ČR vydává měsíčník *Listy Slovákov a Čechov, ktorí chcú o sebe vedieť viac*.

Různý přístup slovenských spolků a jejich členů k životu v českém prostředí dokumentuje i kauza o vyučování slovenského jazyka a reálií v Praze. Klub slovenské kultury připravil ve školním roce 1993/1994 návrh (osnovy, statut, rozvrh, organizační řád a curriculum) osmiletého Gymnázia česko-slovenské vzájemnosti. Návrh byl přijat a zařazen jako koncepce dvojjazyčného gymnázia do programu MŠMT. Umožňoval jak maturitu ze slovenského jazyka, tak i studium slovenštiny jako volitelného předmětu. Nešlo však o slovenskou menšinovou školu, ale o dvojjazyčné osmileté gymnázium. Našel se dostačující počet zájemců o studium. V roce 1995/1996 přišla Obec Slováků s návrhem zřídit slovenské národnostní menšinové Gymnázium M. R. Štefánika jen pro slovenské žáky. Návrh přijalo Fórum slovenských aktivit (FSA) většinou svých hlasů a na jeho žádost byla škola zařazena do sítě škol MŠMT jako menšinová škola. Gymnázium se však nepodařilo otevřít pro nezáměr žáků a jejich rodičů. Gymnázium fungovalo v nabídce Gymnázia na Vítězné Pláni v Praze 4 bez zájemců o studium tohoto typu do roku 2010.

Činnost většiny slovenských spolků je soustředěna na území Prahy, méně se realizuje v Brně a v Ostravě. Skutečnost, že v mnohých pohraničních regionech v minulosti žilo vyšší

procento slovenského obyvatelstva, je dodnes patrná, protože místní Slováci je poznamenali svojí hmotnou i duchovní kulturou.

Soužití národnostní menšiny s většinovou společností je součástí kulturního a politického myšlení země, je součástí demokratického smýšlení parlamentu, orgánů státní správy i orgánů samosprávy. Této skutečnosti je si vědoma naprostá většina Slováků v českých zemích, včetně deklarovaných příslušníků slovenské národnostní menšiny. Obojí jsou si vědomi zdrojů napětí, které může národnostní menšina vyvolat. Většina Slováků proto rezervovaně přistupuje i k přihlášení se za členy výše uvedených spolků národnostní menšiny a jsou raději jen sympatizanty než jejich skutečnými členy. Jen v malé míře se projevuje přirozená emancipace, národní hrdost, která však nemusí důsledně vést do řad příslušníků slovenské národnostní menšiny a jejích spolků. Mnohý slovenský jednotlivec může zůstat v českém prostředí sám sebou jako respektovaná osobnost.

OSOBNOSTI

Milan Rastislav Štefánik (1880–1919), astronom, generál, politik. V Praze vystudoval astronomii, byl členem Detvanu. Žil v Praze, Paříži, Africe, jižní Americe. Během první světové války organizoval v Rusku československé legie. Stal se přítelem a spolupracovníkem T. G. Masaryka, E. Beneše a spoluzakladatelem Československa.

Martin Kukučín (1860–1928, vlastním jménem Matej Bencúr), lékař a spisovatel. Pocházel ze slovenské zemanské rodiny z Jasenové na Oravě. Vystudoval medicínu na lékařské fakultě v Praze, zde byl aktivním členem spolku Detvan. Jako lékař působil na klinikách v Praze, Vídni, Innsbrucku i Bratislavě. Řadu let byl lékařem na ostrově Brač. S chorvatskými vystěhovalci odešel do Chile. Stal se nejvýznamnějším představitelem slovenského realismu a zakladatelem moderní slovenské prózy. Nejpopulárnější se stala jeho povídka *Rysavá jalovica*, která byla i zfilmována.

Jozef Gregor Tajovský (1874–1940), spisovatel, dramatik, redaktor, učitel, politik. Pocházel z Tajova z řemeslnické rodiny. Studoval v Praze na obchodní akademii. Byl členem Detvanu. Jako voják v první světové válce přeběhl k legiím v Rusku. Je považován za zakladatele slovenského sociálního dramatu. Zasloužil se o vznik Československa a postavil se proti jeho rozpadu v roce 1938. Odmítal nacionalismus a fašismus.

Ivan Krasko (1876–1958), inženýr, chemik, spisovatel, básník, politik. Od roku 1900 studoval chemické inženýrství na ČVUT. Psal prózu a básně pod vlivem symbolismu. V období první republiky byl poslancem a senátorem Národního shromáždění. Věnoval se i vědecké práci.

Milan Hodža (1878–1944), významný státník a publicista. V letech 1919–1938 působil v řadě vysokých státních funkcí. Byl předsedou vlády, ministrem unifikace, ministrem zemědělství, ministrem školství a osvěty. Během druhé světové války odešel do emigrace. V exilu byl členem Státní rady Československé v Londýně. V roce 1941 odešel do USA.

Cyprián Majerník (1909–1945), malíř, literát, publicista. Pocházel ze Slovenska, vystudoval a působil v Praze. Byl odpůrcem totalitárních politických systémů. Je považován za jednu z nejvýraznějších postav meziválečného výtvarného umění uznávanou v Evropě i ve světě (vystavoval ve Vídni, Mnichově, Paříži, New Yorku). Byl členem tzv. Generace 1909, později nazvané Svědomí doby. V obavách z nástupu další totality se rozhodl ukončit svůj život skokem z okna na podzim roku 1945.

Ján Smrek (1898–1982, vl. jménem Ján Čietek), básník, redaktor, vydavatel, překladatel. V letech 1925–1938 žil v Praze a redigoval v Mazáčově nakladatelství *Edici mladých slovenských autorů EMSA*. Začal zde vydávat časopis *Elán*, významný kulturně společenský časopis. Komunistická moc mu po roce 1948 zakázala publikovat.

Dušan Jurkovič (1868–1947), architekt. Studoval ve Vídni, v roce 1898 přesídlil do Brna. Od roku 1922 působil jako samostatný architekt v Praze. Jeho architektonická díla najdeme v Čechách, na Moravě i na Slovensku (Luhačovice, Nové Město nad Metují, Pustevny).

Vladimír Clementis (1902–1952), právník, politik, spisovatel. Studoval na Právnické fakultě UK. Byl komunistou, za druhé světové války působil v emigraci v Paříži a Londýně. Po roce 1945 byl zvolen poslancem Národního shromáždění. Pracoval jako tajemník ministra Jana Masaryka a v letech 1948–1950 byl ministrem zahraničních věcí. V procesu s tzv. protistátním centrem pod vedením Rudolfa Slánského byl odsouzen k smrti a popraven v roce 1952. Rehabilitován v roce 1963.

Hela Volanská (1912–1996, vlastním jménem Chaja Wolfowitz Friedmanová), spisovatelka a lékařka. Narodila se v Lodži, vystudovala medicínu v Bratislavě, v roce 1943 byla vězněna v pracovním táboře v Novákách. Účastnila se Slovenského národního povstání. Je autorkou románu *Jed* a povídkového souboru *Planety*.

Eduard Goldstücker (1913–2000), germanista, profesor dějin německé literatury, překladatel a politik. Pocházel ze slovensko-židovské rodiny. Vystudoval germánskou a románskou filologii na

Filozofické fakultě UK. Vstoupil do KSČ. Roku 1939 odešel do emigrace a pracoval v československé exilové vládě v Londýně, v tiskovém oddělení ministerstva zahraničních věcí. Po válce dále působil na MZV (tajemník, velvyslanec v Izraeli). V roce 1950 začal přednášet na FF UK, byl však zatčen a odsouzen na doživotí ve vykonstruovaném politickém procesu.

Rehabilitován byl v roce 1955. Od roku 1956 přednášel germanistiku na FF UK, od roku 1964 působil jako řádný profesor, od roku 1966 byl prorektorem UK. V roce 1968 jej spisovatelé zvolili předsedou Svazu spisovatelů. Po vpádu okupačních vojsk 1968 a po studentských stávkách v roce 1969 emigroval do Velké Británie. Přednášel na univerzitě v Brightonu a v Essexu. V roce 1991 se vrátil do Československa a zapojil se do vědeckého života.

Gustáv Husák (1913–1991), právník, publicista, politik. Od roku 1944 působil jako komunista ve vysokých politických funkcích. Po obvinění z protistátní a protistranické činnosti byl v roce 1954 odsouzen v procesu s tzv. buržoazními nacionalisty na doživotí. V roce 1963 byl občansky a právně rehabilitován a znovu se stal vysokým stranickým funkcionářem. Na začátku tzv. normalizace se v dubnu 1969 stal prvním tajemníkem ÚV KSČ. V nejvyšší stranické funkci působil až do roku 1987. V letech 1975–1989 byl prezidentem ČSSR.

Ján Kadár (1918–1979), filmový režisér a scenárista. Studoval práva na UK. V roce 1938 musel jako rasově pronásledovaný studium ukončit. Absolvoval kurz pro kinematografii na Škole uměleckých řemesel u profesora K. Plicky. Jako režisér a scenárista působil v Praze, spolu s Elmarem Klosem natočil významné a v zahraničí oceněné filmy, např. *Smrt si říká Engelchen*, *Obchod na korze*, *Obžalovaný*. Od roku 1969 žil v USA.

Alexander Dubček (1921–1992), politik, osobnost pražského jara 1968. Dětství prožil s rodiči v SSSR, studoval na Vysoké škole politické v Moskvě, účastnil se Slovenského národního povstání. Do Prahy přišel jako vysoký stranický funkcionář, v roce 1968 se stal prvním tajemníkem ÚV KSČ a jednou z klíčových osobností obrodného procesu. Po okupaci Československa byl postupně zbaven funkcí (v nejvyšší stranické funkci jej v dubnu 1969 nahradil Gustáv Husák). Od 70. let jej normalizační režim zbavil možnosti působit v politice. V roce 1989 se v rámci politických změn stal předsedou Federálního shromáždění. Zemřel na následky autonehody v roce 1992.

Slovenské osobnosti působící v České republice v současnosti a nedávné minulosti:

jaderný fyzik a bývalý rektor Univerzity Karlovy **Ivan Wilhelm** (1942), spisovatel **Vojtech**

Zamarovský (1919–2006), klavírista **Peter Toperczer** (1944–2010), operní pěvec **Vojtech Kocián**

(1937), chirurg **Pavel Pafko** (1940), režisér **Ján Sebechlebský** (1966), zpěvačka **Hana Hegerová** (1931), sociolog **Fedor Gál** (1945), publicista a redaktor **Ivan Hoffman** (1952), fotografka **Zuzana Mináčová** (1931), operní pěvec **Štefan Margita** (1956), operní pěvkyně **Gabriela Beňáčková** (1947), **Magdaléna Hajóssyová** (1946), **Livia Ághová** (1963) a **Simona Šaturová**, umělecký fotograf **Tono Stano** (1960), režiséři **Juraj Jakubisko** (1938) a **Fero Fenič** (1951), herečky **Michaela Badinková** (1979) a **Andrea Růžičková** (1984), režisér a herec **Peter Gábor** (1963), režisér **Juraj Deák** (1958), zpěváci **Miroslav Žbirka** (1952) a **Pavol Habera** (1962), herci **Peter Serge Butko** (1970), **Maťo Matejka** (1978) a další.

OTÁZKY

- 1) Byli Slováci v ČR vždy národnostní menšinou?
- 2) Poslechněte si slovenský text a přečtěte výňatek ze slovenské knihy. Rozumíte slovenštině spíš psané, či mluvené? Popište rozdíly češtiny a slovenštiny.
- 3) V roce 2019 byl uveden TV film *Balada o pilotovi* podle scénáře Jiřího Stránského. Zjistěte jméno režiséra a jeho další filmy.
- 4) Vyhledejte ve svém okolí Slováka/Slovenku hlásící se ke slovenské menšině a zeptejte se na důvody, proč se cítí součástí menšiny.

LITERATURA A ODKAZY

NOSKOVÁ, Helena: *Pražské ozvěny. Minulost a současnost Slováků v českých zemích*. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v.v.i., 2014.

NOSKOVÁ, Helena: Slovenská menšina a její osobnosti v Praze. In: *Praha a osobnosti národnostních menšin*. Praha, Komise Rady hl. m. Prahy pro oblast národnostních menšin 2000, s. 147–180.

NOSKOVÁ, Helena: Z historie pokusů o vzdělávání slovenských dětí v ČR ve slovenštině. Slovenština a Slovensko v pražských mezinárodních konferencích středoškoláků. In: *Děti a mládež národnostních menšin*. Praha, Magistrát hlavního města Prahy a Dům národnostních menšin 2017, s. 53–68.

NOSKOVÁ Helena – JIRÁSKOVÁ, Ľudmila: Slovenčina a jej podoby vo vybraných regiónoch Čiech, Moravy a Sliezska. In: SULITKA, Andrej – UHEREK, Zdeněk (eds.): *Praha a menšiny*. Praha, Etnologický ústav AV ČR, v.v.i., ve spolupráci s Magistrátem hl. m. Prahy a Domem národnostních menšin, o.p.s., 2015, s. 125–144.

RYCHLÍK, Jan: *Češi a Slováci ve 20. století. Česko-slovenské vztahy 1914–1992*. Praha, Ústav pro studium totalitních režimů 2012.

RYCHLÍK, Jan: *Češi a Slováci ve 20. století: Česko-slovenské vztahy 1914–1945*. Bratislava, Academic Electronic Press 1997.

Klub slovenskej kultúry; DomuS, dokumentační a muzejní středisko Slováků v ČR; *Listy Slovákov a Čechov* – <http://www.klubsk.net/>

Limbora, folklorní sdružení – <https://sk-sk.facebook.com/FSLimbora/>;

<http://archiv.fos.cz/encyklopedie/objekty1.phtml?id=19024>

<http://spolecnestoleti.cz/cs/akce/asociace-etnica-ozveny-sametu>

Krajanské sdružení Slováků žijících v Brně – <http://www.slovaci-brno.cz/>

Regionální obec Slováků v Hradci Králové – www.slovaci-hk.webnode.cz

Vysokoškolský soubor písní a tanců Polana – www.polana.cz

Obec slováků v Praze – www.facebook.com/pages/category/Community-Organization/Obec-slovakov-v-Prahe-1517435975148803/

Spolek Detvan – www.detvan.cz/kontakt.html

Slovenská evangelická církev – <http://ecav.cz/>

Občanské združení SomvPrahe.sk – www.somvprahe.sk

Srbové

Kontakty mezi Čechy a Srby můžeme sledovat již ve druhé polovině 19. století. Do Prahy přicházeli studovat na univerzitu **mladí lidé ze Srbska**. Studium v Praze pro ně bylo levnější než v západní Evropě a dost rychle se zvládali naučit češtinu. Někteří Srbové po absolvování v Čechách zůstávali, ostatní se přesouvali do jiných zemí. Koncem 19. století přijížděli Srbové, kteří zde začali pracovat jako **pěstitelé ovoce** a také byli úspěšní jako výrobci a **prodejci zmrzliny**.

Po skončení první světové války měly Československo a Jugoslávie jako nově vzniklé státy velmi intenzivní kontakty politické, hospodářské i kulturní. Proto přicházeli do Československa i v tomto období vysokoškolští studenti. V nejrůznějších profesích zde také pracovali jugoslávští dělníci, naopak inženýři a dělníci z Československa našli uplatnění u různých firem v Jugoslávii.

Po druhé světové válce byly vztahy mezi Československem a Jugoslávií hodně proměnlivé. Těsně po válce byly velmi přátelské. Část Čechů a Slováků se z Jugoslávie vrátila do Československa a osídlovala pohraničí. Od roku 1948 byly vztahy ale velmi napjaté, i když Jugoslávie (oficiální název Svazová federativní republika Jugoslávie) byla komunistickou zemí, ovšem vůdce tamní komunistické strany Josip Broz Tito nechtěl plně podléhat pokynům sovětských komunistů z Moskvy. Československo se řídilo direktivami Sovětského svazu, a proto s výjimkou krátkého období ve druhé polovině 50. let byly vztahy obou zemí minimální. K výraznému zlepšení vzájemných vztahů došlo až od poloviny 60. let, kdy se začala ve všech oblastech rozvíjet vzájemná spolupráce včetně hospodářství. Československo uzavíralo **smlouvy s jugoslávskými firmami**, které se zapojily v Československu do výstavby, stavěly hlavně velké průmyslové podniky. Z Jugoslávie tak přijíždělo na konci 60. let a v průběhu 70. let mnoho **techniků a dělníků**, aby pracovali na stavbách, přičemž se jednalo o akci značného rozsahu. Československo se potýkalo s velkým nedostatkem pracovních sil ve stavebnictví a spolupráce s Jugoslávií byla nutná pro realizaci plánovaných staveb. Například v roce 1974 přijelo do Československa pracovat celkem 6 500 jugoslávských pracovníků. Obdobné počty byly i v dalších letech.

Mezi těmito pracovníky byla řada mužů, kteří si při práci v Československu našli českou či slovenskou partnerku a rozhodli se s ní zde zůstat. Jednalo se často o dělníky, kteří pocházeli z vesnic a menších měst chudšího jižního Srbska, vnitrozemí Chorvatska, Bosny.

Přestěhováním do Československa se vylepšila jejich materiální situace. Sňatky a setrvání v Československu vedlo tedy ke zvýšení počtu Srbů, kteří v Československu žili, přičemž tito Srbové se rozprostřeli po celém území státu. Neměli ovšem většinou důvod usilovat o československé státní občanství. Bylo výhodnější mít **jugoslávské občanství**, protože Jugoslávie měla bezvízový styk s řadou západoevropských zemí. Občané Jugoslávie mohli do těchto zemí bez větších komplikací odjet za prací a být legálně zaměstnaní. Ovšem tato výhoda se nevztahovala na českou či slovenskou manželku, která cestovat do západní Evropy nemohla, což platilo i pro děti ze smíšených manželství, které dostávaly občanství Československa. Tato situace se změnila v 90. letech, kdy občané České republiky začali cestovat do západní Evropy bezvízově, zatímco občané zemí bývalé Jugoslávie museli často dost komplikovaně žádat o víza. Přesto si Srbové ponechávali původní občanství a rozhodli se zde žít na základě trvalého či dlouhodobého pobytu.

Další **migrační vlna** přišla v první polovině 90. let, kdy byl **rozpad Jugoslávie** spojen s válečnými konflikty, které měly hodně krutý průběh, kdy tisíce lidí přišly o život. V Srbsku se velmi výrazně zhoršila ekonomická situace, když se země potýkala s ekonomickými sankcemi ze strany západních zemí a Organizace spojených národů kvůli režimu prezidenta Slobodana Miloševiče, který se v konfliktech na Balkáně dopustil řady násilností spojených s mnoha lidskými oběťmi. Srbsko také ovládaly různé mafiánské skupiny, a proto řada lidí usoudila, že musí odejít někam do zahraničí. Jednou z cílových zemí se právě stala i Česká republika.

Srby, kteří sem přesídlili, lze rozdělit do tří skupin. Jednu představovali Srbové, kteří přicházeli přímo z vlastního Srbska (vzdělanější lidé ze středních a velkých měst včetně hlavního města Bělehradu). Druhou byli Srbové z Vojvodiny (což byla do roku 1990 autonomní oblast v rámci Jugoslávie) a třetí skupinu představovali Srbové z Bosny a Hercegoviny. Srby spojovala příslušnost k pravoslavné církvi. Ve srovnání s dřívější srbskou emigrací se tito lidé soustředili spíše v Praze a větších městech. Výrazně méně u nich docházelo k uzavírání česko-srbských sňatků, manželství zůstávala srbská, a proto i děti dobře ovládaly srbštinu a zároveň se dost rychle naučily i češtinu. Neměly tedy problém chodit zde do školy a mít české kamarády.

Jak Srbové, kteří přišli do Československa v 60. a 70. letech, tak emigrace 90. let musela hledat **pracovní uplatnění**. Řada z nich se pustila do podnikatelské činnosti, otevírala restaurace, kavárny, pizzerie, hotely, obchody se starožitnostmi. Zakládali firmy pro obchodování se zbožím mezi Balkánem a Českou republikou a otvírali zastoupení srbských

firem v České republice. Také nutno uvést, že někteří Srbové se zapojili do nelegálních kriminálních aktivit (např. distribuce drog a zbraní).

Podle sčítání lidu z roku 2011 se k srbské národnostní menšině hlásilo celkem 1 717 občanů České republiky. Podle odhadů žije v ČR přibližně 10 až 12 tisíc Srbů, kteří převážně žijí ve velkých městech, jako je Praha, Brno, Ostrava, Liberec a Most.

Srbská národnostní skupina vyvíjí činnost v několika organizacích. **Srbské sdružení sv. Sáva** usiluje o rozvoj tradiční srbské kultury, pořádá vzdělávací akce a vydává časopis *Srbské slovo*. **Srbské kulturní centrum** organizuje různé mimoškolní aktivity pro děti ze srbské menšiny a připravuje různé vzdělávací akce. **Srbské sdružení Nikola Tesla** se zaměřuje na pravidelnou spolkovou činnost formou setkávání. **Srbský kulturní spolek Radost** prezentuje srbský folklor, hlavně tance.

OSOBNOSTI

Rajko Doleček (1925–2017), lékař, univerzitní profesor, spisovatel. Jeho matka byla bosenská Srbka a otec Čech. Vystudoval lékařství na Univerzitě Karlově a celý profesní život strávil v Ostravě, kde působil na interní klinice Fakultní nemocnice Ostrava. Velmi populárním se stal v 70. letech, kdy pro Československou televizi připravil několik vzdělávacích cyklů (např. *Nebezpečný svět kalorií*, *Tajemný svět hormonů*, *Nemoc půl miliónu*), v nichž se zabýval otázkami nadváhy, cukrovky, hormonálních poruch. K těmto tématům vydal také několik populárně naučných knih. Věnoval se dietnímu poradenství. V roce 2015 o něm Kristýna Bartošová natočila film *Nebezpečný svět Rajka Dolečka*, v němž prezentoval své velmi diskutabilní názory na úlohu Srbska ve válečných konfliktech na Balkánu v 90. letech 20. století.

Igor Orozovič (1984), herec. V roce 2010 absolvoval obor činoherní herectví na Divadelní fakultě AMU. Působil v Národním divadle moravskoslezském v Ostravě, hrál zde například titulní roli Oidipa, Mozarta v *Amadeovi*, Nikolu Šuhaje v *Baladě pro banditu*, Števu v *Její pastorkyni*. Od roku 2013 je členem činohry Národního divadla v Praze, kde hrál například Švandu ve *Strakonickém dudákovi*, Cassia v *Othellovi* a hlavní roli Jiřího Traxlera v představení *V rytmu swingu buší srdce mé*. Je spoluzakladatelem a spoluautorem Cabaretu Calembour, pro jehož představení píše texty a hudbu. Hraje v televizi a ve filmu.

Marko Ivanović (1976), dirigent a hudební skladatel. Vystudoval skladbu, dirigování a sbormistrovství na Hudební fakultě AMU v Praze, kde i nyní vyučuje. Spolupracuje s předními

českými orchestry, vystupuje jako dirigent na velkých hudebních festivalech. V letech 2006–2010 byl dirigentem Opery Národního divadla v Praze. Hostoval ve Švédsku, Německu, Polsku, Japonsku, USA a Bosně. Připravuje nahrávky pro Český rozhlas. Jeho skladby jsou uváděny na koncertech a hudebních festivalech v České republice i zahraničí. Píše scénickou, rozhlasovou a filmovou hudbu. Je autorem oper *Čarokraj*, *Dívka a smrt*, *Monument*.

OTÁZKY

- 1) Vyhledejte informace, jakým způsobem Srbové slaví Vánoce a Velikonoce.
- 2) Zjistěte, proč je pro Srby významným svátkem Den sv. Sávy.
- 3) Vyhledejte na internetu příběh konkrétního člověka, který se v 90. letech 20. století přestěhoval do České republiky.
- 4) Najděte text napsaný cyrilicí, abyste se seznámili s podobou tohoto písma.
- 5) Zkuste vyhledat informace o stavbách, které zajišťovaly v Československu v 60. a 70. letech jugoslávské firmy.

LITERATURA A ODKAZY

OTČENÁŠEK, Jaroslav: *Imigranti z vybraných zemí bývalé Jugoslávie (po roce 1991) – Chorvaté, Srbové, muslimové a Makedonci*. Ministerstvo vnitra ČR, výzkumná zpráva 2001. Dostupné z www.cizinci.cz.

OTČENÁŠEK, Jaroslav: *Imigranti z vybraných států Balkánu*. Praha 2003. Dostupné z: www.migraceonline.cz.

ZEZULOVÁ, Lucie: *Život Srbů v České republice a jejich kulturní a politická integrace do české společnosti*. Hospodářská a kulturní studia. Provozně ekonomická fakulta ČZU 2009. Dostupné z: www.hks.re.

Spolek Luka Praha – www.lukapraha.cz

Dům národnostních menšin – srbská menšina – www.dnm-praha.eu/Srbska

Ukrajinci

Podle sčítání z roku 2011 žije v České republice 53 253 osob hlásících se k ukrajinské národnosti. Podle vlastních odhadů menšiny je však počet vyšší, tzv. historickou část tvoří asi 10 tisíc osob, nová imigrační vlna čítá asi 15–20 tisíc osob a počet zahraničních pracovníků se odhaduje na přibližně 50 tisíc osob. Hlavními místy usídlení jsou Praha, Karlovy Vary, Děčín, Brno, Přerov a Ostrava.

Ukrajinská menšina se v Československu vytvářela postupně s přirozeným centrem v Praze. Přítomnost Ukrajinců v Praze ve středověku a raném novověku pozůstávala zejména ze studentů. V 19. století přicházeli ukrajinští spisovatelé, vědci a politici, jejichž krátkodobé návštěvy metropole Čech nabyly teprve po polovině 19. století na intenzitě. V letech první světové války došlo k vzrůstu ukrajinské komunity v Praze. V Nuslích a Kunraticích po několik měsíců působily **ukrajinské obecné školy**, rozvinula se osvětová činnost a konaly se zde i řecko-katolické bohoslužby. Po určitou dobu pobývala na pražské půdě velká skupina ukrajinských učitelů – uprchlíků z Bukoviny.

Po vzniku samostatného Československa se součástí státu stala také **Podkarpatská Rus**, kde kromě Rusínů, Rusů a dalších národností žili rovněž Ukrajinci. A právě v této době přišla nejvýraznější mnohatisícová **vlna ukrajinských emigrantů z východní Ukrajiny**, prchajících před bolševickou revolucí. Našli zde svůj druhý domov obdobně jako další občané bývalého Ruského impéria. I na ně se vztahovalo pozvání T. G. Masaryka a **Ruská pomocná akce**. Z Ukrajiny přišla také mladá inteligence, odborníci, vědci, lékaři, učitelé a spisovatelé, studenti, absolventi vojenských škol, kozáci atd.

Příslušníci této velké emigrantské skupiny se usazovali v mnoha lokalitách po celé Československé republice. Ukrajinci žili v Čáslavi, v Českých Budějovicích, Horních Černošicích, Hradci Králové, Chebu, Chocni, Josefově, Karlových Varech, Kroměříži, Kunraticích (Praha), Liberci, Libštátě u Semil, Lipníku nad Bečvou, Mělníce, Mladé Boleslavi, v Modřanech (Praha), Moravské Třebové, Nymburce, Olomouci, Ostravě, Plzni, Poděbradech, Příbrami, Řevnicích atd. V těchto městech měli také své spolky. Např. v Příbrami navštěvovali haličští a postupně i další Ukrajinci **báňskou akademii**, na níž studovali hornictví a hutnictví. Založili spolek **Kameňari** s mineralogickou komisí, měli svou knihovnu, kroužky a od roku 1921 smíšený pěvecký sbor ukrajinských akademiků.

Do Řevnic se v roce 1927 přestěhovalo **ukrajinské gymnázium**, původně založené v Praze, s internátem pro žáky z různých částí Ukrajiny. S gymnáziem přišli do Řevnic i učitelé. Působil zde spolek **Ridna škola** a několik významných ukrajinských osobností, například sociolog Mykyta Šapoval (1882–1932), básník Oleh Olžyc (1907–1944) ad. Žáci vydávali vlastní periodika. Spolkové ukrajinské reálné gymnázium se v roce 1937 přestěhovalo do Modřan. Škola měla 204 žáků a 22 profesorů. Skončila svou činnost v roce 1944.

V ukrajinské škole v Moravské Třebové se vzdělávalo 373 ukrajinských žáků původem z Haliče. I v menších obcích, např. v Libštátu na Semilsku, existovala pobočka spolku **Ukrajinská hromada**. V Poděbradech na zámku byla umístěna známá **Ukrajinská hospodářská akademie**, kterou tvořily fakulty: agronomická, hydrotechnická, chemicko-technologická a hospodářsko-družstevní. Na fakultách přenášeli Ukrajinci a Češi. Vojenská emigrace z východních částí Ukrajiny vytvořila **poděbradskou ukrajinskou kolonii** čítající asi 800 osob. Pracovaly zde ukrajinské spolky a vydavatelství a Ukrajinci se začlenili do života města.

Praha však pro ně zůstala nejdůležitějším centrem už proto, že zde po několik let vyvíjela činnost **ukrajinská diplomatická mise**, jejíž pracovníci nakonec také museli zůstat v emigraci. Ukrajinský intelektuální život v Praze začala dotvářet činnost ukrajinských vysokých škol. Zatímco **Ukrajinská svobodná univerzita** přesídlila do Prahy z Vídně koncem roku 1921 a existovala zde do dubna roku 1945, **Ukrajinský vysoký pedagogický institut** Drahomanova založili Ukrajinci v Praze roku 1923. Studovali v něm budoucí učitelé a měl právo udílet doktoráty filozofie. Ukrajinci měli v Praze **ukrajinskou výtvarnou akademii**, kterou navštěvovali také čeští studenti. Ukrajinci studovali na Právnické a Lékařské fakultě UK a také na ČVUT. Vědeckou činnost vyvíjela **Ukrajinská historicko-filologická společnost** a vycházela zde ukrajinská periodika.

Po obsazení Podkarpatské Rusi Sovětským svazem přišli do Prahy, Brna a dalších měst emigranti z **Podkarpatské Rusi** a ze **západní Ukrajiny**. V protektorátu se Ukrajinci, jejich spolky a školy dostali pod dohled gestapa. Po roce 1945 mnoho Ukrajinců emigrovalo na Západ, protože se obávalo postupné sovětizace Československa. Část z těch, kteří zde zůstali, byla v letech 1945–1946 odvečena do sovětských nápravněpracovních táborů (gulagů).

V rámci možnosti optovat do Československa po připojení Podkarpatské Rusi k Sovětskému svazu přesídlilo několik stovek **zakarpatských Ukrajinců** do českých zemí. Právo opce měli ti, kteří bojovali v jednotkách československého armádního sboru v SSSR.

Během osídlování pohraničí se ze severovýchodního Slovenska přistěhovali další Ukrajinci. Po únoru 1948 přešla veškerá spolková činnost nejen Ukrajinců, ale i Čechů, Slováků do Národní fronty s ideologickým vedením jediné politické síly KSČ.

Část Ukrajinců se ocitla pod dohledem Státní bezpečnosti a čelila obvinění z tzv. **ukrajinského buržoazního nacionalismu**. Ve skutečnosti však StB bojovala s jakýmkoli projevem aktivního zájmu o vlastní kulturu, historii a tradice. V důsledku změny politického klimatu po roce 1948 se řada československých občanů ukrajinského původu rozhodla pro další **emigraci**. Obdobná vlna emigrace se uskutečnila po roce 1968.

Kulturní život Ukrajinců byl v rozmezí let 1948–1989 minimální. Jeho odbornými centry byly katedra **ukrajinistiky** na Filozofické fakultě UK a Slovanská knihovna a jedinou aktivitou byla činnost ukrajinského **pěveckého sboru** při Obvodním kulturním domě Praha 1. Výše uvedené instituce ovlivnily myšlenky obrodného procesu pražského jara, včetně studentů ukrajinistiky. V období tzv. normalizace byli pod dohledem Státní bezpečnosti a stranických orgánů.

Další vlna migrantů z Ukrajiny po anexi Krymu v roce 2014 se zatím v ČR ve statistických údajích neprojevila, protože ještě neuplynula pětiletá lhůta od získání českého občanství pro tyto nové Ukrajince, přesněji migranty z Krymu (nejen Ukrajinci, ale i Tataři a jiné národnosti).

Nová etapa ve vývoji ukrajinské národnostní menšiny nastala od jara roku 1990, kdy bylo založeno **Sdružení Ukrajinců v ČR**. Dosud nepoznaná možnost spolčování otevřela nové možnosti i pro občany ČR ukrajinské národnosti. Významným spolkem je **Ukrajinská iniciativa v ČR** s členskou základnou okolo 900 osob. Aktivity iniciativy se zaměřují především na domácí dění, aktuální akce, informace o diaspoře. Vydává časopis *Porohy*, kulturně-politický čtvrtletník, který poskytuje příslušníkům ukrajinské menšiny v ČR základní informační zdroj o životě Ukrajinců v ČR, jejich společenských aktivitách a činnosti ukrajinského klubu s knihovnou a fonotékou apod.

Z dalších organizací jsou to: **Spolek ukrajinských žen, Sdružení Ukrajinců a příznivců Ukrajiny**, které je zaměřené na osvětu a pořádání kulturních akcí, pod jeho hlavičkou existuje **Sbor sv. Vladimíra, Občanské sdružení Ruta**, jež od roku 2005 vydává časopis *Ukrajinský žurnál* a ve své činnosti klade důraz na zachování kulturních hodnot, jazyka a identity osob ukrajinského původu a rozšiřuje informace mezi českou majoritou o ukrajinské kultuře, historii a ukrajinské emigraci v ČR.

Ukrajinské spolky každoročně zajišťují pro ukrajinskou společnost kulturní akce spojené s církevním a kulturním kalendářem. Jedná se především o oslavu Starého a Nového roku, Velikonoc, Jana Kupala (červen), Mikulášskou oslavu. Z kulturních akcí jsou to především novoroční ukrajinský ples „Malanka“, Dny Tarase Ševčenka, svátek Nezávislost Ukrajiny, pietní akce k Hladomoru na Ukrajině. Činnost vyvíjí také Fórum Ukrajinců, o.p.s. Ukrajinská menšina je zastoupena v Radě vlády pro národnostní menšiny jedním zástupcem.

OSOBNOSTI

Antonovyč Dmytro (1877–1945), významný historik ukrajinského umění, veřejný a politický činitel. Jeden z organizátorů Ukrajinské svobodné univerzity ve Vídni, v Praze (USU), její rektor v Praze. Od roku 1923 rektor studia výtvarného umění v Praze, spoluzakladatel Ukrajinské historicko-filologické společnosti v Praze, dlouholetý ředitel Muzea osvobozenického boje Ukrajiny.

Čerkasenko Spyrydon (1876–1940), ukrajinský básník, dramatik, pedagog. Předseda Svazu ukrajinských novinářů a spisovatelů v Praze. Vydával poezii, prózu, dramatická díla, cyklus povídek pro děti aj. Zanechal velký literární odkaz.

Dolynaj Mykola (1894–1970), ukrajinský lékař, veřejný a politický činitel. V roce 1938, když vznikla Karpatská Ukrajina, byl členem její vlády. Po okupaci Karpatské Ukrajiny emigroval do Prahy, kde pracoval na psychiatrické klinice UK. V roce 1945 byl zatčen orgány NKVD, odvečen do Moskvy a odsouzen na pět let. Pobýval v trestaneckých táborech. Roku 1953 se vrátil do Prahy, kde pracoval jako lékař.

Horbačevskij Ivan (1854–1942, publikoval též pod jménem Horbaczewski Ivan), světoznámý chemik, veřejný a politický činitel. Zastával úřad děkana lékařské fakulty, poté vykonával funkci rektora UK. Zorganizoval a vedl Ústav lékařské chemie v Kateřinské ulici v Praze. Zabýval se problematikou zlepšení zdravotních aspektů a podmínek pražského velkoměstského života. Předsedal spolku Muzeum osvobozovacího boje Ukrajiny v Praze a vedl podpůrný fond ukrajinské univerzitní vědy. Vydal přes čtyřicet odborných prací z oboru lékařské chemie.

Hrabyňa Leonid (1885–1971), ukrajinský zeměměřič, profesor. Je autorem padesáti vědeckých prací z oboru geodezie a katastru a prvních vysokoškolských učebnic v ukrajinštině.

Kločurak Stepan (1895–1980), ukrajinský právník, redaktor, novinář, veřejný a politický činitel. Od roku 1939 žil v Praze. Vedl kancelář exilové vlády Karpatské Ukrajiny v Praze, v roce 1945 byl zatčen (Smerš) a vězněn dvanáct let v gulagu.

Kolessa Oleksandr (1867–1945), ukrajinský historik literatury, jazykovědec, etnograf, folklorista, básník. Byl profesorem ukrajinistiky na UK v Praze. Cennými vědeckými pracemi jsou jeho studie z dějin ukrajinské literatury.

Kornijčuk Artem (1898–1978), významný ukrajinský architekt. Podílel se na výstavbě mnoha budov v Praze, zejména Živnostenské banky, ministerstva financí, parlamentu a rovněž dalších budov v Bratislavě a ve Lvově.

Koroliv-Staryj Vasyl (1879–1943), ukrajinský veterinární lékař, spisovatel, publicista, novinář, veřejný činitel. Autor několika příruček a monografií z oboru fyziologie zvířat a zoologie, dále autor románů pro mládež, pohádek, povídek, pamětí. Překládal ve značném rozsahu z češtiny do ukrajinštiny.

Laščenko Vjačeslav (1875–1953), ukrajinský spisovatel, pedagog. Pokoušel se psát básně i v češtině, udržoval kontakty s českými básníky J. Horou, P. Kříčkou a J. S. Macharem.

Leontovyč Ivan (1893–1970), překladatel, redaktor. V letech 1925–1948 komorní stenograf Národního shromáždění ČSR.

Omelčenková Marija (1874–1954), ukrajinská novinářka, veřejná činitelka, vydavatelka. Členka mnoha ukrajinských i českých společností, publikovala články v ukrajinských ženských časopisech.

Siropolko Stepan (1872–1959), významný ukrajinský pedagog, bibliograf, redaktor, kulturní a veřejně politický činitel. Dlouholetý předseda Svazu ukrajinských novinářů a spisovatelů, předseda Komitétu pro pomoc hladovějícím na Ukrajině.

Stachovskýj Kost' (1882–1959), sochař, keramik, autor realistických i stylizovaných zobrazení zvířat a bust.

Starosolskyj Volodymyr (1878–1942), ukrajinský právník, sociolog, veřejný a politický činitel. Stýkal se s prezidentem T. G. Masarykem. Od roku 1928 žil ve Lvově. Pracoval jako ukrajinský advokát a obhájce ukrajinských obviněných z politických deliktů před polským soudem.

Steško Fedir (1877–1944), ukrajinský hudební vědec, znalec staré ukrajinské hudby, zvláště církevní.

Šapoval Mykyta (1882–1932), ukrajinský sociolog, literát, publicista, veřejný a politický činitel. Jeden ze zakladatelů ukrajinských vysokých škol v Praze.

Šeluchyn Serhij (1864–1938), ukrajinský právník, literát, novinář, veřejný a politický činitel. Byl členem řady vědeckých společností. V ukrajinštině, angličtině a francouzštině publikoval téměř sto vědeckých prací z různých oborů – práva, dějin, filologie.

Vyrovyj Jevhen (1889–1945), ukrajinský osvětový a veřejný činitel, vydavatel, publicista. Jeden z významných světových filatelistů, vydal několik alb ukrajinských známek.

Zilynskyj Orest (1923–1976), ukrajinský literární historik, kritik a etnograf. Během 50. let pracoval na Palackého univerzitě v Olomouci, později působil ve Slovanském ústavu v Praze a v Ústavu české a světové literatury ČSAV. Zabýval se tvorbou T. Ševčenka a I. Franka (zvláště jejich českými vazbami), vývojem česko-ukrajinských literárních vztahů, problematikou ukrajinské literární emigrace v Čechách. Pomáhal organizovat ukrajinský literární a vydavatelský život na severovýchodním Slovensku. Byl redaktorem a autorem několika vstupních statí vědecko-bibliografického sborníku *Sto padesát let česko-ukrajinských literárních styků 1814–1964*.

OTÁZKY

- 1) Pokuste se rozlišit ukrajinský a ruský jazyk. Poslechněte si text v ukrajinském a ruském jazyce z libovolné nahrávky a porovnejte text napsaný v ruštině a v ukrajinštině: Co mají společného? V čem se liší?
- 2) V ČR žije v současnosti přibližně 220 tisíc Ukrajinců. Jaký počet náleží do ukrajinské menšiny?
- 3) Vyhledejte ve svém okolí Ukrajince/Ukrajinku a určete, zda je možné označit je za ty, kdo se hlásí k ukrajinské menšině.
- 4) Popište typické ukrajinské jídlo a zdůvodněte, proč je považováno za typické.
- 5) Vyhledejte známou ukrajinskou osobnost v ČR a popište, proč je považována za známou, v čem vyniká, nebo jak ji lze charakterizovat.

LITERATURA A ODKAZY

BEDNÁŘOVÁ, Taťána: Ukrajinská menšina a její osobnosti. In: *Praha a osobnosti národnostních menšin*. Praha, MHMP 2000, s. 181–217.

ZILYNSKYJ, Bohdan: *Ukrajinci v Čechách a na Moravě: (1894) 1917–1945 (1994)*. Praha, X-Egem 1995.

ZILYNSKYJ, Bohdan – RAJČINCOVÁ, Lydia: *Ukrajinská národnost v ČR se představuje...*

Dostupné z: http://www.ukrajinci.cz/ua/o-nas/svetovy-kongres-ukrajincu-1/diaspora-cr+c7/ukrajinska-narodnost-vacr-se-predstavuje_1+a1171.htm.

Ukrajinská iniciativa v ČR, časopis *Porohy* – <http://www.ukrajinci.cz/>;

<http://www.ukrajinci.cz/casopis-porohy/>

Ukrajinský žurnál – <http://ukrzurnal.eu/cze.archive.html>

Vietnamci

Od roku 1950 jednalo Československo s **Vietnamskou demokratickou republikou** (severní část rozděleného Vietnamu) o možné spolupráci. V roce 1956 do Chrastavy u Liberce přijelo sto vietnamských dětí (většinou sirotků), které zde začaly žít a chodit do školy. Jejich integrace do českého prostředí ale byla dost pomalá, protože děti žily ve vietnamském kolektivu a měly vietnamské učitele, a proto nebyly příliš pod tlakem učit se češtinu. Po několika letech se většina dětí vrátila do Vietnamu a jen některé zde zůstaly a studovaly střední školu. V letech 1958 a 1959 obě země podepsaly další dohody o spolupráci, na jejichž základě přijížděli do Československa studenti, uční a stážisté.

Vztahy zintenzivněly v roce **1967**, kdy na základě smlouvy přijelo do Československa 2 100 dělníků, kteří v různých podnicích získávali **odbornou praxi**. V roce 1973 přijela delegace Vietnamské demokratické republiky a požadovala přijetí dalších 10–12 tisíc vietnamských občanů k získání profesních zkušeností. Počítala s vysláním mladých lidí ve věku 17–25 let, kteří měli alespoň sedmileté vzdělání. Pro Československo se jednalo o organizačně značně složitou akci. Vietnamci po příjezdu nejprve absolvovali šest měsíců intenzivní jazykové výuky, z toho tři měsíce ve společných střediscích a další tři měsíce již přímo v podnicích. Pak začalo jejich vzdělávání a pracovní zařazení. Dělníci vyškolení pro stavebnictví se vraceli po třech letech, dělníci pro kovoprůmysl, energetiku, chemický průmysl a radiotechniku ještě zůstávali na praxi, takže se vraceli domů až po čtyřech letech.

Vietnamec po příjezdu dostal zimní oblečení za 2 400 korun a zálohu na mzdu 900 korun. Dělníci odjeli do ubytoven podniků a učňové do jednoho ze dvou středisek jazykové přípravy. Podnik se zavazoval zajistit všem Vietnamcům levné ubytování a celotýdenní stravování včetně víkendů. Odjezd do Československa znamenal dost velké **narušení rodinných vazeb**. Vietnamský pracovník měl nárok na dovolenou ve Vietnamu až po dvou letech, ale tato možnost se týkala jen ženatých. Pokud byla tato dovolená umožněna, tak československá strana platila zpáteční letenku do Hanoje a poskytla pracovníkovi dva měsíce neplaceného volna.

Vietnamci museli dodržovat v Československu dost **přísnou disciplínu**. Venku se směli pohybovat jen po trojicích, nikdo nesměl jít mimo objekt podniku sám. Měli zakázáno nosit dlouhé vlasy, rifle, západní oblečení. Měli striktně stanoven osobní život. Až do roku 1982 platilo, že Vietnamec nesměl chodit s Vietnamkou, později to bylo přípustné, ale pokud žena

otěhotněla, musela okamžitě odjet zpátky do Vietnamu, zatímco muž zůstal v Československu. Vedle dělníků a učňů zde byli také **vietnamští studenti na vysokých školách**, kteří měli přísně stanoveno, že při horších studijních výsledcích budou posláni okamžitě domů. Pro Vietnamce bylo velmi atraktivní, že na konci pobytu v Československu si bezcelně mohli odvézt zboží v hodnotě 50 % jejich celkového čistého výdělku, přičemž podnik musel zajistit přepravní bednu a platil celkové náklady na převoz. Vietnamci měli zájem si odvézt hlavně jízdní kola, mopedy, motocykly a šicí stroje. Jednalo se často o nedostatkové zboží, a tak museli osvědčit obchodnické schopnosti, aby si tyto věci zajistili.

Počet Vietnamců byl nejvyšší v letech 1980–1983, kdy bylo v Československu přibližně 30 tisíc Vietnamců. Pak se již počet snižoval, v roce 1985 zde bylo celkem 19 350 osob (hlavně muži 14 973), nejvíce v Praze kolem čtyř tisíc. Angažování Vietnamců bylo většinou pro československé podniky výhodné, musely sice platit náklady na mzdy, ubytování a stravování, ale současně Vietnamci byli pracovití a spolehliví zaměstnanci. Podniky je často nasazovaly na těžkou práci u výrobních linek. Bylo zřejmé, že právě díky pracovnímu nasazení Vietnamců řada podniků plnila plánované hospodářské výsledky.

Po pádu komunistického režimu již Československo nechtělo dále pokračovat ve smluvních vztazích s Vietnamem. Hospodářství procházelo výraznými proměnami a už by ani nebylo možné zajistit pro Vietnamce pracovní místa v průmyslu. Řada Vietnamců ovšem hledala cesty, jak by mohla v Československu (od roku 1993 v České republice) zůstat. Možností bylo začít podnikat společně s nějakým Čechem, a tím si zajistit **povolení k pobytu**. Počet Vietnamců se zvyšoval ale i vzhledem k příjezdu mnoha dalších osob. Za muži začaly přijíždět jejich manželky s dětmi. Dále se objevili **Vietnamci z Německa**, kde byly ukončeny smlouvy z doby Německé demokratické republiky, a Vietnamci se měli po finančním vyrovnání vrátit domů, ale řada z nich chtěla zůstat v Evropě. Odjížděli tedy do Česka. Současně přicházeli také Vietnamci, kteří dříve pracovali v **Maďarsku** a **Polsku**. Vietnamci přicházeli i ze Slovenska, protože Česká republika po rozpadu Československa ekonomicky více prospívala. Probíhala také **nelegální migrace** z Vietnamu, kdy lidé přijížděli přes Rusko do Maďarska, odtud pak překračovali maďarsko-slovenské a slovensko-české hranice v kamionech.

Postupně se v rámci vietnamské komunity vytvořily tři skupiny. Jednu představují Vietnamci, kteří byli v Československu již před rokem 1989 a po změně režimu se nevrátili do Vietnamu. Druhou skupinou jsou Vietnamci, kteří přijeli v 90. letech. Třetí skupinu tvoří

Vietnamci, kteří se do České republiky dostali po roce 2000 především z venkova a větších měst bývalého severního Vietnamu a kteří přicházeli s očekáváním většího výdělku, aby zabezpečili své děti a postarali se o rodiče, kteří zůstali doma.

Vietnamci se hned od počátku 90. let začali věnovat hlavně **obchodní činnosti**. Zakládali obchody s nejrůznějším zbožím s oblibou v blízkosti hranic s Německem a Rakouskem, kdy pro Němce a Rakušany bylo atraktivní nakupovat levně zboží v tržnicích u vietnamských obchodníků. Vietnamci ale otevírali mnoho obchodů po celé České republice, kde prodávali textil, elektroniku, alkohol, cigarety, potraviny. Vytvářeli postupně velkoobchody, k největším patří **SAPA** v Praze-Libuši a **HKH** v Praze-Malešicích. Velké tržnice vznikly ale i v Brně, Ostravě, Chebu. Ve většině českých měst Vietnamci také otevřeli **večerky**. Od 90. let bylo ale podnikání části Vietnamců spojeno také s **kriminalitou** – daňovými úniky, pašováním zboží, obchodováním s drogami, o čemž hodně informovala česká média.

Vietnamské komunity jsou dodnes velmi uzavřené. Zajišťují si samy tlumočnický, kontakty s úřady, zdravotní péči, právní služby. Nechtějí mezi sebe příliš pouštět nějakého cizince. Noví vietnamští imigranti přijíždějí prostřednictvím zprostředkovatelských firem provozovaných Vietnamci, kteří byli v Československu před rokem 1989. Většina Vietnamců je **buddhistického vyznání** a jejich víra je pro ně hodně důležitá. Slaví různé svátky. Od roku 2008 je v severočeském městě Varnsdorf první buddhistický chrám v Česku. Další vznikly v rámci tržnice SAPA a tržnice v Brně.

Pro Vietnamce je také velmi důležité **udržování rodinných vazeb**, kdy děti mají respektovat své rodiče. Konflikty ale právě někdy nastávají u tzv. **banánových dětí** („navrch žluté, uvnitř bílé“), mladých Vietnamců, kteří se narodili v České republice, nebo sem přijeli jako malé děti. Ovládají perfektně češtinu, takže nemají při komunikaci s okolím jazykové problémy jako jejich rodiče. Mají české kamarády, převzali hodnoty z české společnosti, do které jsou integrováni. Chtějí často žít jinak než jejich rodiče, nemají zájem pracovat celé dny v obchodě. Snaží se dosáhnout kvalitního vzdělání, které by jim mělo umožnit pracovní uplatnění i mimo vietnamskou komunitu. Snaha osamostatnit se ale nemusí být vnímána pozitivně jejich rodiči, kteří také preferují, aby měli mladí Vietnamci partnerské vztahy mezi sebou a uzavírali vietnamská manželství.

Vietnamci se sdružují v řadě vietnamských organizací, přičemž jejich činnost je soustředěna hlavně v Praze-Libuši v areálu tržnice SAPA, která je hlavním místem života

vietnamské komunity v České republice. Vietnamci rozvíjejí své aktivity hlavně přímo ve své komunitě.

Určit přesný počet Vietnamců v České republice je značně komplikované. Podle posledního sčítání lidu v roce 2011 se k vietnamské národnosti přihlásilo 29 660 osob, z nichž ovšem jen více než 800 osob mělo české občanství. Různorodé odhady ukazují, že v ČR žije 60–100 tisíc Vietnamců.

Svaz Vietnamců v ČR má pobočky ve větších městech, hodně se obrací na Vietnamce, kteří nemají české občanství. Organizuje pro Vietnamce společenské a kulturní akce. **Svaz vietnamských studentů a mládeže v ČR** se soustředí na aktivity k podpoře studentů a mládeže a k rozvíjení vietnamské kultury. **Asociace českých občanů vietnamského původu** se zaměřuje na uchování kultury a tradic vietnamské národnostní menšiny, rozšiřování informací a vzdělávání ve vietnamštině. Organizace **Info Dráček** napomáhá k odstranění jazykových bariér, které komplikují Vietnamcům integraci do české společnosti. **Van Lang** je organizace, jejímž cílem je rozvíjení kulturních aktivit ve vietnamské komunitě.

OSOBNOSTI

Monika Leová (1991), moderátorka a modelka. Pochází z česko-vietnamské rodiny. V roce 2013 se dostala do finále soutěže krásy Česká Miss. Ve stejném roce se také stala moderátorkou zpravodajských relací televize Prima. Vystudovala Fakultu informatiky a statistiky Vysoké školy ekonomické.

Nguyen Phoung Thao (1972), fotografka. V roce 1990 přijela do Prahy, kde po absolvování jazykového kurzu studovala Fakultu sociálních věd UK, absolvovala bakalářské studium oboru žurnalistiky a magisterské oboru masová komunikace. Během studia začala fotografovat a od roku 1995 pracovala pro deník *Mladá fronta Dnes*. Od roku 2012 fotí pro časopis *Reflex* a věnuje se portrétní fotografii.

Ha Thanh Špetlíková (1989), narodila se v Hanoji, ale od svých čtyř let žije v České republice. Vystudovala scénografii na Divadelní fakultě AMU v Praze. Věnuje se divadelní scénografii a kostýmnímu výtvarnictví. Provozuje v Praze dvě kavárny. Získala popularitu díky roli zdravotní sestry v televizním seriálu *Ordinace v růžové zahradě*. Hrála hlavní roli policistky v kriminálním filmu *Miss Hanoi*. Hrála vedlejší role v několika dalších filmech a televizních seriálech.

Ladislav Pham (1988), uměleckým jménem Raego, rapper, moderátor. Jeho otec je Vietnamec, matka Češka. Od šestnácti let vystupoval ve skupině *Jungle Bunny*, opustil ji a dal se na sólovou dráhu. Jako český rapper se prosadil ve Spojených státech. Jeho písně mají na internetu miliony zhlédnutí.

Filip Nguyen (1992), fotbalista, vyrůstal v klubu Loko Vltavín. Od roku 2012 byl hráčem Sparty Praha, kde ale nedostal příležitost. Přes Nový Bydžov a Vlašim se ale v roce 2018 dostal do Slovanu Liberec, kde se stal brankářskou jedničkou.

OTÁZKY

- 1) Najděte na internetu rozhovor s některými Vietnamci z generace tzv. banánových dětí a sledujte, jak mluví o rodinných vazbách ve vietnamské komunitě. Diskutujte o důvodech, proč rodiče často nechtějí česko-vietnamský sňatek.
- 2) Vyhledejte výsledky výzkumů Centra pro výzkum veřejného mínění o vztahu Čechů k národnostním menšinám. Podívejte se na vývoj vztahu k Vietnamcům. Diskutujte o zjištěných výsledcích.
- 3) Na webu České televize vyhledejte pořad *13. komnata*, v němž vystupoval rapper Raego. Zamyslete se nad otázkou šikanování dětí z česko-vietnamských manželství.
- 4) Zjistěte, jaké svátky a jakým způsobem slaví buddhisté.
- 5) Zkuste zjistit, zda v místě, kde je vaše škola, pracovali v 70. a 80. letech nějací Vietnamci.

LITERATURA A ODKAZY

BLAFKOVÁ, Martina: Specifika života vietnamské komunity v ČR. In: *E-polis.cz* (22.1.2009). Dostupné z: www.e-polis.cz.

BROUČEK, Stanislav: *Aktuální problémy adaptace vietnamského etnika v ČR*. Praha, Etnologický ústav AV ČR 2003. Dostupné z: <http://www.cizinci.cz/-/2003-aktualni-problemy-adaptace-vietnamskeho-etnika-v-cr-etnologicky-ustav-av-cr->.

Organizace Česko-vietnamská společnost – www.cvs-praha.cz

Asociace českých občanů vietnamského původu – www.acvn.cz

Sdružení Info-Dráček – www.info-dracek.cz

Klub Hanoi – www.sea-l.cz/cs/

Židé

V současnosti neexistuje v České republice židovská národnost. Má ale smysl si připomenout, že tato národnost zde ve 20. a 30. letech 20. století byla přítomna. Právní řád Československé republiky zavedl možnost hlásit se k **židovské národnosti**, což byla i v evropském kontextu výjimečná záležitost. Forma přihlášení se k židovské národnosti byla velmi liberální. Nebylo nutné nijak prokazovat znalost jednoho z židovských jazyků a dokonce ani být členem židovské náboženské obce. Stačilo jen vyjádřit vlastní vůli. Velmi podstatná pro situaci židů v novém státě byla osoba prezidenta **Tomáše Garrigue Masaryka**, který byl již od konce 19. století známý i mezinárodně jako člověk, který vystupoval proti antisemitismu. Zároveň mu byla sympatická sionistická myšlenka vytvoření samostatného židovského státu v Palestině. **Sionismus** považoval za dobrou perspektivu židovského národa.

Židé v českých zemích se dělili na asimilanty a sionisty. **Asimilanti** vnímali své židovství na základě přihlášení se k židovské víře, ale nevnímali se jako židé národnostně. Čeští židé – asimilanti rozvíjeli svoji identitu v rámci českého národa. Své židovství chápali nábožensky, ale národnostně se cítili být příslušníky českého národa – jazykem, kulturou, dějinami. Naopak **sionisté** se hlásili k židovské národnosti a myšlence vybudování židovského státu v Palestině. Pro sionisty byl klíčovou organizací **Ústřední sionistický svaz**, který v letech 1921, 1923 a 1933 uspořádal v Československu mezinárodní sionistické kongresy. Svaz měl pobočky po celé republice. Asimilanti i sionisté rozvíjeli velmi bohatou spolkovou činnost. Pro sionisty bylo velmi důležité, že bez ohledu na jazyk se mohli v republice hlásit k židovské národnosti.

V roce 1921 se při sčítání obyvatelstva hlásili lidé židovského náboženství v rozdělení: 38 % k československé národnosti (43 350 osob), 35 % k německé národnosti (39 629) a 26 % k židovské národnosti (29 613). Výrazně více obyvatel se hlásilo k židovské národnosti na Slovensku (70 500) a na Podkarpatské Rusi (80 tisíc). Z celkového počtu 354 tisíc osob židovského vyznání se 180 700 hlásilo k židovské národnosti. Při sčítání obyvatelstva v roce 1930 se z celkového počtu 356 700 obyvatel židovského vyznání přihlásilo k židovské národnosti 187 tisíc osob – 30 tisíc v českých zemích, 65 tisíc na Slovensku, 91 tisíc na Podkarpatské Rusi.

Židé investovali v podnikání do průmyslu, zemědělství, dopravy. Jejich podnikání bylo spojeno např. s podniky Solo Sušice, sklo Moser Karlovy Vary, Vítkovické železárny a doly, ČKD, Koh-i-noor, likéry Jellinek. Židé pracovali jako ekonomičtí a odborní poradci, inženýři, zaměstnanci bankovních domů a firem.

Mezi asimilanty a sionisty panovalo po celé období první republiky značné napětí, které souviselo s rozdílným pohledem, jak by židé měli vnímat své židovství. Sionisté byli značně aktivní při prosazování svých zájmů také na politické scéně. Od konce 20. let měli v parlamentu dokonce poslance za **Židovskou stranu**. Se stoupajícím pocitem ohrožení ze strany nacistického Německa získával sionismus stále větší podporu mladých lidí, kteří měli zájem odjet do Palestiny.

Po přijetí mnichovského diktátu začal být v Československu hledán viník složité situace republiky. V zemi se náhle objevily výrazné projevy **antisemitismu** a k útokům proti židům se připojily i pravicové parlamentní strany, současně se výrazně zvýšila aktivita českých fašistů. Židům bylo vytýkáno, že mají příliš silné pozice v hospodářství. Organizace českých lékařů a právníků začaly vylučovat ze svých řad židovské členy, aby si čeští členové mohli rozdělit jejich klientelu. Židé (bez ohledu, zda byli zaměřením asimilanti nebo sionisté) byli označováni jako lidé, kteří by již neměli mít žádný vliv na podobu české kultury. V této složité situaci by se dalo očekávat, že se asimilanti a sionisté spojí v boji proti antisemitismu, ale naopak se vyostřily letité spory. **Svaz Čechů židů** (organizace asimilantů) podporoval názor, aby z území, která musela republika odstoupit na základě Mnichovské dohody, se v Československu mohly trvale usadit pouze osoby, které mají československou národnost. Podle jejich mínění měl být respektován názor, že zmenšený stát bude národní jen s velmi malým počtem příslušníků menšin. Podle sionistů se stát ale měl postarat o všechny své občany bez ohledu na národnost. Pokládali za diskriminační, aby se uprchlí židé ze Sudet rozdělovali podle národnosti. Sionisté zdůrazňovali, že se má stát postarat i o židy ze Sudet, kteří se hlásili k německé či židovské národnosti. Asimilanti ovšem argumentovali, že sionistické zdůrazňování židovství vede ke zvyšování antisemitských nálad v české společnosti, která v kritické situaci republiky není nakloněna požadavkům menšin. Obě skupiny se lišily v pohledu na odjezd židů z Československa. Svaz Čechů židů jako nejvýznamnější organizace asimilantů pokládal za zbabělé dezertéry lidi, kteří v těžké situaci republiky odjíždějí do zahraničí. Sionisté naopak zdůrazňovali, že vývoj v Evropě ukazuje nutnost zvýšit úsilí o vytvoření samostatného židovského státu a že by se mladí židé měli ve

velké míře snažit o odjezd do Palestiny. Začátek Protektorátu Čechy a Moravy a zavedení norimberských zákonů dostal asimilanty i sionisty do stejné pozice perzekvovaného obyvatelstva. Židé se snažili odjet do **emigrace**, ale naráželi na problém se získáním víz. Tisíce židů nastoupily od podzimu 1941 do transportů a přes ghetta v Lodži, Rize a nejčastěji v Terezíně se dostaly do vyhlazovacích táborů v Polsku, kde mnoho z nich zahynulo.

Českoslovenští politici v roce 1945 deklarovali, že osvobozená republika bude státem dvou rovnoprávných národů – Čechů a Slováků. Příslušníci menšin měli splynout s Čechy a Slováky, pokud nebudou odsunuti. Osvobozená republika začala klást velký důraz na slovanství a spojenectví se Sovětským svazem. Československo mělo být republikou Čechů a Slováků, kteří budou mít v osvobozené Evropě nejbližší k dalším slovanským národům. Při tomto novém pojetí státu ale bylo zřejmé, že již do něj nezapadá předválečná možnost přihlásit se k židovské národnosti jako rovnoprávné národnosti. Státní úřady požadovaly po židech, aby se **asimilovali**, a poválečná legislativa již nepočítala se židovskou národností. V této situaci viděli sionisté, že nemohou očekávat ze strany státu podporu jejich hnutí. Snaha Velké Británie nepovolit příjezd židů ze střední Evropy do Palestiny jim ale neumožňovala odjet. I když Rada židovských náboženských obcí bojovala za obnovení možnosti hlásit se k židovské národnosti, tak tyto snahy nebyly úspěšné. Nárok na československé občanství tak i u židovského obyvatelstva měli jen lidé, kteří se hlásili k československé národnosti. Všichni ostatní židé museli o občanství požádat, i když byli za války perzekvováni.

Do nejsložitější situace se po válce dostali **židé německé národnosti**. Úřady přistupovaly k této skupině židů jako k ostatnímu německému obyvatelstvu, což ovšem znamenalo, že pro ně platila i stejná opatření. Vyčlenění byli pouze ti židé, kteří byli oficiálně uznáni za antifašisty. Docházelo tedy k absurdní situaci, kdy židé, kteří přežili nacistické koncentrační tábory, byli úředně posuzováni jako kterýkoliv Němec. Museli nosit bílé pásky a někteří se ocitli ve sběrných táborech, odkud jich část byla odvezena v transportech do Německa. Penzistům nebyl přiznán důchod a všichni tito židé dostávali německé potravinové lístky s nižšími přídělky potravin, než měli Češi. **Rada židovských náboženských obcí** žádala ministerstvo vnitra, aby vydalo výnos, který by zcela zabránil zapsání kohokoliv z židů německé národnosti na seznam pro odsun. Až 10. září 1946 vydalo ministerstvo vnitra výnos, který jasně deklaroval, že není dovoleno zařazovat do odsunu židy, kteří se v roce 1930 přihlásili k německé národnosti. Ministr vnitra Václav Nosek vydal 13. září 1946 výnos, který

obsahoval pokyny, jak mají úřady postupovat při zachování občanství osob židovského původu německé nebo maďarské národnosti. Uznával tímto výnosem, že všichni židé a židovští míšenci, kteří žili na okupovaném území, byli oběťmi nacistického nebo fašistického teroru. Proto byla u židů německé nebo maďarské národnosti splněna podmínka pro **zachování čs. státního občanství**. Pokud byla splněna i další podmínka, že taková osoba se nikdy neprovinila proti českému a slovenskému národu, tak dle výnosu nebyl důvod odepřít jí čs. státní občanství. Nic se nezměnilo na tom, že se již nebylo možné hlásit k židovské národnosti, což platilo i pro celé období komunistického režimu. Tato skutečnost trvá i po roce 1989.

Židé se rozhodli vymezovat se jako **náboženské a kulturní společenství**. Neusilovali, aby byli prohlášeni za národnostní menšinu. Židovské náboženské obce opět začaly rozvíjet svoji činnost. Velkou pozornost věnovaly otázce navrácení židovského majetku. Tato problematika zůstává ovšem v řadě aspektů složitá do současnosti. Obce se sice částečně dočkaly navrácení majetku, který byl ale často ve velmi špatném stavu, a proto vyžadoval velké finanční investice (synagogy, hřbitovy). **Federace židovských obcí v České republice** jako zastřešující orgán židovských obcí spravuje židovské hřbitovy, které jsou postupně rekonstruovány, ale každým rokem dochází k novým vandalským činům, kdy jsou některé hřbitovy poničeny, aniž by byli odhaleni pachatelé.

V současnosti vyvíjí činnost v České republice celkem **deset židovských obcí** – Praha, Brno, Karlovy Vary, Liberec, Olomouc, Ostrava, Plzeň, Teplice, Ústí nad Labem, Děčín. Geograficky je tedy nejvíce obcí v severních Čechách. Největší obec je v Praze, která má dnes asi 1 700 členů. Obec zaznamenala proti roku 1989 značný vývoj, kdy počet členů stoupl o 900 a průměrný věk klesl z 80 na 57 let. Pražská obec získávala mladé členy a současně těžila z faktu, že se jejími členy stávali i cizinci, kteří se přestěhovali do Prahy. Další obce jsou již výrazně menší. Brněnská má asi 300 členů, počty v dalších se pohybují od 50 do 150 osob. I malé obce jsou ale schopny vyvíjet aktivity v náboženské, sociální i kulturní oblasti. Židovské obce často vyvíjejí aktivity, které jinak můžeme vidět u národnostních menšin – organizují přednášky o historii, připravují koncerty a výstavy, udržují kulturní odkaz, připomínají významné osobnosti židovské kultury, věnují se vzdělávání dětí a mládeže.

OSOBNOSTI

Z řady osobností židovského původu uvedeme ty, které se prosadily v kultuře a médiích. V období první republiky se **František Langer** (1888–1965) věnoval literární tvorbě i psaní divadelních her. Významnými spisovateli byli **Egon Hostovský** (1908–1973) a **Jiří Weil** (1900–1959). **Jiří Orten** (1919–1941) získal pozornost literární obce svojí básnickou tvorbou. **Karel Poláček** (1892–1945) se vedle literární tvorby věnoval také práci novináře v deníku *Lidové noviny*. Respektovaný publicista **Arne Laurin** (1889–1945) jako šéfredaktor vedl list *Prager Presse*. Je nutno připomenout i velmi významnou skupinu německy píšících literátů, z nichž nejznámějšími byli **Franz Kafka** (1883–1924), **Max Brod** (1884–1968) a **Franz Werfel** (1890–1945). **Egon Erwin Kisch** (1885–1948) jako novinář působil hned v několika zemích a proslul jako vynikající reportér. **Hugo Haas** (1901–1968) hrál v činohře Národního divadla a současně byl velmi populárním filmovým hercem. V Národním divadle působil také operní pěvec a režisér **Hanuš Thein** (1904–1974). **Josef Kodíček** (1892–1954) byl divadelním dramaturgem, režisérem i publicistou. Ve 30. letech začal svoji filmovou režisérskou dráhu **Jiří Weiss** (1913–2004). Hudební tvorbě se věnovali skladatelé **Ervin Schulhof** (1894–1942), **Pavel Haas** (1899–1944) a **Hans Krása** (1899–1944).

V roce 1945 se z emigrace vrátily některé osobnosti, které působil v různých oblastech. **Pavel Tigrid** (1917–2003) pracoval v době druhé světové války v londýnském rozhlasovém vysílání. V osvobozeném Československu publikoval v periodikách *Obzory* a *Vývoj*. V roce 1948 odešel do emigrace, kde se posléze stal vydavatelem exilového časopisu *Svědectví*. **Bedřich Utitz** (1920–2017) pracoval nejprve v Československé tiskové kanceláři, v 50. a 60. letech byl redaktorem Čs. rozhlasu, po odchodu do nové emigrace v roce 1969 založil nakladatelství *Index*. **Ota Ornest** (1913–2002) byl v letech 1950 až 1972 ředitelem a režisérem v Městských divadlech pražských, překládal divadelní hry z angličtiny. **Viktor Fischl** (1912–2006) pracoval za druhé světové války pro exilovou vládu v Londýně. Po válce se vrátil do Československa, ale v roce 1948 odešel do Izraele, kde pak působil v diplomatických službách, současně se ale věnoval i literární tvorbě. Ve Velké Británii působil za války i **František Gel** (1901–1972). Po návratu pracoval jako reportér Čs. rozhlasu z norimberských procesů. V následujících desetiletích působil jako novinář, spisovatel, překladatel, vyučoval budoucí novináře na Univerzitě Karlově. Zkušenosti s válečnou emigrací (konkrétně v Mexiku) měla spisovatelka a novinářka **Lenka Reinerová** (1916–2008), v letech 1958 až 1970 byla šéfredaktorkou časopisu *Im Herzen Europas* (vydávaného ministerstvem

zahraničních věcí), psala romány v němčině. **Ludvík Aškenazy** (1921–1986) během druhé světové války bojoval v 1. československém armádním sboru v Sovětském svazu.

V Československu pak působil jako rozhlasový novinář a spisovatel.

Své válečné zkušenosti s holocaustem od konce 50. let zaznamenával v novelách a povídkách novinář a spisovatel **Arnošt Lustig** (1926–2011), který se v 60. letech věnoval i filmové scenáristice. Po roce 1968 žil v USA (do Prahy se vrátil v 90. letech). Holocaustu se ve svých literárních dílech věnovali také spisovatelé **Norbert Frýd** (1913–1976) a **Ota Pavel** (1930–1973), který byl i významným sportovním novinářem. Jedním z významných českých spisovatelů se v 60. letech stal **Ivan Klíma** (1931).

Z výrazných uměleckých osobností židovského původu můžeme uvést například dirigenta **Karla Ančerla** (1908–1973), operního pěvce **Karla Bermana** (1919–1995) a cembalistku **Zuzanu Růžičkovou** (1927–2017), herce **Miloše Kopeckého** (1922–1996) a **Zdeňka Ornesta** (1929–1990), malířku **Helgu Hoškovou-Weissovou** (1929), filmové režiséry **Jána Kadára** (1918–1979), **Juraje Herze** (1934–2018) a **Dušana Kleina** (1939).

Po roce 1989 patřily (a někteří patří také v současnosti) mezi známé osobnosti v oblasti kultury a médií herec **Tomáš Töpfer** (1951), dramatik, režisér a herec **Arnošt Goldflam** (1946), herec a překladatel **Leoš Suchařípa** (1932–2005) a herec **Jiří Ornest** (1946–2017), první ředitel televize Nova **Vladimír Železný** (1945), televizní bavič **Petr Novotný** (1947), herec a moderátor **Jan Kraus** (1953), zpěvák **Josef Laufer** (1939), výtvarník **Kája Saudek** (1935–2015) a jeho bratr fotograf **Jan Saudek** (1935), spisovatel, dramatik a současně rabín **Karol Sidon** (1942), novinář **Tomáš Pěkný** (1943–2013). Z Ukrajiny pochází novinář **Jefim Fištejn** (1946) a z Estonska herečka **Lilian Malkina** (1938), která se stala populární díky postavě babičky v oscarovém filmu *Kolja*.

OTÁZKY

- 1) Vyhledejte informace, jaké cíle měli v meziválečném období sionisté.**
- 2) Zjistěte, kteří novináři židovského původu působili v meziválečném období v českých médiích.**
- 3) Vyhledejte, kolik lidí židovského původu žilo v Československu po druhé světové válce.**
- 4) Zjistěte, zda ve vašem městě/vesnici je nějaká připomínka židovského obyvatelstva, kultury, holocaustu.**
- 5) Podívejte se na webové stránky Federace židovských náboženských obcí a zjistěte, jaké aktivity mají tyto obce.**

LITERATURA A ODKAZY

ČAPKOVÁ, Kateřina: *Češi, Němci, Židé? Národní identita Židů v Čechách 1918–1938*. Praha – Litomyšl, Paseka 2005.

HEITLINGEROVÁ, Alena: *Ve stínu holocaustu a komunismu. Čeští a slovenští židé po roce 1945*. Praha, GplusG 2007.

PĚKNÝ, Tomáš. *Historie Židů v Čechách*. Praha, Sefer 2001.

STANĚK, Tomáš: *Odsun Němců z Československa 1945–1947*. Praha, Academia – Naše vojsko 1991.

Federace židovských obcí v České republice – www.fzo.cz

Institut Tereziánské iniciativy – www.terezinstudies.cz

Židovské muzeum v Praze – www.jewishmuseum.cz

Vzdělávací portál holocaust.cz – www.holocaust.cz

Národnostní menšiny a média

Působení médií může být jedním z faktorů, které se podílejí na vytváření postojů veřejnosti k národnostním menšinám. Objevuje se často stereotypní způsob jejich zobrazování, kdy média používají ustálený rámec, v němž přisuzují příslušníkům menšiny určité charakteristiky, což vede ke **generalizaci pohledu** na tuto menšinu.

V tomto směru je nejvíce diskutabilní způsob, jakým média informují o Romech, kteří jsou prezentováni nejčastěji v negativních souvislostech (kriminalita, konflikty s majoritní společností, ničení domů a bytů). Podle analýz je zřejmé, že média často nevyužívají statistická data o Romech a nepracují s citacemi relevantních autorit (např. zástupci státních institucí, neziskových organizací). Referují o nich jen na základě vlastního pozorování nebo svědectví určité osoby. Málokdy je citován Rom, který by fungoval jako autorita v rámci romské komunity. V médiích se v souvislosti s Romy objevují paušalizace a generalizace o jejich sociální nepřizpůsobivosti, což pak má vliv na převládající negativní postoj veřejnosti vůči Romům. Na zpravodajských serverech se dokonce v rámci diskuzí k publikovaným článkům objevují rasistické názory. Pak vzniká otázka, jak redakce k těmto diskuzím přistupují. Zda do nich zasahují a odstraňují rasistické komentáře, případně publikují korekci nepravdivých a zavádějících údajů, které čtenáři v internetové diskuzi uvádějí. Jako příklad vlivu médií na veřejné mínění lze uvést událost z roku 2012. Nezletilý chlapec z Břeclavi uvedl, že byl ve městě napaden skupinou Romů. Bulvární tisk i některé zpravodajské servery věnovaly události velkou pozornost a zdůrazňovaly romský původ údajných pachatelů. Následně v Břeclavi došlo ke shromážděním, na nichž účastníci vyjadřovali protiromské názory. Ovšem posléze se ukázalo, že si chlapec útok Romů vymyslel.

Zatímco v českých médiích výrazně převažují zprávy o Romech v negativních souvislostech, odlišnou situaci lze zaznamenat v případě **Vietnamců**, které média zachycují negativně i pozitivně. Jednak zobrazují Vietnamce v kontextu zpráv o padělaném a nebezpečném zboží, daňových únicích, drogové kriminalitě, jednak věnují pozornost tzv. druhé generaci (mladí lidé, kteří se v České republice narodili, případně přijeli s rodiči jako velmi malé děti) úspěšných vietnamských studentů, kteří jsou velmi pracovití, slušní a mají výbornou znalost češtiny.

Národnostní menšiny se také snaží prezentovat svoji činnost. Ministerstvo kultury ČR, odbor médií a audiovize vyhlašuje každoročně dotační řízení v programu Podpory rozšiřování

a přijímání informací v jazycích národnostních menšin či v převážné míře v jazycích národnostních menšin. Ministerstvo poskytuje dotace **periodickému tisku a rozhlasovému a televiznímu vysílání**. V případě tiskovin v jazycích národnostních menšin je stanoveno, že nejsou vydávány za účelem dosažení zisku a jsou veřejně šířeny na území České republiky, přičemž dotace je poskytnuta pouze na prokazatelné náklady spojené s jejich vydáváním a rozšiřováním na území ČR. To platí i pro vysílání v jazycích národnostních menšin. O dotaci mohou žádat právnické a fyzické osoby, které alespoň rok vykonávají činnost ve prospěch příslušníků národnostních menšin. Dotace se poskytuje do výše 70 % celkového rozpočtu schváleného projektu, který musí být realizován v kalendářním roce, v němž mu byla dotace poskytnuta.

Tematice života národnostních menšin se v ČR soustavně věnují **veřejnoprávní média**. Podle zákona č. 483/1991 Sb., o České televizi má tato instituce poskytovat vyváženou nabídku pořadů pro všechny skupiny obyvatel se zřetelem na svobodu jejich náboženské víry a přesvědčení, kulturu, etnický nebo národnostní původ, národní totožnost, sociální původ, věk nebo pohlaví. Tato nabídka pořadů má celkově odrážet rozmanitost názorů a politických, náboženských, filozofických a uměleckých směrů, přičemž cílem je posílit vzájemné porozumění a toleranci, podporovat soudržnost pluralitní společnosti. Česká televize má rozvíjet kulturní identitu obyvatel České republiky, včetně příslušníků národnostních nebo etnických menšin. Zcela obdobné znění obsahuje i zákon č. 484/1991 Sb., o Českém rozhlasu. Obě veřejnoprávní média tyto úkoly naplňují. Stanice ČRo Plus vysílá každou sobotu odpoledne pořad **Mezi námi** (stopáž 22 minut), což je magazín o národnostních menšinách v České republice. V pořadu zaznívají rozhovory s příslušníky menšin o jejich životě a práci. Redakce informuje o činnosti různých spolků, o historii a současnosti národnostních menšin. Česká televize připravuje měsíčník **Sousedé**, který vysílá na programu ČT 2 v pátečním odpoledním čase. Tento pořad má stopáž 26 minut a informuje o činnosti spolků a organizací národnostních menšin, uveřejňuje pozvánky na různé akce a následně přináší reportáže o jejich průběhu. V sobotu kolem poledne pak Česká televize na programu ČT 2 vysílá pořad **Babylon** (stopáž 27 minut), který je postaven na příbězích lidí. Každý díl obsahuje dva životní příběhy cizinců žijících v ČR, Čechů žijících v zahraničí či příslušníků národnostních menšin v ČR.

Česká televize natáčí také řadu **dokumentů i hraných filmů** o historii a současnosti národnostních menšin. V období posledních deseti let vyvolaly zájem diváků některé

dokumenty, u nichž se ale ukázalo, že do internetových diskuzí k pořadům se na webu České televize zapojují i lidé s rasistickými názory. Využívají anonymitu internetové diskuze a prezentují zde názory, které by jinak patrně nezveřejnili, pokud by neměli možnost anonymního vyjádření. V letech 2009 až 2010 připravilo brněnské studio České televize cyklus **Ptáčata**, který reagoval na situaci, kdy rodiče na jedné základní brněnské škole napsali petici, že nechtějí, aby jejich děti měly romské spolužáky. Autory zajímaly děti, které byly označeny za nechtěné spolužáky. Natočili šestnáctidílný seriál o třídě 2. B a zachytili ji v průběhu jednoho školního roku. Děti se staly i spolutvůrci, protože malými kamerami snímaly svět kolem sebe. Česká televize produkovala i druhou řadu, kterou vysílala v roce 2014.

Brněnské studio České televize natočilo a v roce 2014 uvedlo také dokumentární seriál **Třída 8. A**. Zachycoval jeden školní rok na brněnské základní škole, kam nastoupili tři noví učitelé, kteří dosud neměli zkušenosti s třídou, v níž by bylo velké zastoupení romských žáků. Pořad otevřeně ukazoval konflikty mezi učiteli a žáky. Žáci mluvili na kameru o svých snech, čeho by chtěli v životě dosáhnout, a také o tom, že by chtěli žít jinak než jejich rodiče. Po každém odvysílaném dílu probíhala na webu České televize živá diskuze k pořadu. Mnoho diváků se vyjadřovalo k Romům značně negativně. Nevěřili, že by bylo možné romské žáky vůbec něčemu naučit, a někteří dokonce pochybovali o možnostech jejich vzdělávání.

Značný počet rasistických názorů provázela dokumentární seriál České televize **Paterčata** o prvním roce života paterčat, která se narodila v červnu 2013 Alexandře Kiňové a Antonínu Kroščenovi. Režisérka Alena Derzsiová zachytila i všechny kontroverzní události ze života rodiny, například konflikty matky i babičky dětí s ošetřovatelkami, postupně narůstající spory s organizací na podporu víceročat kvůli financím či opakované žádosti partnerů o materiální prostředky pro děti. Pořad byl vysílán na podzim roku 2014 a každý díl vyvolal velkou diskuzi na webu České televize. Část názorů vyjadřovala generalizující rasistický pohled na povahové vlastnosti Romů. Objevovaly se komentáře, že se Romům nechce dělat a raději se snaží mít hodně dětí, aby mohli žít ze sociálních dávek. Řada diváků tak diskuzní fórum pořadu využila k prezentování negativních názorů na Romy.

Příklady dokumentů a filmů k historii i současnosti života vybraných národnostních menšin v České republice:

Chorvaté

Cizinec je našinec. Osudy Chorvatů (dokument České televize, 2013). Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/porady/10611271606-cizinec-je-nasinec/213542156050007/>.

Moravští Chorvaté – zrazený národ (dokumentární film České televize, 2016). Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/porady/11517753433-moravsti-chorvate-zrazeny-narod/>.

Němci

Česko-německé století (pětidílný cyklus dokumentů České televize, 2017). Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/porady/11687509867-cesko-nemecke-stoleti/dily/>.

Hodní a zlí Němci (dokument z cyklu Ta naše povaha česká, Česká televize, 2010). Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/porady/1100627928-ta-nase-povaha-ceska/410235100011022-hodni-a-zli-nemci>.

Češi a Němci za první republiky (diskuzní pořad z cyklu Historie.cs, Česká televize, 2011). Dostupné z: <http://ct24.ceskatelevize.cz/2603207-historie-cs-cesi-a-nemci-za-prvni-republiky>.

Naši Němci a jejich Češi (dokument, Česká televize, 2011). Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/10324974254-nasi-nemci-a-jejich-cesi/>.

Vlak dětství a naděje (televizní seriál, Československá televize, 1984).

Krev zmizelého (celovečerní hraný film a televizní seriál, Česká televize, 2005 a 2006).

Habermannův mlýn (celovečerní hraný film, 2010).

Poláci

Těšínské jablko sváru (diskuzní pořad z cyklu Historie.cz, Česká televize, 2009). Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/porady/10150778447-historie-cs/209452801400034-tesinske-jablko-svaru>.

Češi očima Poláků, Poláci očima Čechů (dokument z cyklu Ta naše povaha česká, Česká televize, 2008). Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/porady/1100627928-ta-nase-povaha-ceska/408235100011019-cesi-ocima-polaku-polaci-ocima-cechu/>.

Romové

Romové v Evropě (cyklus dokumentů, Česká televize, 2010). Dostupné z:

<http://www.ceskatelevize.cz/porady/10267521198-romove-v-evrope/dily/>.

Romové ve 3. miléniu (dokument, Česká televize, 2014). Dostupné z:

<http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/10150778447-historie-cs/318281381940007/titulky>.

Cikáni jdou 20. stoletím (diskuzní pořad z cyklu Historie.cs, Česká televize, 2008).

Dostupné z:

<http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/10150778447-historie-cs/208452801400043/titulky>.

Aušvicate hi khér báro (diskuzní pořad z cyklu Historie.cz, Česká televize, 2018). Dostupné z:

<http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/10150778447-historie-cs/318281381940007/titulky>.

Ptáčata (dokumentární cyklus, Česká televize, 2009–2010, 2014). Dostupné z:

<http://www.ceskatelevize.cz/porady/10267754387-ptacata/4238-ptacata/>.

Třída 8. A (dokumentární seriál, Česká televize, 2014). Dostupné z:

<http://www.ceskatelevize.cz/porady/10719503009-trida-8-a>.

Paterčata (dokumentární seriál, České televize 2014). Dostupné z:

<http://www.ceskatelevize.cz/porady/10655291123-patercata>.

Cesta ven (celovečerní hraný film, 2013).

Indián a sestřička (celovečerní hraný film, 2006).

El Paso (celovečerní hraný film, 2009).

Marian (celovečerní hraný film, 1996).

Rusíni

Cizinec je našinec. Osudy Rusínů (dokument České televize, 2013). Dostupné z:

<http://www.ceskatelevize.cz/porady/10611271606-cizinec-je-nasinec/213542156050004/>.

Díky za každé nové ráno (celovečerní hraný film, 1994).

Řekové

Cizinec je našinec. 1. díl: Osudy Řeků (dokument České televize, 2013). Dostupné z:

<http://www.ceskatelevize.cz/porady/10611271606-cizinec-je-nasinec/213542156050003/>.

Řek Zorba z Rejvízu (dokument České televize, 2004). Dostupné z:

<http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/1097944695-nas-venkov/404235100041001-rek-zorba-z-rejvizu/titulky>.

Můj strýček Archimedes (celovečerní film, 2018). Dostupné z:

<https://www.ceskatelevize.cz/porady/10460904893-muj-strycek-archimedes/>.

Podzimní návrat (celovečerní film, 2001).

Slováci

Celnica / colnica (cyklus dokumentů a diskuzí, Česká televize, 2013). Dostupné z:

<http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/10150778447-historie-cs/318281381940007/titulky>.

Rozvod po česko-slovensku (dokument z cyklu Ta naše povaha česká, Česká televize, 2010).

Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/1100627928-ta-nase-povaha-ceska/410235100011004-rozvod-po-cesko-slovensku/diskuse/?discussion-report=287993>.

Slovník důležitých pojmů

Nezbytným předpokladem k pochopení problematiky národnostních menšin je ujasnění si základní terminologie, která s touto tematikou souvisí. Je však třeba upozornit na skutečnost, že různé vědecké obory, zabývající se národnostními menšinami, pracují s jednotlivými termíny odlišně a dosud také neexistuje přesnější shoda v jejich definici. V následném slovníku pojmů se pokusíme některé pojmy ve zkrácené formě a co nejspřístupněji (možná někdy až zjednodušeně) objasnit a vysvětlit.

Asimilace (z lat. asimilatio = připodobnění, přizpůsobení se) je proces postupného splývání kulturních, sociálních a etnických skupin, v němž nedominantní skupina ztrácí své specifické rysy a přejímá rysy skupiny majoritní.

Archetyp (z řec. archaios = starobylý, původní) je praprototyp, pravzor tvořící tradicí posvěcenou postavu, představu nebo příběh. Jeho projevy jsou stimulovány životními, zejména konfliktními (negativními) zkušenostmi, jsou zdrojem mýtů, legend, pohádek; vzorce chování, původní normy chování udržované tradicí.

Azyl, azylant (z řec. asylon = útočiště) je právní ochrana cizince v jiném státě, která je poskytována cizím státním příslušníkům nebo osobám bez státní příslušnosti v souvislosti s rizikem nebo opodstatněnou obavou z jejich pronásledování z důvodů vyjmenovaných v mezinárodních i národních právních předpisech (např. v České republice v zákoně o azylu), nejčastěji z důvodů rasové, náboženské nebo politické diskriminace. Azylantem je pak osoba, které byl udělen azyl po dobu jeho platnosti, přičemž azylant může po určité (zpravidla právně vymezené) době získat v zemi poskytující ochranu trvalý pobyt.

Diskriminace (z lat. discriminare = rozdělovat, rozlišovat) je rozlišování poškozující někoho neuznáváním jeho rovnosti s jinými, popírání a omezování práv (např. právo svobodného pohybu, spolčování apod.) určitých kategorií obyvatelstva (kočovníci, příslušníci odlišné etnické skupiny, rasy.)

Emigrace (z lat. migrare = vystěhovat se) je opuštění (či útěk) ze země původu a přestěhování se do jiné země, může být dobrovolné nebo vynucené z politických, hospodářských, náboženských a jiných důvodů; pobyt v cizině v tomto vystěhování.

Etnicita (z lat. ethnicus = pohan, pohanský, z řec. ethnos = národ, národnost, kmen, rasa apod.) je vzájemně provázaný systém kulturních (materiálních a duchovních), rasových, jazykových a teritoriálních faktorů, historických osudů a představ o společném původu, působících v interakci a formujících etnické vědomí člověka, jeho etnickou identitu a orientaci. Etnické faktory jsou hromadné, spojené s pocitem sounáležitosti, jsou trvalé (přecházejí z generace na generaci), jsou relativně stabilní, obecně srozumitelné a přijatelné. Etnicita je jednou ze základních charakteristik člověka jako společenské a kulturní bytosti. Je to komplexní a dynamický otevřený znakový systém vzájemně a trvale se ovlivňujících prvků, které vznikají, reprodukují se a zanikají v kultuře a ve společnosti. Etnicita je jako celek součástí kultury.

Etnikum, etnická skupina je historicky vzniklá skupina lidí společného jazyka a kultury, uváděná také jako synonymum národnostní skupiny zejména v autoritativních a totalitárních režimech. V západoevropské tradici představuje etnikum kulturně definované a diferencované skupiny lidí. V autoritativních režimech se tímto termínem často označuje národ, národnost, národnostní menšina, což je nepřesné. Etnikum nelze ztotožnit s národem ani s národností.

Genocida je úmyslné a systematické zničení celé, nebo části etnické, rasové nebo národnostní skupiny.

Identita (z lat. identicus) značí v nejobecnějším významu totožnost, stejnost, sounáležitost. Prožívání příslušnosti k větším nebo menším společenským celkům. Některé složky lidské identity jsou dané (pohlaví, barva a kůže, věk), jiné jsou získané a jedinec mezi alternativami volit může nebo musí (náboženská a politická příslušnost, životní partner, kariéra).

Imigrace (přistěhovalectví) do jiného státu je proces, při němž se na území státu usazují obyvatelé přicházející ze zahraničí, kteří tak konají z ekonomických, politických nebo náboženských důvodů.

Integrace (z franc. intégration = sjednocení, scelení) jako společenský proces nelze přesně definovat, neboť neexistují obecně uznaná a srovnatelná kritéria pro optimální stav sociální (kulturní) integrace. V daném kontextu lze termínu rozumět jako procesu sjednocování rozdílných kulturních celků na základě respektování jejich kulturních tradic a zvyklostí, rovnoprávného postavení ve společnosti.

Krajan je osoba žijící trvale v zahraničí, ale hlásící se k národnosti země svého původu (tj. země svého narození nebo narození (původu) svých rodičů, prarodičů nebo i časově vzdálenějších předků). Důležitým znakem pojmu krajan není důvod opuštění vlasti (exil, emigrace), ale prožívání určité národní (etnické) identity (tj. silné emocionální pouto k staré vlasti, pouto shodných kulturních kořenů, patriotismus apod.). Krajané mnohdy už ani nehovoří jazykem své bývalé vlasti, proto je nelze vymezovat jazykově, ale pouze etnicky. Krajanství jakožto sounáležitost s určitým etnikem nesouvisí ani s tím, jaké mají jeho členové pasy, doklady či státní občanství.

Menšina (minorita) je národní, národnostní, etnická skupina obyvatel jiné národnosti a etnického původu než většina obyvatelstva dané oblasti. Pokud se menšina liší od většiny svou národní příslušností, hovoříme o národní nebo **národnostní menšině**, pokud se liší etnickou příslušností, hovoříme o **etnické menšině**. Etnická příslušnost se oproti národní obvykle chápe jako nižší a vztahuje se obvykle k jednodušším společenstvím, jako například kmeny, jejichž jednota je dána společným původem a faktickou genetickou příbuzností než uvědomělými společnými kulturními hodnotami. Národní nebo národnostní příslušnost je obvykle chápána jako společenství vyšší, s významnou rolí uvědomělosti vzájemné spolupatřičnosti. V období komunismu se adjektiva národní a národnostní rozlišovala. Národ označoval pojem vyšší a národnost nižší – kritériem byla obvykle existence vlastního státu. Dnes se oba dva termíny používají jako synonyma bez hodnotícího významu. Opakem je majorita (většinové obyvatelstvo).

Lokální společenství (komunita) je společenská skupina spojená specifickými vnitřními vazbami a projevující se specificky i navenek. Obvykle žije trvale na určitém území, ke kterému má obvykle silnou vazbu (domovina). Její struktura má nejčastěji charakter etnického společenství s tendencemi k uzavřenosti. Obvykle zřetelně rozlišuje mezi „vlastní“ skupinou a „vlastním“ územím a „cizími“ skupinami a územími. Lokální komunity vytvářejí mj. menšiny, jejichž vzájemnou soudržnost posiluje pocit ohrožení ze strany dominantní většiny.

Migrace (z lat. migratio) je pohyb lidí z jedné oblasti do druhé s úmyslem se v nové oblasti dočasně či trvale usadit. Součástí migrace mohou být jednotlivci, rodiny nebo větší skupiny obyvatel.

Multikulturalismus je myšlenkový a politický směr, který zastává stanovisko, že v jednom demokratickém státě mohou společně žít nejen jednotlivci, ale i skupiny s různou kulturou, a zdůrazňuje prospěšnost kulturní rozmanitosti pro společnost a stát.

Nacionalismus je ideologie zdůrazňující význam národnostní diferenciace obyvatelstva a nadřazující zájmy vlastního národa nad ostatní. V anglosaské literatuře má obecnější význam, jelikož tento pojem zahrnuje i pozitivní myšlenky, které jsou ve střední a východní Evropě označovány za vlastenectví. V českém jazykovém kontextu je nacionalismus záporným pojmem, označujícím přehnané nadřazování vlastního národa. Pojem nacionalismu není však tak záporný jako šovinismus, který znamená nenávisť k ostatním národům. Nacionalismus se úzce pojí s pojmem národního státu, jelikož jeho ideálem je totožnost politických a národních jednotek. K dosažení tohoto ideálu jsou podle nacionalistických koncepcí vhodné všechny postupy, včetně násilné asimilace, a dokonce zločinných etnických čistek.

Národ (lat. natio) je společenství lidí, kteří se hlásí ke stejné národnosti, osobitě a uvědoměle kulturní a politické společenství, na jehož utváření mají největší vliv společné dějiny a společné území.

Národní stát označuje stát, jehož legitimita je určována loajalitou vůči národu. Tento pojem předpokládá, že optimálním stavem státu je jeho ztotožnění s některým národem. Pokud tento stav neexistuje, měl by k němu daný stát alespoň směřovat. Pojem vznikl v Evropě v období romantismu a jeho hlavním projevem bylo sjednocení do té doby rozdrobené Itálie a Německa v 19. století. Národní charakter získaly silné evropské státy existující již dříve (Británie, Francie) a další pak vznikaly s odvoláním na právo na sebeurčení. Evropské národní státy vznikaly v několika vlnách z území rozpadajících se velmocí (císařské Německo, Rakousko-Uhersko, Turecko, Rusko po první světové válce a Sovětský svaz, Jugoslávie a Československo po zhroutilí komunismu). Mimo Evropu není národní stát považován za jedinou možnou variantu a i v Evropě v důsledku globalizace a integračních procesů jeho význam v současnosti klesá.

Národnostní otázka je souhrn politických, hospodářských, územních, právních, ideologických a kulturních vztahů mezi národy či národnostními skupinami, jejichž kontroverzní, či problémovou stránku je nutné řešit. K národnostní otázce je třeba přistupovat historicky, neboť její obsah a význam nejsou ve všech dobách stejné. Řešení národnostní otázky se projevuje v národnostní politice jako souhrn teoretických

konceptů a praktických opatření, jež se týkají jednak vztahu mezi státem a národnostmi, jednak vzájemných vztahů mezi národem a národnostmi uvnitř i vně státního teritoria.

Národní vědomí je jedna z forem společenského vědomí opírající se o komplex historických, politických a kulturních názorů, které se vztahují k národu.

Nedominantní skupiny společenství nemají vliv v oficiálních oblastech společenského života a spojují v sobě často několik znaků, jako například bezmocnost vůči režimu, bezbrannost při prosazování vlastních práv, sociální či zdravotní handicap, jiná národnostní či etnická příslušnost, poměrně snadná manipulovatelnost atd.

Národnost označuje příslušnost osoby k určitému národu.

Národnostní menšina je společenství lidí nedisponujících vlastním národním státem, nebo příslušníků části velkých státních národů sídlících na území jiného státu, respektive specifické případy na pomezí etnografické či sociální skupiny.

Stereotyp (z řec. stereos = pevný, typos = ráz) označuje stabilní prvek ve vědomí, ustálený, navyklý způsob reagování, ustálená automatizovaná představa, která neodpovídá realitě, též zjednodušené, otřelé pojetí. Sociologicky je mechanismem regulujícím vnímání a hodnocení určitých skupin jevů, ovlivňujícím názory, mínění, postoje, chování.

Šovinismus (podle jména francouzského vojáka Nicolase Chauvina) je vyhrocený nacionalismus spojený s vírou v nadřazenost jednoho národa, hlásající nacionální výlučnost a rozněcování nenávisti k jiným národům.

Tolerance (z lat. tolerantia = snášení, trpělivost) je ochota připustit u druhých odlišné názory, chování, vzhled apod. Tolerance je považována za jednu ze základních hodnot demokracie. V této souvislosti pak vystupuje i problém mezí tolerance, určení prahu, za níž se tolerance stává kontraproduktivní – nebezpečí tolerování netolerantních.

Xenofobie je projev chování, který spočívá v nedůvěře, odporu a nepřátelství ke všemu cizímu.